

SANOJA MUUTA JA ÄLÄPÄ MUUTA SANO -IDIOMIEN
KOGNITIIVISTA SEMANTIikkaa

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Oulun yliopisto
Huhtikuu 2019

Katariina Mäkelä

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkielman aihe ja tavoite	1
1.2. Aikaisempi tutkimus	4
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	7
2.1. Konstruktiokielioppi	7
2.1.1. Konstruktiot	8
2.1.2. Lähikonstruktiot	12
2.2. Kehyssemantiikka	13
2.2.1. Semanttinen kehys	14
2.2.2. Synonyymit ja lähisynonyymit	16
2.3. Imperatiivi	18
2.3.1. Syntaktinen ja morfologinen imperatiivi	19
2.3.2. <i>-pA</i> -partikkeli osana imperatiivia	20
3. METODINEN VIITEKEHYS	22
3.1. Tutkimusmenetelmät	22
3.2. Tutkimusaineisto	26
4. ANALYYSI	29
4.1. Informanttien käsitykset idiomeista <i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i>	29
4.2. <i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> -idiomien käyttötiheys	34
4.3. Käsitykset idiomien <i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> sävyistä	36
4.4. Käsitykset idiomien <i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> puhujista	37
4.4.1. Puhujan sukupuoli	38
4.4.2. Puhujan ikä	39
4.4.3. Puhujien välinen suhde	41
4.4.4. Puhujan tunnetila	43
4.5. Käsitykset idiomien <i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> merkityseroista	46
4.5.1. Toisen idiomien sävy on positiivisempi ja toisen negatiivisempi	47
4.5.2. <i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> tarkoittavat samaa asiaa	49
4.5.3. <i>Äläpä muuta sano</i> on vahvempi kuin <i>Sanopa muuta</i>	50

4.5.4. Idiomit ovat tilanne- tai kontekstisidonnaisia	52
4.5.5. <i>Sanopa muuta</i> on neutraalimpi kuin <i>Äläpä muuta sano</i>	54
4.5.6. Idiomien merkityseroa ei osata selittää	55
4.5.7. Toinen idiomit on humoristisempi tai turhautuneempi kuin toinen	56
4.5.8. Nonverbaalinen viestintä vaikuttaa idiomien tulkintaan	57
4.5.9. Alue- tai murre-ero vaikuttaa siihen, kumpaa idiomia käytetään	58
4.5.10. <i>Äläpä muuta sano</i> on tunnepitoisempi tai lopettaa keskustelun	59
4.6. Koonti	61
 5. PÄÄTÄNTÖ	 66
 LÄHTEET	 72
 LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman aihe ja tavoite

Tutkin pro gradu -työssäni idiomeja *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Useat suomalaiset koomikot ovat käyttäneet kyseisiä ilmauksia vitseissään silloin, kun he ovat halunneet käsitellä sitä, kuinka omituista suomen kieli voi välillä olla. Esimerkiksi Jaakko Saariluoma nauratti yleisöä stand up -esityksessään vitsailemalla seuraavalla tavalla:

”Suomi on älyttömän vaikea kieli. Koittakaapa selittää jollekin ulkomaalaiselle semmoinenkin asia, että *Sanos muuta* ja *Älä muuta sano* tarkoittavat samaa asiaa. Eli siis *Say something else* ja *Say nothing else*.”¹

Keskustelu kuuluu inhimillisen kommunikaation perusmuotoihin, ja keskustelun yksinkertaisimpien mekanismien voidaan olettaa toimivan samalla tavalla kulttuurista toiseen. Jokaisella kielellä sekvenssit rakentuvat vieruspareista ja niitä laajemmista kokonaisuuksista, puhujat keskustelevat vuorotellen ja topiikit sekä aloitetaan että lopetetaan tietynlaisia keinoja käyttäen. Vaikka keskusteluilla onkin universaaleja piirteitä, kehittävät kielilyhteisöt myös juuri omaan yhteisöönsä ja kieleensä soveliaimpia keskustelun keinoja. (Tainio 1996: 107–108.) Eri kulttuureilla ja yhteisöllä on omanlaisiaan sanontoja ja kieteytyneitä ilmauksia, jotka kertovat ihmisten ajattelutavoista ja kantavat mukanaan tietoa yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta muutoksesta (Muikku-Werner, Jantunen & Kokko 2008: 5). Ilmaukset *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat tyypillisiä arkikeskustelussa. Niiden merkitys on ’olet oikeassa’ (Virkkunen 1974 s.v. *sanoa*). Samanmielisten kannanottojen avulla keskustelukumppanin esittämä luonnehdinta vahvistetaan paikkansapitäväksi. Niillä myös osoitetaan, että vastaanottaja pitää edellisen puhujan kannanottoa vahvistamisen arvoisena sekä toiminnan että siihen liittyvän affektisen latauksen tasolla. (Tainio 1996: 86.)

Tutkimukseni avulla pyrin selvittämään, mikä merkitysero on idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Ne ovat voimakasta samanmielisyyttä osoittavia imperatiivimuotoisia idiomeja (VISK 2008 § 1723). Myös esimerkiksi ilmaukset *Älä muuta viserrä*, *Älä*

¹ Saariluoma on esittänyt kyseisen vitsin esimerkiksi Nelosen tv-ohjelman Stand up! kaudella 1, jaksossa 4.

muuta virko, Älä, Äläpä ja Älä vaan osoittavat samanmielisyyttä. Ne kuitenkin ovat sellaisia kieltolauseita, joiden myönteisiä vastineita ei voi käyttää samalla tavalla kuin *Äläpä muuta sano* -ilmauksen myönteistä vastinetta *Sanopa muuta*: ei voi esimerkiksi vastata, että *viserrä muuta* tai *virko muuta*. (Mäkelä 2018: 1.) Sen vuoksi keskityn pro gradu -työssäni vain edellä mainittuihin *sanoa*-verbiin liittyviin imperatiivilauseisiin. Rajaan aiheeni ulkopuolelle muut *sanoa*-verbin imperatiivilauseiden variantit, kuten *Sanos muuta* ja *Äläs muuta sano* sekä *Sano muuta* ja *Älä muuta sano*, sillä oman intuitioni mukaan juuri *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat näistä varianteista käytetyimpiä.

Sanopa muuta ja *Äläpä muuta sano* ovat idiomeja. **Idiomin** yksiselitteistä käsitettä on vaikea rajata.² *Kielitoimiston sanakirjan* määritelmän mukaan *idiomi* on 'kahden tai useamman sanan muodostama kiinteä ilmaus, jonka merkitystä ei voi päätellä yksittäisten sanojen merkityksen perusteella' (KS 2017 s.v. *idiomi*). Marja Nenonen (2002: 65) toteaa suomen lausekeidiomeja käsittelevässä väitöskirjassaan, että muodoltaan prototyyppinen suomen kielen idiomi on verbistä ja taivutetusta nominista koostuva verbilauseke, kuten esimerkiksi *pistää poskeensa* ja *vetää neniin*. Nenosen mukaan idiomeissa käytetään yleensä perustason kategorioihin viittaavia verbejä, esimerkiksi *antaa*, *ottaa*, *olla*, *mennä* ja *tulla*. Taivutetut, yksinkertaiset nominit viittaavat usein perustason käsitteisiin, kuten ruumiinosiin. (Nenonen 2002: 65.) *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* siis sopivat muodoltaan tyypillisen suomen kielen idiomin määritelmään, sillä ne ovat verbistä ja taivutetusta pronominista koostuvia verbilausekkeita.

Idiomien rakenteelliselle yksinkertaisuudelle Nenonen nimeää syyksi ihmisen muistin rajallisuuden. Hän kuitenkin muistuttaa, että vaikka prototyyppisen idiomin rakenne on yksinkertainen, se on syntaktisesti katsottuna monimutkaisempi kuin pelkkä yksittäinen sana. Idiomin käsittelemisessä täytyy nimittäin ottaa huomioon myös verbin semantiikka, argumenttirakenne ja argumentin piirteet. Idiomi voi usein olla myös idiomikonstruktion ilmentymä. Vaikka idiomi yleensä koostuukin konkreettistarkoitteisista sanoista, sen

² *Oxford English Dictionary* määrittää englannin lekseimin *idiom* viidellä eri tavalla: "1. a. The form of speech peculiar or proper to a people or country; own language or tongue. b. In narrower sense: That variety of a language which is peculiar to a limited district or class of people; dialect. 2. The specific character, property, or genius of any language; the manner of expression which is natural or peculiar to it. 3. a. A form of expression, grammatical construction, phrase, etc., peculiar to a language; a peculiarity of phraseology approved by the usage of a language, and often having a signification other than its grammatical or logical one. b. A characteristic mode of expression in music, art, or writing; an instance of this. 4. Specific form or property; peculiar nature; peculiarity. 5. Comb. Idiom Neutral, an international language based on Volapük, devised chiefly by W. Rosenberger, and first published in English in 1903."

merkitys on yleensä abstrakti, sillä idiomien sisältö on rikas ja usein moniselitteinen toisin kuin sen osasten merkitykset. (Nenonen 2002: 65.)

Tällaisiin ilmiöihin viitataan joissakin tutkimuksissa fraaseina. Yksi **fraasin** määritelmä on 'vähintään kahden sanan muodostama, kielenkäytössä toistuvasti esiintyvä, lauseeseen epäitsenäisenä elementtinä mukautuva tai siihen irrallisena lauseenjäsenenä liittyvä, tietyn merkityssisällön omaava sanaliitto' (Kuusi 1971: 16). Tämän määritelmän mukaan *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* -ilmauksia voisi nimittää myös fraaseiksi. Suomen kielen fraseologiaan perehtynyt Anna-Leena Kuusi lisäksi huomauttaa, että fraasien kokonaismerkitykset usein poikkeavat odotuksenmukaisista. Niiden käyttöyhteydet voivat olla suppeampia tai laajempia kuin komponenttien perusteella voisi päätellä. (Kuusi 1971: 16.) Hakulinen ja Karlsson (1988) määrittelevät fraasit tietyissä, toistuvissa toiminta- ja tilannetyypeissä käytettäväksi sanonnoiksi, joihin on kiteytynyt jokin illokutiiviseksi luonnehdittu sävy. He kuvailevat fraaseja idiomeiksi kangistuneiksi ilmauksiksi. (Hakulinen & Karlsson 1988: 261.) *Kielitoimiston sanakirjan* määritelmän mukaan fraasit sen sijaan ovat 'sanontoja, sanontatapoja, lauseparsia ja korulauseita' (KS 2017 s.v. *fraasi*). Koska *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* eivät mielestäni ole korulauseita, käytän niistä tutkielmassani fraasin sijaan määritelmää idiomi.

Tutkimukseeni valitsemani variantit *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat erikoisia siksi, että niiden eroa on hyvin vaikea määrittää, vaikka toinen idiomeista kehottaa ja toinen kieltää. Periaatteessa ne tarkoittavat samaa asiaa, mutta kielitieteen näkökulmasta näin ei voi olla. Pro gradu -tutkielmani perustuu siihen kognitiivisen konstruktiokieliopin periaatteeseen, että täydellisiä synonyymejä ei ole olemassa. Näin ollen idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on oltava jokin ero. Syvennyn tähän teoriaan tarkemmin luvussa 2. Pro gradu -työni tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- Käyttävätkö samanlaiset kielenpuhujat sekä idiomiä *Sanopa muuta* että *Äläpä muuta sano*?
 - o Jos eivät, mitä ovat puhujien erottavat piirteet?
- Mikä merkitysero näillä idiomeilla on?

Tutkimieni idiomien merkityseron selvittämisen lisäksi tavoitteenani on siis tutkia sitä, eroavatko informanttien mielestä idiomien *Sanopa muuta* ja idiomien *Äläpä muuta sano*

puhujat toisistaan. Tarkoitukseni on selvittää, kokevatko informantit sekä iältään että sukupuoleltaan samanlaisten kielenpuhujien käyttävän molempia idiomeja. Selvitän myös, onko informanttien mielestä sekä myönteisen että kielteisen variantin puhujien tunnetilat sekä suhteet keskustelukumppaneihin samankaltaiset.

1.2. Aikaisempi tutkimus

Olen aiemmin tutkinut idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroa kandidaatintutkielmassani *Sanopa muuta vai Äläpä muuta sano? Myönteisen ja kielteisen imperatiivilauseen ero* (Mäkelä 2018). Kandidaatintutkielmassani pyrin selvittämään, miten nämä kaksi idiomia eroavat toisistaan semanttisesti ja pragmaattisesti. Halusin selvittää, missä tilanteissa valitaan myönteinen variantti, missä kielteinen. Olin kiinnostunut myös siitä, ovatko ne vaihdettavissa toisiinsa samanlaisessa kontekstissa. Näitä asioita selvittääkseni laadin kyselytutkimuksen, jonka aineistoa tutkimalla pyrin saamaan vastauksia kandidaatintutkielmani tutkimuskysymyksiin. (Mäkelä 2018: 2.) Kandidaatintutkielmani tutkimustulosten mukaan informanttien mielestä *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* eivät esiinny samanlaisessa kielellisessä kontekstissa. Suurimpana erottavana tekijänä on säätilan kommentointi, johon selvästi eniten vastattiin myönteisellä ilmaisulla. Myös silloin, kun repliikissä oli liitepartikkeli *-pa*, valittiin myönteinen ilmaus kielteisistä useammin. *Äläpä muuta sano* sen sijaan esiintyy silloin, kun on tapahtunut jotakin yllättävää. Tutkimustulokseni osoittivat myös sen, että kieltolauseeseen vastataan useimmiten kielteisellä ilmauksella. (Mäkelä 2018: 24.)

Antti Kanniston kandidaatintutkielma *Pysy paikallasi vai Älä liiku? Myönteisen ja kielteisen imperatiivilauseen ero* (2016) on myös lähellä omaa aiheitani. Tutkielmassaan Kannisto selvittää myönteisen ja kielteisen käskylauseen vaikuttavuutta puheen vastaanottajaan turvallisuusalaan opiskelevien kielenkäyttäjien intuition mukaan. Hänen tutkimustulostensa mukaan kielteisistä imperatiivilauseista pidetään käskykäytössä hieman myönteistä voimakkaampana, mutta kielteisistä imperatiivilauseista ei kuitenkaan yhdistetä kovempaan äänenvoimakkuuteen. (Kannisto 2016: 25.) Kandidaatintutkielmassaan Kannisto tutkii muun muassa ilmaisuja *Pysy paikallasi* ja *Älä liiku*. Ilmaisut ovat rakenteeltaan samankaltaisia, sillä *Pysy paikallasi* on esimerkki myönteisestä imperatiivilauseesta, kun taas *Älä liiku* on esimerkki kielteisestä imperatiivilauseesta. Minäkin tutkin pro gradu

-työssäni ilmauksia, jotka ovat rakenteeltaan samankaltaisia, mutta Kanniston tutkiessa ilmauksia direktiiveinä³ itse tutkin niitä konstruktioina.

Eveliina Mäntylän (2017) pro gradu -tutkielma käsittelee imperatiivialkuista lausetta, jossa *-kin*-partikkeli liittyy imperatiivimuotoiseen verbiin. Hän tarkastelee erityisesti ilmausten eriasteista ja -tasoista kielteisyyttä. Mäntylän tutkimustulosten mukaan negatiota ilmentävissä ilmauksissa imperatiivimuotoisen verbin kuvaama toiminta on ei-toivottua, mikä implikoi kielteistä sävyä. Kielteinen sävy voi silti välittyä myös myönteisissä lauseissa, jos *kin*-partikkeli liittyy myönteistä tai neutraalia toimintaa kuvaavaan verbiin. Esimerkiksi *kysyä*-verbi on merkitykseltään varsin neutraali, mutta lauseessa *Kysykin kumpi meistä se hullu on* kysyminen on syytä tulkita ei-toivottavaksi toiminnaksi. Mäntylän aineistosta hahmottuu konstruktio *V_{IMPERATIIVI}kin*, joka sisältää ei-toivottavaa toimintaa kuvatessaan verbejä *yrittää* ja *uskaltaa*. (Mäntylä 2017: 49, 68, 70.)

Lähisynonyymeja⁴ on aiemmin tutkinut esimerkiksi Silja Pirkola. Pro gradu -tutkielmasaan *Synonyymien EHKÄ ja MAHDOLLISESTI kollokaatit ja semanttiset preferenssit* (2016) Pirkola selvittää, miten nämä kaksi synonyymia eroavat toisistaan. Kielellinen intuitio kertoo, etteivät *ehkä* ja *mahdollisesti* ole täydellisiä synonyymeja, vaan niillä on jonkinlainen tyyliero: *mahdollisesti* kuulostaa hieman virallisemmältä, ja *ehkä* kuulostaa jossain määrin puhekielisemmältä. (Pirkola 2016:1.) Pirkolan tutkimustulosten mukaan näiden synonyymien erottavaksi piirteeksi nousee mentaalisuus–konkreettisuus-jako, sillä *mahdollisesti* esiintyy useammin konteksteissa, joissa puhutaan esimerkiksi politiikasta, sillä se osoittaa selvää preferenssiä institutionaalisuuteen ja yhteiskunnallisuuteen viittaaviin sanoihin. *Ehkä* sen sijaan esiintyy useammin ’mentaalisuus’-luokkaan kuuluvien sanojen kuten *kiinnostua* tai *hyväksyä* kanssa. (Pirkola 2016: 88.)

Kyselytutkimuksen avulla lähimerkityksisyyttä ovat tutkineet esimerkiksi Ulla Vanhatalo (2005), Jenni Kynkäänniemi (2014) ja Anna-Maria Päivärinta (2017). Vanhatalo tarkastelee mikrotason synonymiaa väitöskirjassaan *Kyselytestit synonymian selvittämisessä*.

³ **Direktiivi** on ohjaileva lausuma, jolla käsketään, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa olemaan toimimatta tai toimimaan tietyllä tavalla (VISK § 1645).

⁴ **Lähisynonyymit** eroavat toisistaan semanttisesti sen verran, etteivät ne ole aina vaihdettavissa toisiinsa samanlaisissa kontekstissa (TTP 2017 s.v. *lähisynonyymit*). Perehdyn sekä synonyymeihin että lähisynonyymeihin tarkemmin luvussa 2.2.2.

Sanastotietoutta kielenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan (2005). Vanhatalon mukaan synonymian systemaattisen ja empiirisen tarkastelun sijaan synonyymeja on yleensä pelkästään ryhmitelty ja lajiteltu, vaikka synonymian merkitys tunnustetaan tärkeäksi. Väitöskirjassaan hän tarkastelee muun muassa sitä, miten synonyymien käyttäjät – äidinkieliset puhujat – käsittävät ja kuvailevat sitä, miten yksittäiset synonyymit eroavat viiteryhmissään. Hänen pääkysymyksensä on se, miten kokeellinen kyselytestimenetelmä toimii synonymian mikrotason tarkastelussa. Vanhatalon menetelmän taustalla on käsitys, jonka mukaan riittävän laaja ja heterogeeninen natiivipuhuvien joukko tietää, mikä kielessä on ”oikein”. (Vanhatalo 2005: 8.) Hänen tutkimustulostensa mukaan kyselytestimenetelmän avulla saadaan varsin monipuolista tietoa siitä, millaisia merkityseroja eri synonyymeilla on. Kyselytestin avulla löydettiin eroja niin synonyymien merkityksessä kuin käytössäkin. Se, että merkityseroja löytyi, osoittaa kyselytestimenetelmän soveltuvan synonyymien semantiikan tutkimukseen, ja kyselytestimenetelmä avaakin uusia näköaloja nykyaikaiselle synonymiantutkimukselle. Vanhatalon mukaan synonyymien epämääräinen erilaisuus on kyselytestin avulla mahdollista dokumentoida huomattavasti täsmällisemmin kuin aiemmillä menetelmillä. (Vanhatalo 2003: 41.) Vanhatalon väitöskirjan tutkimustulokset tukevat päätöstäni käyttää juuri kyselytutkimusta selvittääkseni lähisynonyymien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroja.

Sekä Kynkäänniemi että Päivärinta tutkivat sitä, miten ihmiset erottavat lähimerkityksisiä parisuhdenimityksiin liittyviä sanoja toisistaan. Molemmat tutkivat, millaisia affektisia merkityksiä parisuhdenimityksiin liittyy ja miten tilannekonteksti vaikuttaa parisuhdenimityksiin. Kynkäänniemi selvittää naisiin viittaavien parisuhdenimitysten *vaimo*, *emäntä*, *akka*, *tyttöystävä*, *naisystävä* ja *vaimoke* sekä sukupuolineutraalien nimitysten *heila* ja *puoliso* merkityksiä kandidaatintutkielmassaan *Naiseen viittaavat parisuhdenimitykset* (2014). Kynkäänniemen tutkimustulosten mukaan sanakirjamääritelmät vastaavat hyvin kielenkäyttäjien omaa käsitystä nimitysten merkityksistä. (Kynkäänniemi 2014: 1–2, 24.) Kandidaatintutkielmassaan *Mieheen viittaavien parisuhdenimitysten semantiikkaa* (2017) Päivärinta sen sijaan tutkii miehiin viittaavien parisuhdenimitysten *mies*, *isäntä*, *ukko*, *poikaystävä*, *miesystävä* ja *mieheke* merkityksiä. Hänen tutkimustuloksensa osoittavat, että nimitykset poikkeavat toisistaan eniten tarkoitteensa iän puolesta: *ukko* tarkoittaa keski-ikäisestä eläkeläiseen olevaa miestä, kun taas *poikaystävä* tarkoittaa nuorta, alle 30-vuotiasta miestä. (Päivärinta 2017: 1, 21.)

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Johdantoluvussa kerroin pro gradu -tutkielmani aiheen ja tutkimuskysymykset. Esittelin myös aiempia lähimerkityksisyyteen liittyviä tutkimuksia. Tässä luvussa esittelen tutkimukseni taustalla olevan teoreettisen viitekehysten. Aloitan konstruktiokieliopin teorian ja tärkeimpien käsitteiden avaamisella ja esittelen kognitiivisen konstruktiokieliopin näkemyksiä kielestä. Sen jälkeen esittelen kehyssemantiikan käsitteitä ja teorioita. Luvun lopussa tarkastelen imperatiivia ja siihen liittyvää *-pA*-liitepartikkelia.

2.1. Konstruktiokielioppi

Tutkimani ilmaukset ovat idiomikonstruktioita, joten konstruktiokielioppi luo hyvän teoriataustan tutkimukselleni. Konstruktiokieliopin uranuurtaja, amerikkalainen Adele E. Goldberg, kuvaa **konstruktioita** kielen perusyksiköiksi, kielellisen muodon ja merkityksen väliseksi symbolisuhteiksi, jotka eivät ole sidoksissa tiettyihin sanoihin. Ne ovat semanttisesti itsenäisiä elementtejä, joista kunkin kielen koko kielioppi koostuu. Nimensä mukaisesti konstruktiokielioppi nojaa ennen kaikkea konstruktion käsitteeseen, ja se käyttääkin kieliopillisen analyysin perusyksikkönä konstruktioita. Konstruktiokieliopin perusajatus on se, että kielioppi koostuu kieleen vakiintuneista muodon ja merkityksen yhteenliittymistä eikä esimerkiksi universaaleilla ja synnynnäisillä perusrakenteosilla tehtävistä muutossäännöistä tai operaatioista. (Goldberg 1995: 1–7.)

Konstruktiokielioppi syntyi Berkeleyn yliopistossa 1980-luvulla suunnilleen samaan aikaan muun kognitiivisen tutkimuksen kanssa, mutta se oli jokseenkin keskeneräinen ja harvojen tuntema lauseopin teoria vielä 1990-luvulle tultaessa. Niin konstruktiokieliopin kuin kognitiivisen kielentutkimuksenkin käännekohtana, tärkeänä maamerkinä, pidetään Goldbergin teosta *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure* (1995). (J. Leino 2010: 73, 77.) Teos toi konstruktiokieliopin kognitiivisen kieliopin piiriin ja rakensi sillan konstruktiokieliopin ja kognitiivisen kieliopin välille. Konstruktiokieliopin kannalta tämä kehitys merkitsi huomion kohteeksi nousun lisäksi myös sitä, että tutkimuksen painopiste siirtyi muotorakenteesta selvästi aiempaa enemmän merkityksen ja etenkin muodon ja merkityksen suhteen tarkasteluun. (J. Leino 2010: 78.)

2.1.1. Konstruktiot

Konstruktiot ovat vakiintuneita kielenyksiköitä, joissa yhdistyvät muoto ja merkitys tai toisin ilmaisten ja painottaen kielellinen rakenne ja funktio. (J. Leino 2010: 73.) Goldberg (1995: 4) määritteli konstruktion ensin seuraavalla, Jaakko Leinon suomentamalla, tavalla:

C on konstruktio joss_{def} [= jos ja vain jos] C on sellainen muodon ja merkityksen yhteenliittymä $\langle F_i, S_i \rangle$, jossa jokin F_i :n tai S_i :n piirre ei ole suoraan ennustettavissa C:n rakennesista tai muista muualla määritellyistä konstruktioista.

Tämän määritelmän mukaan konstruktiot ovat nimenomaan muodon (F) ja merkityksen (S) yhteenliittymiä. Tältä osin määritelmä sai kritiikkiä liian kapeasta merkitysnäkemyksestä, joten myöhemmin Goldberg uudisti konstruktion määritelmää. (J. Leino 2010: 91.) Goldbergin tuoreempi määritelmä konstruktioista (2006: 5) kuuluu Jaakko Leinon (2010: 94) suomentamana seuraavasti:

Mikä tahansa kielellinen kokonaisuus katsotaan konstruktioiksi, kunhan jokin sen muodon tai funktion piirre ei ole suoraan ennustettavissa sen rakennesista tai muista konstruktioista, joiden on todettu olevan olemassa. Lisäksi kokonaisuudet tallennetaan konstruktioina, vaikka ne olisivatkin täysin ennustettavissa, mikäli ne esiintyvät riittävän tiheästi.

Konstruktion määritelmän mukaan muodolla ja merkityksellä on siis erottamaton yhteys, joten muodoltaan erilaiset rakenteet eroavat toisistaan väistämättä myös semanttisesti tai pragmaattisesti. Kognitiivisen kieliopin ydin onkin se, että ero muodossa kertoo myös eroista merkityksessä. Kotilainen on nimennyt tämän ”ero muodossa on ero merkityksessä” -periaatteeksi (Kotilainen 2007: 44). Hän havainnollistaa väitöskirjassaan (2007: 17) suomen kielen konstruktioita seuraavan taulukon avulla:

TAULUKKO 1. Kooltaan, monimutkaisuudeltaan ja skemaattisuudeltaan vaihtelevia suomen kielen rakenteita. (Kotilainen 2007: 17)

lausetyyppi (transitiiviskeema)	NP _{NOM} + V + NP _{PART/GEN/NOM}
lausetyyppi (omistusrakenne)	NP _{ADE} + y. 3. p. verbi <i>olla</i> + NP _{NOM}
idiomi	<i>mennä vipuun</i>
yhdyssana	<i>kalakukko</i>
sana	<i>liekki</i>
morfeemi (ei vapaa)	elatiivin pääte (- <i>sta</i>)

Taulukon 1 kaikki rakenteet ovat muodon ja merkityksen yhteenliittymiä: esimerkiksi idiomi *mennä vipuun* koostuu verbistä *mennä* ja substantiivista *vipu*. Näiden osien merkityksistä ei voi päätellä koko idiomien merkitystä, sitä, että joku 'tulee huijatuksi'. (Kotilainen 2007: 17.) Myös idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on omat merkityksensä, jotka eivät johdu verbin *sanoa* tai pronominin *muu* merkityksistä.

Sekä kognitiivisen kieliopin että konstruktiokieliopin keskeisimpiin taustaoletuksiin kuuluu ajatus siitä, että muoto ja merkitys ovat erottamattomassa yhteydessä toisiinsa. Kielen kuvauksessa niitä ei siis voida erottaa autonomisiksi kuvauskohteiksi – merkityksen täysi ymmärtäminen vaatii muodon ymmärtämistä ja päinvastoin. Kognitiivisessa kieliopissa tätä muodon ja merkityksen suhdetta valaisee symbolisen merkin käsite, jolla on semanttinen (merkitys) ja fonologinen (muoto) napa, ja näitä napoja yhdistää symbolinen suhde. Vaikka konstruktiokieliopissa tätä jakoa ei tehdä yhtä selvästi, on se silti olemassa. Konstruktiokieliopissa kielen perusyksikkö, konstruktio, esitetään attribuutti–arvo-matriisina, jossa on yleensä kaksi piirrekimppua: konstruktion syntaksia kuvaava *syn* sekä konstruktion semanttisia ominaisuuksia kuvaava *sem*. Konstruktioiden yhdistämisessä ne ovat tasa-arvoisessa asemassa, ja elimellisesti ne ovat yhteydessä toisiinsa. Kognitiivisen kieliopin keskittyessä kuvaamaan pääasiassa semanttista napaa painottaa konstruktiokielioppi sen sijaan selvästi enemmän rakenteen kuvausta (J. Leino 2003: 64–65.)

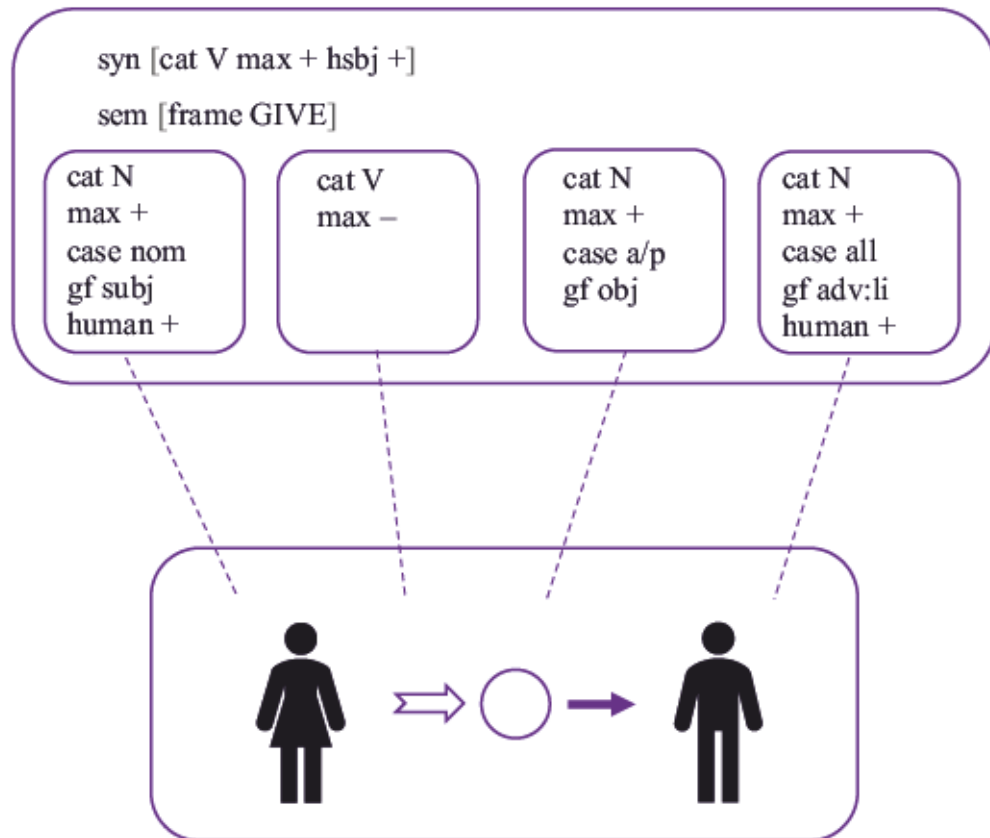
Leinon mukaan konstruktiot ovat sellaisia kieleen vakiintuneita kokonaisuuksia tai malleja, joissa yleensä jokin osa vaihtelee. Tämän vaihtuvan osan kielellinen aines ei ole ennalta määrätty. Kielenpuhujalla on silti jokin käsitys siitä, millaiset kielenaineokset tähän kohtaan sopivat. Tällaiset konstruktion ”tyhjät kohdat”, ”aukot”, ovat varioivia rakenteen paikkoja, jotka sopiva joukko kielenyksiköitä pystyy täydentämään. (J. Leino

2010: 74.) Goldberg (1995: 24) tiivistää verbin merkityksen ja konstruktion yhteyden tarkastelemisen kolmeen kysymykseen:

1. Mikä on verbin merkityksen luonne? (*What is the nature of verb meaning?*)
2. Mikä on konstruktion luonne? (*What is the nature of constructional meaning?*)
3. Milloin tietty verbi voi esiintyä tietyssä konstruktiossa? (*When can a given verb occur in a given construction?*)

Hän on määritellyt esimerkiksi ANTAA-konstruktion, jonka esittelen seuraavaksi Jaakko Leinon (2010) esimerkkien avulla. Tyypillisiä antamiseen liittyviä verbejä ovat esimerkiksi *antaa* ja *ojentaa*. Myös esimerkiksi verbi *leipoa* voi toteuttaa antamiskonstruktion, vaikka se onkin kauempana prototyypisistä keskuslauseesta. ANTAA-konstruktion muokaisesti muodostettuja lauseita ovat esimerkiksi *Tiina antoi pallon Villelle*, *Jaana vippasi Simolle viitosen* ja *Tiina leipoi Timolle kakun*. Goldbergin mukaan kyse on konstruktionaalista polysemiasta (*constructional polysemy*): verbiä voidaan käyttää sen tavallisesta argumenttirakenteesta poikkeavassa rakenteessa ja merkityksessä. (Goldberg 1995: 27–39.)

ANTAA-konstruktio on siis muotoa (X V Y Z:lle), ja se sisältää muun muassa tiedon, että X ja Y ovat henkilötarkoitteisia ilmauksia ja V antamisverbi. Sen lisäksi ANTAA-konstruktio kytkeytyy sellaiseen tapahtumatyyppiin, jossa X:n ilmaisema henkilö tekee Y:n ilmaisemalle asialle tai esineelle jotakin, joka sen seurauksena siirtyy Y:n ilmaisemalle henkilölle. Tällaisesta tapahtumatyypistä voidaan käyttää nimitystä *antamiskehys*. ANTAA-konstruktio ennen kaikkea yhdistää mainitun muotorakenteellisen hahmon ja tapahtumatyyppin. (J. Leino 2010: 74–75.) Jaakko Leino esittää tämän kuvion 1 avulla:

KUVIO 1. ANTAA-konstruktio ja antamiskehys. (J. Leino 2010: 75)

Kuvion yläosa esittää ANTAA-konstruktion ja alaosa antamiskehys. Yläosa havainnollistaa ANTAA-konstruktion piirrematriisikuvauksen, jossa konstruktioiden piirrekimput *syn* ja *sem* kuvaavat konstruktion ominaisuuksia kokonaisuutena. Kuvion yläosa koostuu pienemmistä osista, jotka kuvaavat vastaavanlaisina piirteinä yhtäältä antamiskehys osia ja sen osallistujia, toisaalta näitä kielentäviä lauseen osia:

Syn- ja *sem*-piirrekimppuihin sisältyvistä piireistä *cat[egory]* tarkoittaa syntaktista kategoriaa, *frame* semanttista kehystä, *case* sijamuotoa, *gf[grammatical function]* kieliopillista funktiota eli likimain lauseenjäsenasemaa ja *human* henkilötarkoitteisuutta. Piirteiden arvoista taas *V* tarkoittaa verbiä, *B* substantiivia, *nom* nominatiivia, *subj* subjektia, *a/p* akkusatiivin ja partitiivin vaihtoehtoisuutta, *obj* objektia, *all* allatiivia, *adv:li* adverbialia ja + ja – sitä, että kohteella on tai ei ole kyseinen ominaisuus (J. Leino 2010: 75).

Alaosassa vasemmalla sen sijaan on esitetty osallistuja (X), joka kohdistaa toimintansa keskimmäiseen osallistujaan (Y), joka siirtyy tämän seurauksena oikeanpuolisen osallistujan (Z) haltuun. Leino kuvaa tämänkaltaista muodon ja merkitysten yhteenliittymien

pohjaa kokemukselliseksi. (J. Leino 2010: 74–75.) Hänen esimerkissään ANTAA-konstruktio kytkeytyy antamiskehykseen, mutta omassa tutkimuksessani konstruktiot *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* kytkeytyvät kehykseen SAMANMIELISYYS.

2.1.2. Lähikonstruktiot

Kotilainen kuvaa sekä merkitykseltään että muodoltaan läheisiä konstruktioita **lähikonstruktioiksi**. Samankaltaisten rakenteiden semanttiset erot eivät aina ole selviä, mitä Kotilainen havainnollistaa kolmen toisistaan hieman poikkeavan mutta näennäisen identtisesti toimivan konstruktion avulla:

- Aamiaiskattilat rupesivat kolisemaan yhdentoista jälkeen ja *mikäs siinä oli herätessä* vaikka pilviä alkoikin jo kertyä taivaalle. (Internet)
- Kirjailija näyttää itse vankasti uskovan omaan ajattomaan hahmoonsa. *Mikäs siinä on sitten maailmaa kierrellä*. (Kielipankki, Demari 1999)
- Ferrari taas toisaalta on ottanut paketistaan lähes 100% hyödyn irti käyttäen jokaisen mahdollisen porsaanreiän ja tilaisuuden sarjassa ja vielä kun se on-netarkin on puolella niin *mikäs siinä on ollakseen!* (Internet)

Rakenteet *mikäs siinä oli herätessä*, *mikäs siinä on sitten maailmaa kierrellä* ja *mikäs siinä on ollakseen* ovat muodoltaan melko samanlaisia: niissä on kysymyssana *mikä*, liitepartikkeli *-s*, pronomini *siinä*, yksikön kolmaspersoonainen finiittiverbi *olla* ja infinitiivimuotoinen verbi. (Kotilainen 2005: 39–40.) Myös tutkimani rakenteet *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat muodoltaan samankaltaisia, sillä niissä on *sanoa*-verbi, *pa*-liitepartikkeli sekä taivutettu pronomini *muu*. Ne kuitenkin eroavat toisistaan siten, että toinen rakenne on myönteinen imperatiivilause ja toinen kielteinen.

Kotilaisen esimerkkirakenteita sen sijaan erottaa infinitiivimuoto: mahdollisia variantteja ovat molemmat A-infinitiivin muodot sekä E-infinitiivin inessiivi. Kuten *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*, ovat myös *Mikäs on ollessa*, *Mikäs on olla* ja *Mikäs on ollakseen* käyttötarkoitukseltaan samankaltaisia. Vaikka kaikki nämä konstruktiot ovat muodoltaan kysymyslauseita, ei niitä käytetä aitoina kysymyksinä, vaan pikemminkin kommentteina, joilla ilmaistaan arvio infinitiiviverbin ilmaiseman prosessin sujumisesta. (Kotilainen 2005: 40.) *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat muodoltaan käskylauseita, mutta ne

eivät ole käskyjä vaan pikemminkin toteamuksia, joilla vahvistetaan, että ollaan keskustelukumppanin kanssa keskustelun aiheesta samaa mieltä.

Kotilaisen mukaan lähikonstruktioiden luonteeseen kuuluu semanttisen eron sumearajaisuus. Esimerkiksi hänen tekemänsä *Mikäs on ollessa* ja *Mikäs on olla* -konstruktioiden esiintymisen analyysi osoittaa, ettei erimuotoisia konstruktioita pitäisi sellaisenaan niputtaa yhteen, vaan niiden välisiä suhteita on syytä analysoida. (Kotilainen 2007: 45.) Kotilainen osoittaa väitöskirjassaan *Konstruktioiden dynamiikkaa* (2007) lähikonstruktioyhmien rakentuvan ja elävän dynaamisessa suhteessa toisiinsa. Lähikonstruktioit eivät merkitykseltään välttämättä erotu selvärajaisesti toisistaan, joten pieniä ja tendenssimäisiäkin eroja voi pitää osoituksena konstruktioiden itsenäisestä statuksesta. (Kotilainen 2007: 42.) Yhtäläisyyksistään huolimassa *Mikäs on ollessa* ja *Mikäs on olla* ovat muodoltaan selvästi erotettavissa ja merkitykseltäänkin vähintään erikseen analysoitavissa (Kotilainen 2007: 49). Pidän tätä hyvänä perusteena sille, että myös lähikonstruktioita *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on syytä tutkia ja analysoida.

2.2. Kehyssemantiikka

Selvittäessäni idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroa käytän kielellisen merkityksen lähestymisessä **kehyssemantiikkaa**, sillä konstruktiokieliopissa yleisesti hyödynnetään kehyssemanttista merkitysnäkemyä. Kuten luvussa 2.1. totesin, näkemykseni kielen rakenteista pohjautuu kognitiiviseen konstruktiokielioppiin. Sen mukaan merkitykset suhteutuvat aina johonkin semanttisiin kehyksiin (Goldberg 1995: 25.) Kehyssemantiikka on Charles J. Fillmoren kehittämä kognitiivisen semantiikan suuntaus. Sen keskeisimpiä ajatuksia on, ettei kielellistä tietoa pysty eikä edes kannata täysin erottaa kielenulkoisesta tiedosta. Sen sijaan kielellisten ilmausten semanttisessa analyysissä on viitattava myös pragmaattiseen ja ensyklopediseen tietoon eli todelliseen maailmaan sekä eritoten siihen, mitä ihmiset siitä tietävät ja miten he kokevat sen suhteessa monenlaisiin kulttuurisiin ja sosiaalisiin yhteyksiin. Voidaan siis sanoa, että kaikki kielelliset merkitykset suhteutuvat johonkin inhimilliseen kielenulkoiseen kokemus- ja tietorakenteeseen, semanttiseen kehykseen. (Goldberg 1995: 25–31.)

Kognitiivisen konstruktiokieliopin mukaan pragmatiikkaa ja semantiikkaa ei voida erottaa toisistaan, koska kielellinen merkitys liittyy pragmaattiseen tietoon ja maailmantietoon. Kielellisten ilmausten muoto ja merkitys ovat kiinteässä suhteessa toisiinsa. Tämän vuoksi erilaiset rakenteet vääjäämättä eroavat myös semanttisesti tai pragmaattisesti. Analysoidessa kielellisiä ilmauksia semanttisesti on viitattava myös pragmaattiseen ja ensyklopediseen tietoon. Yksittäisen ilmauksen ymmärtäminen vaatii koko käsitejärjestelmän tuntemista, sillä tietyn ilmauksen merkitystä on mahdotonta ymmärtää erillään sen semanttisesta kehyksestä. (Esim. Evans & Green 2006: 171; Fillmore 1977b: 90, Västi 2012: 42–43, 49.) Koska kielellistä tietoa ei voi erottaa kielenulkoisesta tiedosta, on idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* oltava jokin semanttinen tai pragmaattinen ero.

2.2.1. Semanttinen kehys

Kehyssemantiikan mukaan kielellinen merkitys kuvataan aina sekä hahmona että kehyksenä. Kehyssemantiikan keskeinen käsite on **semanttinen kehys**, eräänlainen tausta, jota vasten kielellinen merkitys ymmärretään. Semanttisena kehyksenä voi Fillmoren mukaan toimia ”mikä tahansa koherentti yksilöitävissä oleva havainto, muisto, kokemus, toiminta tai objekti”. Tarkemmin määriteltynä kehykset ovat prototyyppisiä tapauksia kuvaavia ideaalistuksia tai abstraktioita, joiden sisältö vaihtelee yksilöittäin kokemuseräisyyden seurauksena. (Fillmore 1982: 117–119.) Semanttinen kehys siis auttaa kielenkäyttäjää hahmottamaan maailmaa. Se sisältää tiedon siihen liittyvistä kehyselementeistä, kuten kehykseen kuuluvista osallistujista. Kielenkäyttäjän mielessä aktivoituvat eri kehyselementit lauseesta riippuen, joten tietyn ilmaisun valitseminen riippuu kontekstista⁵.

Esimerkiksi semanttiseen kehykseen KAUPANKÄYNTI liittyviä kehyselementtejä ovat ostaja, myyjä, ostettava tavara ja raha. (Fillmore 1977a: 79–80.) Lauseessa *Tiina osti sohvan naapurilta sadalla eurolla* esiintyvät kaikki edellä mainitut kehyselementit, kun taas lauseessa *Tiina osti sohvan* esiintyy vain ostaja ja ostettava tavara. Tutkimani idiomit *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* sen sijaan aktivoivat kielenkäyttäjän mielessä semanttisen

⁵ **Kontekstilla** tarkoitetaan ilmauksen kielellistä ympäristöä, käyttö- tai tilanneyhteyttä tai kulttuurista taustaa, joka vaikuttaa sen tulkintaan (TTP 2017 s.v. *konteksti*).

kehyksen SAMANMIELISYYS, sillä kyseisiä idiomeja käytetään sellaisessa puhetilanteessa, jossa puhujat ovat samaa mieltä jostakin asiasta. Se, valitseeke puhuja idiomien *Sanopa muuta* vai *Äläpä muuta sano*, riippuu esimerkiksi tilanteesta ja siitä, miten kielenkäyttäjähahmottaa maailmaa. Molemmat idiomit kuitenkin aktivoivat kielenkäyttäjän mielessä ajatuksen, että jostakin asiasta ollaan samaa mieltä. Saman ajatuksen aktivoivat myös esimerkiksi lauseet *Älä muuta virko* ja *Älä muuta viserrä*. Vaikka semanttiset kehykset KAUPANKÄYNTI tai SAMANMIELISYYS eivät itsessään sisällä minkäänlaista kielen rakennetta koskevaa informaatiota, ovat ne semanttisia – sosiaalisiaakin – yleistyksiä tai malleja. Monet kielelliset elementit kuitenkin liittyvät niihin elimellisesti: esimerkiksi suomen kielen verbit *ostaa*, *myydä* ja *maksaa* ymmärretään nimenomaan suhteessa kaupankäyntikehykseen. Ne määräävät samoille kaupankäyntikehyksen osille erilaisia syntaktisia asemia. (J. Leino 2003: 68.)

Semanttisen kehyksen käsite on havainnollistettavissa esimerkiksi yleiskielen *naapuri*-substantiivin prototyyppisen merkityksen avulla: *naapuri* hahmottaa yksittäisen ihmisyyksilön, mutta sen semanttiseen kehykseen sisältyy vähintään yksi toinen ihmisyyksilö. Näiden lisäksi *naapurin* semanttiseen kehykseen sisältyy tietoa ihmisten sosiokulttuurisesta tavasta elää, eli tietoa siitä, että tyypillisesti naapureita ollaan suhteessa viereisessä asunnossa tai talossa asuviin yksilöihin. *Naapurin* hahmona sen sijaan toimii tämän naapuruskehyksen ihmisviitteisistä osallistujista se, joka suhteutetaan johonkin toiseen kyseiseen kehyksen ihmisviitteiseen osallistujaan asumispaikan perusteella. Naapuruskehyksen ihmisviitteiset osallistujat ovat käsitteellisesti keskenään tasaveroisia ja voisivat yhtä hyvin toimia *naapurin* hahmona, mutta *naapurin* tarkoite kuitenkin määräytyy käsitteistäjän valitseman subjektiivisen perspektiivin mukaan. (Västi 2012: 50.)

Samalla tavalla *Sanopa muuta* tai *Äläpä muuta sano* -idiomien käsitteistäjät valitsevat niiden tarkoitteet subjektiivisten perspektiivinsä mukaan. Käsitteistäjän roolia voidaan havainnollistaa myös predikatiivilauseen rakenteen avulla: esimerkiksi lauseet *Matti on Pekan pikkuveli* ja *Pekka on Mattin isoveljeksi* viittaavat tismalleen samaan kielenulkoisen todellisuuden asiointilaan. Kognitiivisen kieliopin mukaan ilmaukset eivät silti voi olla semanttisesti identtisiä. Ne konstruoivat tilanteen eri tavoin siten, että ensimmäinen nostaa korostaiseksi ja predikoinnin lähtökohdaksi olion Matti ja toinen olion Pekka. Kielenulkoisessa todellisuudessa mikään ei määrää tämän asiointilain esittämisjärjestystä. Konstruktioiden näkyminen siis käsitteistäjän oma subjektiivinen valinta. (Sivonen 2005: 32.)

Samaten käsitteistäjän oma subjektiivinen valinta näkyy siinä, käyttääkö tämä ilmaisu *Sanopa muuta* vai *Äläpä muuta sano*.

2.2.2. Synonyymit ja lähisynonyymit

Ison suomen kieliopin verkkoversion mukaan **synonymia** tarkoittaa eri ilmausten samamerkityksisyyttä (VISK 2008 s.v. *synonyymi*). Sanakirjat usein käsittelevät vain yksittäisten sanojen välistä synonymiaa. Semanttisissa teorioissa synonyymiksi voidaan kuitenkin käsittää myös lekseemiä laajemmat kielen yksiköt, kuten lausekkeet ja lauseet. (Olkinuora 1992: 113.) Toistensa synonyymeiksi voidaan tulkita esimerkiksi lausekkeet *kaunis nainen* ja *ulkoisilta ominaisuuksiltaan viehättävä täysikasvuinen naissukupuolta oleva ihminen*. Myös lauseiden *Onpas täällä kylmä* ja *Voitko sulkea ikkunan* voidaan sanoa olevan synonyymejä, sillä niiden pragmaattinen merkityssisältö on sama: molempien lauseiden lausuja toivoo ikkunan suljettavan. (Jantunen 2004: 53.) Sama pragmaattinen merkityssisältö on myös tutkimillani ilmauksilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*.

Pyrin pro gradu -työssäni selvittämään, millaisessa kontekstissa *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* esiintyvät – hypoteesini on, että ne esiintyvät hieman erilaisissa konteksteissa. Jantusen mukaan samaa tarkoittavia ilmauksia tarkastellaan yhä useammin kontekstilähteisesti, sillä kontekstuaalinen näkökulma on noussut synonymian konseptuaalisen määrittelyn rinnalle (Jantunen 2004: 53). Jantunen määrittelee **kontekstin** ja **kontekstuaaliset** piirteet yläkäsitteiksi, jotka sisältävät erottelemattomana sekä lähimmän tekstiympäristön että tekstinulkoisen maailman ja niihin kuuluvat piirteet. Kontekstilla sen sijaan viitataan nimenomaan tutkittavan ilmauksen tekstuaaliseen lähiympäristöön, ja kontekstuaalisilla ominaisuuksilla niihin piirteisiin, jotka ovat löydettävissä lähimmästä tekstikontekstista. Tilannekontekstilla taas viitataan laajaan tekstiympäristöön tai tekstinulkoiseen maailmaan. (Jantunen 2004: 12.)

Synonymia on tulkittavissa joko ankarasti tai löyhästi. Ankara tulkinta toteaa, että synonyymisten sanojen on voitava korvata toisensa kaikissa mahdollisissa konteksteissa niin, ettei konteksteihin synny pienintäkään merkityseroa. Tällainen vaatimus on kuitenkin epärealistinen, sillä kontekstien määrä on rajaton. Kaikkia mahdollisia konteksteja olisi siis mahdotonta tutkia edes teoriassa. Ankara tulkinta toteaa myös, että sanojen tulee olla

keskenään identtiset niin 'kognitiiviselta' kuin 'ekspressiiviseltä' merkitykseltään. Kognitiivisella merkityksellä tarkoitetaan karkeasti sanan keskeistä, pääasiallista sisältöä. Vain kognitiivista merkitystä kuvataan semanttisten komponenttien avulla. Ekspressiivinen merkitys sen sijaan on melko hämärä käsite, jolla pyritään kuvaamaan kaikkea sitä, mikä jää sanan kognitiivisen merkityksen ulkopuolelle. Useat semantikot erottavat merkityksestä puolen, joka välittää tietoa puhujan asenteista ja tunteista sekä sanan sivumerkityksistä, metaforisista merkityksistä ja tyylistä. (Olkinuora 1992: 113.)

Tutkijoiden kesken vallitsee yksimielisyys siitä, ettei absoluuttista synonymiaa ole olemassa (Jantunen 2004: 54–55). Tätä kutsutaan ”ei synonymiaa” -periaatteeksi. Sen mukaan syntaktisesti toisistaan eroavien konstruktoiden on erottava toisistaan myös semanttisesti tai pragmaattisesti. (Goldberg 1995: 3; Langacker 1987: 12, 46, 147, 153.) Kotilainen on nimennyt tämän ”ero muodossa on ero merkityksessä” -periaatteeksi (Kotilainen 2007: 44). Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että synonyymisina pidetyt sanat poikkeavat toisistaan laajemman tekstikontekstinsa lisäksi myös lähikotekstiltaan ja jopa taivutusmuodoiltaan. Tällaiset tulokset tukevat oletusta absoluuttisen synonymian mahdottomuudesta, mutta eivät kuitenkaan sulje pois sitä mahdollisuutta, että jotkin synonyymiset sanat olisivat myös kontekstuaalisesti lähempänä toisiaan kuin toiset: jos merkitykseltään lähekkäiset sanat voivat käyttäytyä kontekstuaalisesti ja taivutukseltaan eri tavalla, niiden keskinäinen vaihdettavuus ei ole mahdollista. (Jantunen 2004: 62.) Kognitiivinen synonymia voidaan määritellä seuraavasti:

X is cognitive synonym of Y if (i) X and Y are syntactically identical, and (ii) any grammatical declarative sentence S containing X has equivalent truthconditions to another sentence S¹, which is identical to S except that X is replaced by Y (Cruse 1986: 88).

Absoluuttisen synonymian puuttumisen vuoksi ilmauksilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on siis oltava jokin merkitysero. Koska absoluuttista synonymiaa ei ole, puhutaan usein **lähisynonyymeistä**. Esimerkiksi sanat *ehkä* ja *mahdollisesti* ovat lähisynonyymeja, sillä ne eroavat toisistaan semanttisesti sen verran, etteivät ne ole aina vaihdettavissa toisiinsa samanlaisessa kontekstissa. (TTP 2017 s.v. *lähisynonyymi*.) Jarmo Jantunen (2001) on tutkinut lähisynonyymejä *tärkeä* ja *keskeinen*, ja hänen tutkimustuloksensa osoittavat, että tekstilaji on näiden kahden lähisynonyymien erottava tekijä. Kumpaakin adjektiivia

käytettiin akateemisissa teksteissä, mutta adjektiivia *tärkeä* käytettiin enemmän kaunokirjallisissa teksteissä. (Jantunen 2001: 188.) Omassa työssäni pyrin selvittämään lähi-synonyymien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* erottavan tekijän.

2.3. Imperatiivi

Sanopa ja *äläpä sano* ovat imperatiivimuotoisia käskylauseita. *Sanopa muuta* on muodoltaan myönteinen imperatiivilause, kun taas *Äläpä muuta sano* on kielteinen. Laurannon mukaan kielteiset imperatiivimuodot ovat kauttaaltaan myönteisiä monimutkaisempia. Ainoastaan yksikön 2. persoonan myöntö- ja kieltomuodot ovat morfologisesti symmetriset pääverbin osalta (*sano^x* ja *älä sano^x*). Pääverbi *sanoa* on molemmissa samanmuotoinen, mutta kiellossa on mukana kieltoverbin tunnuksen imperatiivimuoto. Kaikkien muiden persoonien imperatiivin merkki on kieltomuodoissa kaksinkertainen: *älkää sanoko^x*. Laurannon mukaan kieltomuodot esiintyvät arkipuheessa huomattavasti myöntömuotoja harvemmin juuri kieltomuotojen kompleksisuuden vuoksi. (Lauranto 2014: 40.)

Imperatiivin ilmaisema lupa tai velvoite on aina lähtöinen tilanteesta, direktiivin esittäjästä (esim. *Älä sitten puhu tästä kenellekään*). Muilla keinoin osoitetun deontisuuden lähteenä sen sijaan on useammin laki, normi, tapa tai jokin muu tilanteen ulkopuolinen auktoriteetti (esim. *Tässä pitää olla allekirjoitus*). (VISK 2008 § 1591.) **Direktiivillä** tarkoitetaan sellaista ohjailevaa lausumaa, jonka avulla käsketään (3a), kehoitetaan (3b), pyydetään (3c) tai neuvotaan (3d) puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla. Prototyypinen ilmaisutapa direktiiville on juuri imperatiivi- eli käskylause. Oma tutkielmani sen sijaan keskittyy imperatiivin morfologisenä verbimoduksena direktiivien sijaan.

- (3) a. *Kädet ylös!*
 b. *Antakaahan tilaa.*
 c. *Olisin halunnut kilon siskonmakkaraa.*
 d. *Vedetään tästä.* (VISK 2008 § 1645.)

2.3.1. Syntaktinen ja morfologinen imperatiivi

Termi **imperatiivi** on kaksimerkityksinen. Imperatiivilla voidaan viitata syntaktiseen tai morfologiseen imperatiiviin. Syntaktisen imperatiivin lauserakenteessa finiittiverbi on useimmiten imperatiivimuotoinen, esimerkiksi *tulkaa ihmeessä mukaan* tai *älä vaan soita sille tähän aikaan*. (Lauranto 2014: 11.) Morfologisella imperatiivilla tarkoitetaan verbin modusta eli morfologista pääteainesta, jolla on varianttinsa yksikön ensimmäistä persoonaa lukuun ottamatta kaikissa persoonissa: *mene, menkään, menkäämme, menkää, menköt ja mentäkään*. Näin määriteltynä imperatiivi voidaan rinnastaa indikatiiviin, konditionaaliin ja potentiaaliin. (Lauranto 2014: 39.)

Kaikilla imperatiivimuotoisen verbin sisältävillä lauseilla ei tehdä samaa, joten muodon ja käytön suhde ei ole yksiselitteinen. Imperatiivilauseen lisäksi morfologinen imperatiivi voi esiintyä myös muissa lauserakenteissa, jolloin lauseen merkitys ja käyttö poikkeavat imperatiivilauseen merkityksestä ja käytöstä. Esimerkiksi lauseessa *mun mies herätkään puolet öistä* on morfologisesti imperatiivinen verbi, mutta lause ei silti ole puhutellulle suunnattu kehoitus toimintaan. Se on sen sijaan sellainen lause, jossa on deonttinen⁶, sosiaaliseen normistoon liittyvä modaalielementti ja jossa puhuja esittää oman tahtonsa ilmaistua asiointilaa kohtaan. Samoin esimerkiksi lauseessa *mun miehen pitää herätä puolet öistä* on deonttisuutta, sosiaalista normimodaalisuutta ilmaiseva *pitää*-verbi, mutta lause ei ole imperatiivilause. (Lauranto 2014: 11.) Tällaisista lauseista käytetään fennistiikassa termiä jussiivi (VISK 2008 § 889, 1666).

Imperatiivimuotoisilla käskylauseilla on ensisijaisesti kärkevä puhefunktio (Matihaldi 1979: 133). Kun verbin modus on imperatiivi, lause poikkeaa syntaktisilta ominaisuuksiltaan väitelauseesta. Imperatiivilause on subjektiton ja yleensä verbialkuinen. Sen keskeinen puhefunktio on pyynnön tai kehotuksen esittäminen vastaanottajalle. (VISK 2008 § 889.) *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovatkin hieman poikkeavia, sillä niiden puhefunktio ei ole pyyntö eikä kehoitus, vaan ne ovat pikemminkin toteamuksia. Puhujan tokaistessa ”sanopa muuta” hän tuskin olettaa keskustelukumppaninsa todella sanovan

⁶ Deonttista modaalisuutta voidaan ilmaista esimerkiksi lupaa ilmaisevilla modaaliverbeillä *voida* ja *saada* (esim. *Kunnat saavat itse päättää alkamispäivän*), nesessiivisellä rakenteella *on lupa* (esim. *Harmaan graaniitin louhintaa on lupa jatkaa*) sekä velvollisuutta merkitsevillä nesessiiviverbeillä ja -rakenteilla (esim. *Veronmaksajien on syytä pitää lompakoistaan tiukasti kiinni*). (VISK 2008 § 1554.)

jotakin muuta. Imperatiivilauseen käyttö onkin hyvin moninaista, vaikka sen perusmerkitys on se, että 'minä puhujana haluan, että sinä puhuteltuna teet tai olet tekemättä jotakin'. Lauranto kuvaa imperatiivilauseen perusmerkitystä sateenvarjoksi, jonka alla on lukemattomia tilanteisia käyttömerkityksiä. Nämä käyttömerkitykset ovat sidoksissa niin keskustelijoihin kuin keskustelutilanteisiinkin. (Lauranto 2014: 11.) Tästä syystä pyrin pro gradu -työssäni selvittämään, onko tutkimillani ilmaisuilla erilainen käyttömerkitys erilaisissa keskustelutilanteissa.

2.3.2. *-pA*-partikkeli osana imperatiivia

Sanopa muuta ja *Äläpä muuta sano* -imperatiivilauseissa on liitepartikkeli *-pA*. Jokaisella imperatiivilauseessa käytetyllä partikkelilla on hyvin olennainen osa imperatiivilauseen tulkinnassa (Lauranto 2014: 41). Liitepartikkelit ovat johonkin sanaan liittyviä partikkeleita, joiden tehtävä on sävyttää lauseen merkitystä. Partikkeli *-pA* kuuluu kliittisiin sävypartikkeleihin, joita VISKin mukaan esiintyy lähinnä vain imperatiivimuotoisissa direktiiveissä. Se toimii sosiaalisesti katsoen ylhäältä alaspäin: esimerkiksi ikä- tai asemahierarkiassa ylempänä oleva käyttää niitä hierarkiassa alempana oleviin, kuten vanhempi lapselleen tai esimies alaiselleen. Usein *-pA* liittyy vähäpätöisiin, kasvoja uhkaamattomiin toimintoihin, esimerkiksi tarjouksiin, ja toisaalta (esim. lapsia) hoputtaviin tai komenteleviin ilmauksiin (4a). Partikkelia voidaan käyttää myös mentaaliverbin sisältävissä, lukijoille osoitetuissa kehotuksissa (4b), sekä retorisena huomion kohdistamisena kiteytyneessä *arvatkaapa*-alkuisessa kysymyksessä (4c).

- (4) a. *Tulepa hetkeksi tänne!*
 b. *Mutta kuvitelkaapa itse tätä Uudenkaupungin autotehtaan johtajaa tuuli tunneliin.*
 c. *Arvatkaapa mitä. Tämä kaikki otettiin uusiksi kuvaruudun ääressä eilen illalla.* (VISK 2008 § 126, 1672.)

Jokaisella partikkelilla on jokin oma, väljätkö merkitys, joka saa lopullisen tulkintansa sen mukaan, missä kontekstissa partikkeli esiintyy. Partikkelit sävyttävät lausumaa samalla tavalla kuin esimerkiksi sanajärjestys tai prosodiset keinot. (VISK 2008 § 821.) Imperatiivilauseissa usein juuri yksikön toisen persoonan imperatiiviin liittyy jokin liitepartikkeli, kuten *-pA*, *-hAn* tai *-s*, jotka lievitävät lauseen kärkevää merkitystä (Matihaldi

1979: 135). Arkikeskustelussa käskyä voi halutessaan muokata ystävällisemmäksi lisäämällä pehmentävän liitepartikkelin: *Alahan mennä, myöhästyä muuten elokuvista*. Liitepartikkelit muokkaavat käskystä lempeän tai tuttavallisen kehotuksen. (Lampinen 1990: 86–87.) Myös oman intuitioni mukaan liitepartikkelin *-pa* sisältävät *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat lempeämpiä kehotuksia kuin liitepartikkelittomat *Sano muuta* ja *Älä muuta sano*. Kun imperatiivilauseeseen liitetään partikkeli *-pa*, tekee se lauseen sävystä ehdottavan ikään kuin jättämällä puhuteltavalle valinnan varaa (5a). Partikkeliin tällöin liittyy usein *-s* (5b). *-pa*-partikkelin liittyminen passiivimuotoisiin monikon ensimmäisen persoonan direktiiveihin on jokseenkin kiteytynyt (5c). Tapaukset, joissa *-pa*-partikkeli liittyy yhdysrakenteen osana olevaan, haasteeksi tulkittavaan direktiiviin (5d), muistuttavat kontrastiivista käyttöä.

- (5) a. *Kokeilkaapa vaikka näitä!*
 b. *Syöpäs nyt niin päästään lähtemään.*
 c. *Kerrataanpa vielä.*
 d. *Euroviisuja parjataan jatkuvasti, mutta tehkääpä itse yhtä hyvä laulu kuin vaikkapa Abban Waterloo!* (VISK 2008 § 835.)

Olen nyt esitellyt tutkielmani taustalla olevaa teoriaa. Siirryn nyt käsittelemään tutkielmani metodista viitekehystä luvussa 3., minkä jälkeen siirryn aineistoni analyysin pariin.

3. METODINEN VIITEKEHYS

Luvussa 2. olen esitellyt sekä kognitiivisen konstruktiokieliopin, kehyssemantiikan että imperatiivin käsitteitä ja teorioita, jotka muodostavat pro gradu -tutkielmani teoreettisen viitekehyksen. Tässä luvussa perustelen, miksi käytän tutkimuksessani aineistoa. Esittelen ensin aineistonkeruumenetelmäni ja sitten kyselylomakkeen. Kerron myös, miten käsitteelen aineistoani.

3.1. Tutkimusmenetelmät

Pro gradu -työssäni tutkin puhujien omia käsityksiä kielenkäytöstä, joten puhujan intuitio⁷ ja oma kielitaju korostuvat tutkimuksessani. Käytän tämän tutkielman aineistona sähköisen kyselylomakkeen vastauksia. Halusin selvittää, millaisia käsityksiä kielenpuhujilla on kielenkäytöstä, joten valitsin tutkimusmenetelmäksi kyselytutkimuksen. Aineiston käytön merkityksestä kielentutkimuksessa kirjoittaa muun muassa Krista Ojutkangas (2008). Hän perustelee aineiston käytön tutkijan mielikuvituksen puutteella. Tutkijat eroavat toisistaan siinä, kuinka hyvä mielikuvitus heillä on. Todelliseen kielenkäyttöön perustuva aineisto voi tuottaa tietoa, johon tutkija ei pelkän oman kielitajunsa pohjalta voisi edes päästä käsiksi. (Ojutkangas 2008: 277.)

Aineiston ratkaisevaan rooliin vetoaa myös Kotilainen toteamalla, ettei suomen kielen muotoihin pääse luotettavasti käsiksi pelkästään omaan kielitajuunsa nojautumalla. Erot lähikonstruktioiden välillä ovat niin pieniä, että kielenpuhujan intuition mukaan konstruktiot saattavat olla samanarvoisia. Väitöskirjassaan *Konstruktioiden dynamiikkaa* (2007) Kotilainen huomauttaa, että harvan intuitio osaa kertoa esimerkiksi lähikonstruktioiden *mikäs on ollessa ja mikäs on olla* välisen eron. (Kotilainen 2007: 28–29.) Myös Pia Päiviön (2007) tutkimus suomen kielen *asti-* ja *saakka-*sanoista havainnollistaa, kuinka pelkkä kielitaju ei riitä lähimerkityksisten elementtien merkityserojen tutkimi-

⁷ Intuitio ja introspektio eivät täysin vastaa toisiaan. Ne ovat lähimerkityksisiä, mutta itse käytän työssäni systemaattisesti termiä intuitio. Introspektiota voidaan luonnehtia tietoisien mielen havainnoimien subjektiiviseksi prosessiksi, kun taas intuitiota normatiivissosiaaliseksi, tiedostamattomaksikin tiedonhankinnaksi. (Itkonen & Pajunen 2010: 10–13.)

seen. *Asti* ja *saakka* ovat syntaktis-semanticisten funktioidensa puolesta hyvin synonyymiset, mutta koska kognitiivisen kieliopin mukaan ero muodossa heijastaa eroa merkityksessä, on niillä oltava jokin merkitysero (Päiviö 2007: 234–235). Tällaisia kysymyksiä voi tarkastella etenkin aineistojen avulla. Vanhatalo vertaa kyselytestiä ja korpuslingvistiikkaa lähisynonyymien tutkimusmenetelmänä ja toteaa kyselytutkimuksen mahdollistavan hyvinkin harvafrekvenssisten sanojen valikoidun tutkimisen (Vanhatalo 2003: 362). Tutkimani ilmaukset *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat melko harvafrekvenssisiä, minkä vuoksi niitä ei löytynyt korpukselta tarpeeksi. Myös tästä syystä kyselytutkimus sopii parhaiten metodikseni.

Sanakirja ei kerro esimerkiksi sitä, mitä eroa on *nalkuttamisella* ja *motkottamisella*, joten perinteisen paperille painetun sanakirjan vieraskielinen käyttäjä kohtaa jatkuvasti tilanteita, joissa sanakirja ei anna riittävää tietoa sanan käytöstä ja merkityksestä (Vanhatalo 2002: 330). Sanakirja ei myöskään kerro idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* käyttö- tai merkityseroa. Vanhatalo nimeää kaksi vaihtoehtoa sanakirjatietojen rikastamiseen: korpusmateriaalin ja kyselytesteillä kerättävän empiirisen materiaalin. Ensimmäistä on käyttänyt muun muassa Jarmo Jantunen tutkiessaan *tärkeää* ja *keskeistä*, jälkimmäistä taas muun muassa Jarmo Raukko tutkiessaan englannin *get*-verbin polysemiaa. (Vanhatalo 2002: 330.) Raukko on tutkinut kyselytutkimuksen avulla myös *pitää*-verbin polysemiaa sekä kyselytutkimuksen soveltuvuutta semantiikan tutkimukseen. Hän käytti tutkimuksessaan erilaisia koeasetelmia, ja niistä erityisesti lajittelu- ja tuottotesti antoivat tietoa *pitää*-verbin polysemiasta. Raukko kertoo näkevänsä semantiikan intersubjektiivisuuden sellaisena, että se mahdollistaa jonkinasteiset erot eri kielenpuhujien välillä. Tutkija ei siis saa olettaa kieli-intuitionsa olevan yhteinen kaikkien muiden puhujien kanssa. Hän myös kertoo näkevänsä merkityksen tilanteessa ja vuorovaikutuksessa neuvoteltavana, epämääräisenä ja ei ennalta viimeisteltynä ominaisuutena, joten yksipuolisten päätelmien vaara on hänen mukaansa suuri ilman kokeellista tutkimusta. (Raukko 2002: 356.)

Vanhatalon mukaan kyselytestimenetelmä on tarpeellinen ja hyvin käyttökelpoinen synonyymiatutkimuksessa, sillä sen avulla saadaan varsin monipuolista tietoa synonyymien merkityseroista. Erityisesti synonyymien kvantitatiivinen tarkastelu koettiin aiemmin hyvin ongelmalliseksi, vaikka niiden olemassaolo ja merkitys ovat olleet niin tutkijoiden kuin kielenpuhujienkin tiedossa. Nykyään tutkimustulokset kuitenkin osoittavat, että sy-

nonymiasta saadaan huomattavasti aiempaa rikkaampi ja ajantasaisempi käsitys juuri kyselytestimenetelmää käyttämällä. (Vanhatalo 2005: 41.) Vanhatalon mukaan kyselytestien avulla on mahdollista saada syntyperäisiltä puhujilta aikaisemmin selvittämätöntä tietoa heidän käsityksistään sanojen käytöstä ja niiden merkityseroista (Vanhatalo 2002: 343), joten menetelmä sopii hyvin tutkimukseeni.

Kyselytutkimukseen liittyy ainakin kaksi ongelmaa. Kyselytutkimuksia on kritisoitu siitä, että ne saattavat ohjata vastaajia tutkijan ennalta tärkeinä pitämiin seikkoihin, ja siitä, etteivät vastaajat välttämättä ole rehellisiä vastauksissaan. Vastaajat saattavat jättää myös kokonaan vastaamatta. (Alanen 2011: 160.) Tiedostan ja ymmärrän kritiikin, mutta otin nämä seikat huomioon sähköistä kyselylomaketta suunnitellessani. Säädin esimerkiksi lomakkeen asetukset niin, ettei lomakkeessa päässyt palaamaan takaisin, joten vastauksia ei voinut jälkikäteen muuttaa. Ohjeistuksessa korostin sitä, että vastaajan tulee kuunnella juuri omaa kielitajuaan ja intuitiotaan vastatessaan, joten en myöskään ohjailut vastaajia vastaamaan kysymyksiin minun haluamallani tavalla.

Kyselytutkimus on menetelmänä tehokas, sillä se säästää sekä aikaa että vaivaa (Alanen 2011: 160). Sen avulla tutkimus voidaan kohdentaa hyvin tehostetusti haluttuun osaan sanastoa ja tutkittavista elementeistä ja niiden käytöstä voidaan saada esille hyvin monenlaista tietoa. Internetin välityksellä informanttjoukkoa voi tarvittaessa kasvattaa satoihin tai tuhansiin. (Vanhatalo 2003: 352.) Valitsin aineistonkeruutavaksi sähköisen lomakkeen, sillä halusin saada mahdollisimman helposti ja nopeasti mahdollisimman laajan informanttijoukon. Sähköisen kyselyn etuna on taloudellisuuden lisäksi myös se, että vastaukset ovat käännettävissä suoraan tiedostoksi tutkijan käyttöön (Valli 2018: 89).

Tein sähköisen kyselylomakkeen Webropol-verkkokyselytyökalun avulla (ks. liite 1). Testasin kyselylomaketta ensin testiryhmällä, joka koostui viidestä ystävästäni. Sain heiltä palautetta esimerkiksi sanavalinnoista ja kysymysten järjestyksestä. Testiryhmän palautteen myötä muokkasin lomakkeen lopulliseen muotoonsa. Kyselylomakkeen levittämässä hyödynsin kolmea eri kanavaa: omaa Facebook-sivuani, *Suomen kieli on koti, metsä ja puutarha* -nimistä Facebook-ryhmää sekä Oulun yliopiston opiskelijoiden sähköpostilistaa. Facebook-julkaisuissa pyysin, ettei aihetta kommentoitaisi kommenttilaatikossa, jotta kommentit eivät vaikuttaisi tutkimustuloksiini. Keräsin aineistoni loka- ja marraskuussa 2018.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen, ja olen hyödyntänyt sisällönanalyysia avointen kysymysten analysoinnissa. Sisällönanalyysi sopii menetelmäksi muun muassa sellaisissa tutkimuksissa, joiden aineisto on visuaalista tai verbaalista tai vaatii tulkintaa (Schreier 2012: 3). Sisällönanalyysia voidaan metodin lisäksi pitää myös väljänä teoreettisena viitekehyksenä. Monet laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät perustuvat ainakin jollakin tavalla sisällönanalyysiin, mikäli termillä viitataan siihen väljään teoreettiseen viitekehykseen, jossa analysoidaan kirjoitettuja, kuultuja tai nähtyjä sisältöjä. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 91.) Sisällönanalyysi sopii mielestäni aineistoni avointen kysymysten analyysiin, sillä sen avulla pystyn systemaattisesti ja objektiivisesti analysoimaan ja jäsentämään vastauksia.

Kvalitatiivisten aineistojen analyysitapoja on paljon, ja niitä kehitellään jatkuvasti (Eskola & Suoranta 1998: 115). Tutkimusaineiston analyysin tehtävä on tiivistää, järjestää ja jäsentää aineisto niin, ettei mitään olennaista jää pois, vaan aineiston informaatioarvo kasvaa. Tämän tavoitteen hyväksi voidaan käyttää esimerkiksi aineiston tematisointia tai tyypittelyä. Tematisoinnin avulla aineisto ryhmitellään teemoittain ja siitä nostetaan esiin tutkimusongelmia valaisevia teemoja ja niistä löytyviä mielenkiintoisia sitaatteja tulkittavaksi. Tyypittelyssä sen sijaan konstruoidaan aineistosta yleisempiä tyyppejä, jotka kuvaavat vastauksia laajemminkin. (Eskola 2018: 190.) Käytännössä eri analyysitavat eivät kuitenkaan ole selvärajaisia ja ne kietoutuvat usein toisiinsa (Eskola & Suoranta 1998: 116). Itsekin hyödynnän aineistoni analyysissa limittäin erilaisia sisällönanalyysin menetelmiä. Analysoin avoimien kysymysten vastauksia osittain myös määrällisin menetelmin, sillä luokittelen vastauksia erilaisiin ryhmiin. Luokittelua tehdessä on tärkeää, ettei tutkija ole liian rajaava vaan käyttää mieluummin runsaasti pieniäkin eroja tai vivahteita sisältäviä luokkia. Aineistoa voi jälkeenpäin tarvittaessa tiivistää yhdistämällä läheisiä luokkia, mutta päinvastoin tekeminen ei ole mahdollista. (Valli 2018: 98.)

Tutkijan asema on laadullisessa tutkimuksessa toisella tavalla keskeinen kuin tilastollisessa tutkimuksessa, sillä tutkijalla on toiminnassaan tietynlaista vapautta, joka antaa mahdollisuuden joustavaan tutkimuksen suunnitteluun ja sen toteutukseen. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijalta toisaalta myös vaaditaan tutkimuksellista mielikuvitusta, esimerkiksi kirjoitustapaa koskevien ratkaisujen kokeilemistä. (Eskola & Suoranta 1998: 16.) Valitsin jo analysointivaiheen alussa tietyt linjaukset. Päätin esimerkiksi yhtenäistää informanttien vastausten ulkoasut (ks. esimerkki 6), jotta oleellimmat asiat erottuisivat

lukijalle paremmin. Kursivoitin sitaateista kaikki sekä *Sanopa muuta* -ilmaukset että *Äläpä muuta sano* -ilmaukset ja lihavoin ne seikat, jotka olivat kommentoissa erityisesti tarkastelun alla. Olen myös korjannut suurimmat kirjoitusvirheet, sillä en tutki vastausten muotoja vaan niiden asiasisältöjä.

- (6) Alkuperäinen vastaus: Sanopa muuta on kenties neutraalimmpi
 → *Sanopa muuta on **kenties** neutraalimpi.*

Ongelmallisoin vaihe laadullisessa tutkimuksessa on tulkintojen tekeminen, sillä siihen ei ole mitään muodollisia ohjeita. Tulkintojen hedelmällisyyden sanotaan olevan lopulta kiinni tutkijan tieteellisestä mielikuvituksesta. (Eskola & Suoranta 1998: 105.)

3.2. Tutkimusaineisto

Olen nyt perustellut, miksi käytän pro gradu -työssäni tutkimusmenetelmänä kyselytutkimusta. Olen myös kertonut, miten käsittelen aineistoani. Seuraavaksi esittelen Internetissä julkaisemani kyselylomakkeen (ks. liite 1). Suunnittelin kyselylomakkeen huolellisesti. Kysymyksiä laatiessa ja muotoillessa tulee olla huolellinen, sillä kysymykset luovat perustan tutkimuksen onnistumiselle. Jos vastaaja tulkitsee kysymykset eri tavalla kuin tutkija on kysymyksen tarkoittanut, tulokset vääristyvät. Kysymysten tulee olla yksiselitteisiä, eivätkä ne saa olla johdattelevia. Myös sanamuodoissa pitää olla tarkkana, sillä ne eivät saa olla epämää räisiä. (Valli 2018: 81.)

Lomakkeessa oli yhteensä viisi kysymystä, joista kaksi oli avointa ja kolme suljettua. Yhden suljetun kysymyksen kohdalla vastaajan oli vapaavalintaisesti mahdollista perustella vastaustaan. Kaikki kysymykset vapaavalintaista perustelua lukuun ottamatta olivat pakollisia. Tällaisella pakkovalinnalla on hyvät ja huonot puolensa. Yhtäältä puutteita ei jää, mutta toisaalta vastaaja ei välttämättä voikaan mielestään vastata kaikkeen. Tämä saattaa harmittaa vastaajaa jopa niin paljon, että hän jättää vastaamisen kokonaan kesken. (Valli 2018: 89.) Omassa kyselyssäni oli kuitenkin vain kaksi avointa kysymystä. Loput kysymykset olivat monivalintoja, joten vastaajan ei tarvinnut käyttää niihin niin paljon mielikuvitustaan, vaan hän sai valita mieluisensa vastausvaihtoehdon. Kyselylomakkeen ohjeistuksessa painotin sitä, ettei kysymyksiin ole oikeita tai väärä vastauksia. Kehotin

vastaajia käyttämään intuitiotaan ja vastaamaan sen vaihtoehdon, joka heillä tulee ensimmäisenä mieleen.

Ensimmäisen kysymyksen (ks. esimerkki 7) avulla pyrin selvittämään, mitkä ovat vastaajan ensimmäiset ajatukset ja mielikuvat kyseisistä idiomeista. Mielestäni tätä kysymystä ei kannattanut laittaa muualle kuin heti ensimmäiseksi, sillä muutoin vastaajalla olisi jo kyselyn aikana saattanut muodostua jonkinlaisia näkemyksiä idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* käytöstä, ja se olisi luultavasti vaikuttanut tähän kysymykseen vastaamiseen. Toisessa kysymyksessä vastaajan tuli arvioida, kuinka usein käyttää idiomiä *Sanopa muuta* ja kuinka usein idiomiä *Äläpä muuta sano*. Vastaajan tuli valita yksi vaihtoehto seuraavista: päivittäin, muutaman kerran viikossa, muutaman kerran kuukaudessa, kerran vuodessa, ei ikinä. Kysymyksen avulla pyrin selvittämään, kuinka usein tutkimiani idiomeja käytetään.

- (7) Millaisia ajatuksia ja/tai mielikuvia sinulle tulee mieleen alla olevista fraaseista? Voit esimerkiksi kuvailla tilannetta, jossa kyseistä fraasia käytetään.
- a. Sanopa muuta
 - b. Äläpä muuta sano

Kolmannessa kysymyksessä vastaajan tuli valita, millainen sävy hänen mielestään on idiomilla *Sanopa muuta* ja millainen idiomilla *Äläpä muuta sano*. Vaihtoehtoina olivat erittäin myönteinen, myönteinen, neutraali, kielteinen ja erittäin kielteinen. Molempia vastauksia sai myös vapaaehtoisesti perustella. Lomakkeen neljännessä kysymyksessä (ks. esimerkki 8) vastaaja sai valita yhden tai useamman vastauksen. Kysymys koostui kahdesta osasta. Toisessa osassa vastaaja toteaa ”Sanopa muuta” ja toisessa ”Äläpä muuta sano”. Vastausvaihtoehtoja oli useita. Valittavissa olevia tunnetilavaihtoehtoja olivat esimerkiksi kiukkuinen, iloinen, surullinen, humoristinen, järkyttynyt, ihmettelevä, ivallinen, turhautunut, toiveikas ja neutraali. Viidennen kysymyksen (ks. esimerkki 9) teetin selvittääkseni, miten kielenkäyttäjät selittävät ilmausten *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseron omin sanoin.

- (8) Pohdi seuraavaa vuoropuhelua:
- Henkilö 1: ”Toivottavasti huomenna paistaa aurinko.”
- Henkilö 2: ”Sanopa muuta.”
- Millaiseksi kuvittelet henkilön 2 (sukupuoli, ikä, suhde henkilöön 1, tunnetila)? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- (9) Suomea puhuva ystäväsi kysyy sinulta, mikä ero on fraaseilla *Sano nopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Miten selität eron hänelle?

Kyselyyni vastasi yhteensä 816 henkilöä. Valitsin sattumanvaraisesti analyysiini tasan 800 vastausta. Kyselyyn vastanneista yli puolet, 542 eli 68 prosenttia, ilmoitti sukupuolekseen nainen. Vastaajista 251 eli 31 prosenttia ilmoitti sukupuolekseen mies ja 5 vastaajaa jokin muu. 2 vastaajaa ei sen sijaan halunnut ilmoittaa sukupuoltaan lainkaan. Vastaajien ikäjakauma on 18–90 vuotta ja keski-ikä 29,5. Lähes 75 prosenttia kaikista vastaajista kuuluu ikäryhmään 20–35. Uskon tämän ikäjakauman johtuvan siitä, että levitin kyselylomakettani Oulun yliopiston opiskelijoiden sähköpostilistalla. Seuraavaksi siirryn tutkielmani analyysiluvun pariin.

4. ANALYYSI

Luvussa 3. esittelin tutkimusaineistoni ja -metodini, aineistonkeruumenetelmäni sekä kyselylomakkeen. Tässä luvussa analysoin aineistoni kysymys kerrallaan. Ensin analysoin avoimen kysymyksen, jossa informanttien tuli kertoa käsityksiään idiomeista *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Tämän jälkeen analysoin kaikki suljetut kysymykset ja lopuksi viimeisen avoimen kysymyksen eli sen, miten informantit selittävät idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseron. Päätän tämän luvun koko analyysin yhteenvetoon.

4.1. Informanttien käsitykset idiomeista *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*

Kysymyksessä 1 vastaajan tuli omin sanoin kuvailla käsityksiään idiomeista *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Vastaajan tehtävänä oli ensin kertoa ajatuksiaan myönteisestä variantista, sitten kielteisestä. Vastaaja näki omat vastauksensa koko ajan ja sai halutessaan muuttaa niitä ennen siirtymistään seuraavaan kysymykseen. Vastauksia on yhteensä 800. Olen tehnyt aineistolleni sisällönanalyysin ja etsinyt vastauksista samankaltaisuuksia. Sen jälkeen olen ryhmitellyt vastaukset sen mukaan, mitä seikkoja niissä mainitaan eniten. Olen koonnut taulukkoon 2 aineistosta eniten esille nousseet, vastaajien yleisimmät käsitykset idiomeista *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*.

TAULUKKO 2. Vastaajien yleisimmät käsitykset idiomeista *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*.

Käsitys	n	%
<i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> tarkoittavat samaa asiaa	238	30
<i>Äläpä muuta sano</i> on vahvempi tai painokkaampi	101	13
<i>Äläpä muuta sano</i> on negatiivisempi	91	11
<i>Äläpä muuta sano</i> lopettaa keskustelun	24	3
<i>Äläpä muuta sano</i> sisältää enemmän tunnetta	18	2
<i>Äläpä muuta sano</i> on sarkastisempi tai ironisempi	15	2

Kuten taulukosta 2 voidaan havaita, suurin osa vastaajista on keskittynyt kuvailemaan juuri kielteistä varianttia *Äläpä muuta sano* ja sen eroa myönteiseen varianttiin. Uskon tämän johtuvan siitä, että *Sanopa muuta* oli järjestyksessä ennen kielteistä varianttia, joten vastaaja yleensä kommentoi sen kohdalle, että kokee sen tarkoittavan samanmielisyyttä, ja sitten kielteisen variantin kohdalle pyrki selittämään sen eroavaisuutta edelliseen. Käyn seuraavaksi vastauksia läpi järjestyksessä sen mukaan, mitä asioita vastauksissa mainittiin eniten. Tämän alaluvun esimerkeissä a-kohta tarkoittaa idiomien *Sanopa muuta* kuvailua ja b-kohta idiomien *Äläpä muuta sano* kuvailua.

800 vastauksessa kaikista suurimpaan rooliin nousi se, että vastaajien mielestä *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* tarkoittavat samaa asiaa. Tämä mainitaan yhteensä 238 vastauksessa, eli niiden osuus on 30 prosenttia kaikista vastauksista. Osassa näistä vastauksista käytetään termiä *synonyymi*, kuten esimerkissä (10), ja osassa vastaaja on vastannut identtisellä tavalla molempien idiomien kohdalla, kuten esimerkissä (11). Osassa vastauksista mainitaan myös, että idiomit herättävät vastaajassa ihmetystä muodon ja merkityksen ristiriitaisuuden vuoksi. Esimerkissä (12) asiaa kuvaillaan ristiriitaiseksi, ja esimerkissä (13) vastaaja kertoo olevansa asian vuoksi hämmentynyt. Vastaukset osoittavat, että idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* todella koetaan tarkoittavan samaa asiaa, vaikka ne kirjaimellisesti ovat toistensa vastakohtia – idiomien merkityseroa on siis syytä tutkia.

- (10) a. Kun henkilö on samaa mieltä puhujan kanssa.
b. **Synonyymi** aikaisemmalle.
- (11) a. Kun ollaan samaa mieltä.
b. Kun ollaan samaa mieltä.
- (12) a. Jos toinen ihminen sanoo jotain mistä on samaa mieltä, voisi siihen myöntävästi vastata, että *sanopa muuta*.
b. Sama kuin edellinen vastaus, vaikkakin **ristiriitaista**.
- (13) a. Tilanne jossa puhuja on samaa mieltä asiasta toisen kanssa.
b. Täysin sama kuin edellinen vastaus. Tämä on hämmentänyt minua monesti, että molempia sanontoja **käytetään samassa tilanteessa vaikka ne ovat toistensa vastakohdat**.

Toiseksi eniten, 101 vastauksessa, mainitaan se, että *Äläpä muuta sano* on vahvempi tai painokkaampi ilmaisu kuin *Sanopa muuta*. Vahvuuden tai painokkuuden sisältävien vastausten osuus on 13 prosenttia kaikista vastauksista. Vastauksissa käytetään kielteisen

variantin kuvailemiseen muun muassa adjektiiveja *vahva*, *voimakas* ja *painokas*. Esimerkissä (14) sanotaan kielteisen variantin tarkoittavan muuten samaa kuin myönteisen, mutta kielteinen on voimakkaampi. Esimerkissä (15) vastaaja kuvailee, että käyttäessään ilmausta *Sanopa muuta* hän huokaisee helpottuneena, kun taas käyttäessään ilmausta *Äläpä muuta sano* hän kokee olevansa tuhtunut. Esimerkissä (16) käytetään korostavaa adverbia *todellakin*.

- (14) a. Olen samaa mieltä.
b. Sama kuin edellinen, mutta **voimakkaampi** ilmaus.
- (15) a. Huokaus – ehkä helpotuskin: kyllä olen kanssasi samaa mieltä, näin se asia on kieltämättä. –
b. **Painokkaampi**. Kyllä se näin on! Olen tuhtunut ja aloitan painokkaalla kiellolla.
- (16) a. Olen samaa mieltä
b. Olen **todellakin** samaa mieltä

Kielteisen variantin kuvailemiseen käytetään myös *paljon*-adjektiivin komparatiivimuotoa *enemmän*. Osassa vastauksista kerrotaan lisäksi, että vastaaja yhdistäisi kielteiseen varianttiin puuskahtamisen tai huutomerkkin käyttämisen. Esimerkissä (17) kielteisellä variantilla nähdään olevan voimakkaampi merkitys. Vastaaja kertoo, että hänen mielestään *Äläpä muuta sano* -ilmauksella osoitetaan keskustelukumppanille vielä enemmän samanmielisyyttä kuin *Sanopa muuta* -ilmauksella. Esimerkissä (18) vastaaja kuvailee *Äläpä muuta sano* -ilmauksella tarkoitettavan sitä, että on täysin samaa mieltä edellisen puhujan kanssa. *Kielitoimiston sanakirjan* määritelmän mukaan *puuskahtaa* tarkoittaa 'sanoa äkkiä harmissaan, äkeissään jtk.' (KS 2017 s.v. *puuskahtaa*). Vastaaja siis todennäköisesti tarkoittaa kommentillaan sitä, että hän kuvittelee *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan harmistuneeksi. Huutomerkkin käyttäminen lopetusmerkkinä taas lisää voimakkuuden asetta.

- (17) a. Toisen kanssa samaa mieltä, voi korvata vastauksen ”jep”.
b. Vielä **enemmän samaa mieltä**, **voimakkaampi merkitys**, voisi käyttää lauseessa: ”Äläpä muuta sano!” hän puuskahti.
- (18) a. Halutaan kommentoida, että on hyvin päättäväisesti samaa mieltä kuin aiempi puhuja, jonkin asian pitäisi muuttua puhujan ehdottamalla tavalla
b. Taas täysin samaa mieltä edellisen puhujan kanssa, vähän kuin laittaisi **painokkaan pisteen tai huutomerkkin** edellisen puhujan sanoman perään.

Kolmanneksi suurin määrä vastauksista, 91 vastausta (11 %), koski sitä, että informantit pitävät kielteistä varianttia negatiivisempna kuin myönteistä. Negatiiviseksi kuvaillaan esimerkiksi tilannetta. Esimerkissä (19) valittaminen liitetään *Äläpä muuta sano* -idiomiin enemmän kuin sen myönteiseen varianttiin. Negatiiviseksi kuvaillaan myös sävyä: esimerkiksi juoruamiseen sopii vastausten mukaan paremmin *Äläpä muuta sano*, kun taas positiivisista asioista puhumiseen *Sanopa muuta*. Esimerkissä (20) vastaaja kuvailee tilannetta, jossa puhutaan pahaa toisesta ihmisestä ja käytetään idiomia *Äläpä muuta sano*.

- (19) a. Olen samaa mieltä, positiivisessa tilanteessa
b. Olen samaa mieltä, **negatiivinen tilanne**, valittaminen
- (20) a. Ollaan samaa mieltä jostakin tapahtuneesta asiasta. Esimerkiksi ”onneksi selvittiin tästä näin vähällä” toinen vastaa ”Sanopa muuta”.
b. Ollaan samaa mieltä jostakin tapahtuneesta asiasta. Sävy **negatiivisempi** kuin edellisessä. Voidaan esimerkiksi puhua pahaa toisesta ihmisestä. ”Kylläpä tuo tyyppi on...” ja toinen vastaa ”Äläpä muuta sano”.

Aihetta ja kontekstia kutsutaan vastauksissa niin ikään negatiiviseksi *Äläpä muuta sano* -idiomin kohdalla. Tästä voidaan päätellä, että ainakin osa informanteista ajattelee ilmausten olevan konteksti- tai tilannesidonnaisia. Esimerkissä (21) vastaaja kuvailee keskusteltavaa aihetta negatiiviseksi. Esimerkissä (22) vastaaja sen sijaan kuvailee kontekstia negatiiviseksi.

- (21) a. Kun ollaan samaa mieltä jostakin asiasta.
b. Sama kuin fraasi 1, mutta aihe johon otetaan kantaa on **negatiivinen**.
- (22) a. Nämä kaksi fraasia on melkein samaa tarkoittavia. *Sanopa muuta* sopii paremmin positiiviseen tilanteeseen esim ”onpa hyvää kakkua” – ”Sanopa muuta”
b. *Äläpä muuta sano* sopii ehkä paremmin **negatiiviseen kontekstiin** esim ”onpa kamala tilanne” – ”äläpä muuta sano”

Muiden yleisten käsitysten vastausmäärät jäävät alle neljään prosenttiin. Yhteensä 24 vastauksessa (3 %) todetaan, että *Äläpä muuta sano* sanotaan silloin, kun ei ole muuta lisättävää tai keskustelu ei enää jatku. Esimerkissä (23) vastaaja kertoo, että kun todetaan *Sanopa muuta*, kerrotaan sen jälkeen vielä jokin oma kokemus, mutta kun todetaan *Äläpä muuta sano*, ei keskustelua enää jatketa samasta aiheesta.

- (23) a. Usein näin sanotaan, kun jollain on sama tilanne kuin itsellä, ja sitten kerrotaan aiheeseen liittyvä oma kokemus.
 b. Näin sanotaan silloin, kun **ei ole muuta lisättävää**. Usein tämän jälkeen **keskustelu ei jatku enää samasta aiheesta** tai se sivuaa sitä eri näkökulmasta.

18 vastauksen (2 %) mukaan *Äläpä muuta sano* sisältää enemmän tunnetta kuin *Sanopa muuta*. Esimerkki (24) osoittaa vastaajan käyttävän kielteistä varianttia vain puhuttaessa sellaisista asioista, jotka todella nostattavat hänelle tunteet pintaan.

- (24) a. Kyseinen fraasi on mielestäni välikommentti, joka ei tavallaan tarkoita mitään.
 b. Mielestäni tämä fraasi on fraasi 1:stä päättäväisempi ja itse käytän sitä vain, jos kyseessä on asia, joka **todella nostaa tunteita pintaan** erinäisistä syistä.

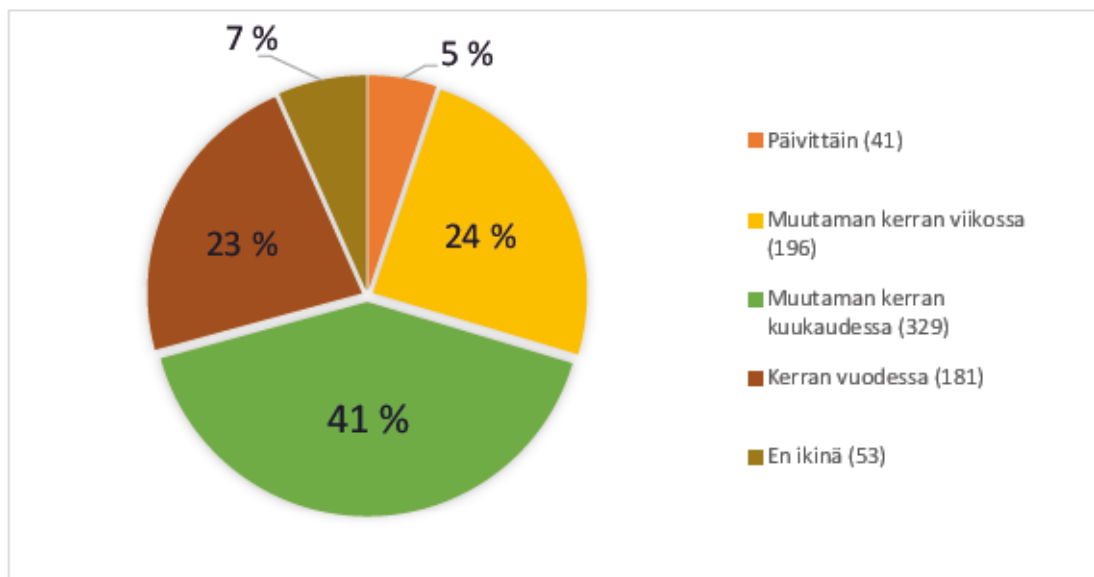
15 vastauksessa (2 %) kielteistä varianttia *Äläpä muuta sano* kuvaillaan *sarkastisemmaksi* tai *ironisemmaksi* kuin myönteistä varianttia *Sanopa muuta*. *Kielitoimiston sanakirjan* määritelmän mukaan *sarkasmi* tarkoittaa 'purevaa ivaa; purevan ivallista ilmausta' (KS 2017 s.v. *sarkasmi*) ja *ironia* '(sala)ivaa' (KS 2017 s.v. *ironia*). Esimerkissä (25) vastaaja huomauttaa, että ironiaa ilmaistaan äänenpainon avulla.

- (25) a. Vahvistusfraasi, kommentoija on samaa mieltä jostain kuulemastaan. Sävyltään aika neutraali.
 b. Vahvistusfraasi, kommentoija on samaa mieltä kuulemastaan, mutta sävy ei ole kovin neutraali. Omassa lähipiirissäni tällä ilmaistaan voimakasta samanmielisyyttä. Voi kuitenkin olla myös **ironisessa** käytössä, mutta tällöin ironiaa ilmaistaan äänenpainolla.

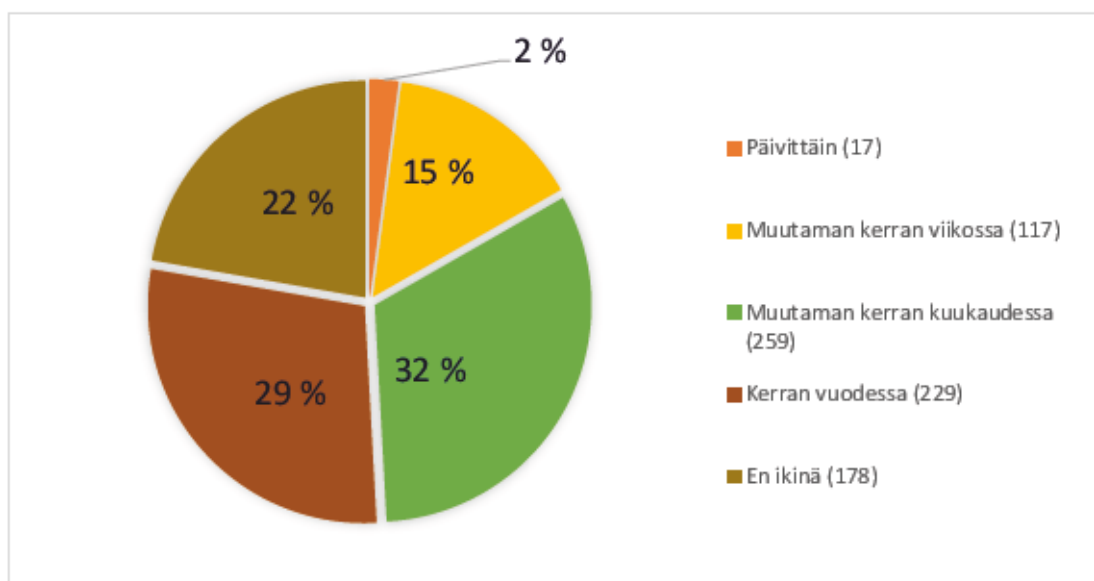
Kuten esitellyistä esimerkeistä huomataan, osassa vastauksista informantit pyrkivät selittämään, mikä merkitysero heidän mielestään on idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Silti tuloksissa kenties kaikista merkittävintä on se, että lähes kolmasosa vastauksista sisälsi ajatuksen siitä, että molemmat variantit tarkoittavat informanttien mielestä samaa asiaa – heidän mielestään merkityseroa ei siis ole. Seuraavaksi tarkastelen sitä, kumpaa tutkimistani ilmaisuista, myönteistä vai kielteistä varianttia, informantit kertovat käyttävänsä useammin.

4.2. *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* -idiomien käyttötiheys

Kysymyksessä 2 vastaajan tuli arvioida, kuinka usein käyttää idiomia *Sanopa muuta* ja kuinka usein idiomia *Äläpä muuta sano*. Kysymyksen avulla halusin selvittää, kuinka usein informantit kertovat käyttävänsä kyseisiä idioimeja. Seuraavaksi tarkastelen ensin vastauksia variantti kerrallaan, minkä jälkeen keskityn vertailemaan niitä. Tämän luvun analyysin tulkinan helpottamiseksi olen tehnyt erilaisia kuvioita, jotka osoittavat muun muassa vastausten jakaumia. Kuviot 2 ja 3 esittävät vastausten prosentuaaliset jakaumat.

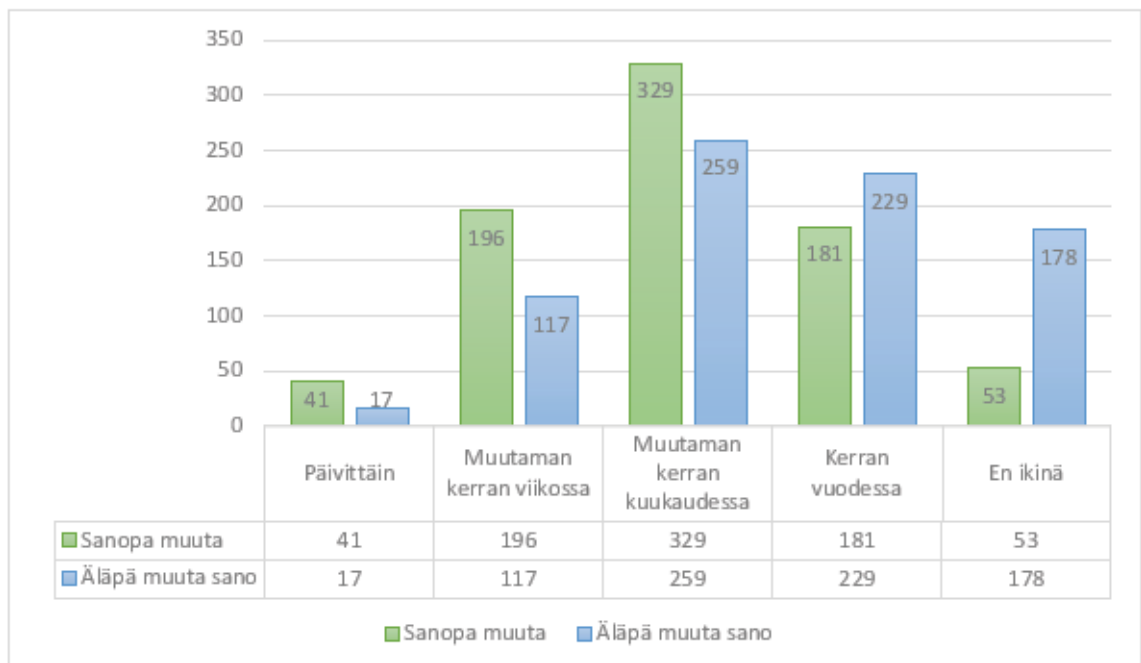
KUVIO 2. Kuinka usein informantit arvioivat käyttävänsä idiomia *Sanopa muuta*.

KUVIO 3. Kuinka usein informantit arvioivat käyttävänsä idiomia *Äläpä muuta sano*.

Kuvio 2 osoittaa, että vastaajista lähes puolet, 41 prosenttia, kertoo käyttävänsä idiomia *Sanopa muuta* muutaman kerran kuukaudessa. 24 prosenttia vastaajista kertoo käyttävänsä ilmaisua muutaman kerran viikossa, ja 23 prosenttia vastaajista kertoo käyttävänsä *Sanopa muuta* -ilmaisua vain kerran vuodessa. Vastausvaihtoehdot ”päivittäin” ja ”ei ikinä” valittiin lähes yhtä usein: 7 prosenttia vastaajista kertoo, ettei käytä ilmaisua ikinä ja vain 5 prosenttia vastaajista kertoo käyttävänsä idiomia päivittäin.

Kuvio 3 sen sijaan havainnollistaa, että suurin osa informanteista (32 %) kertoo käyttävänsä myös idiomia *Äläpä muuta sano* muutaman kerran kuukaudessa. 29 prosenttia vastaajista kertoo käyttävänsä idiomia kerran vuodessa ja 22 prosenttia vastaajista kertoo, ettei käytä idiomia koskaan. Muutaman kerran viikossa idiomia käyttäviä on vastausten mukaan 15 prosenttia, kun taas päivittäisiä käyttäjiä vain 2 prosenttia. Yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien havainnollistamisen helpottamiseksi tarkastelen seuraavaksi vastauksia rinnakkain kuviossa 4.

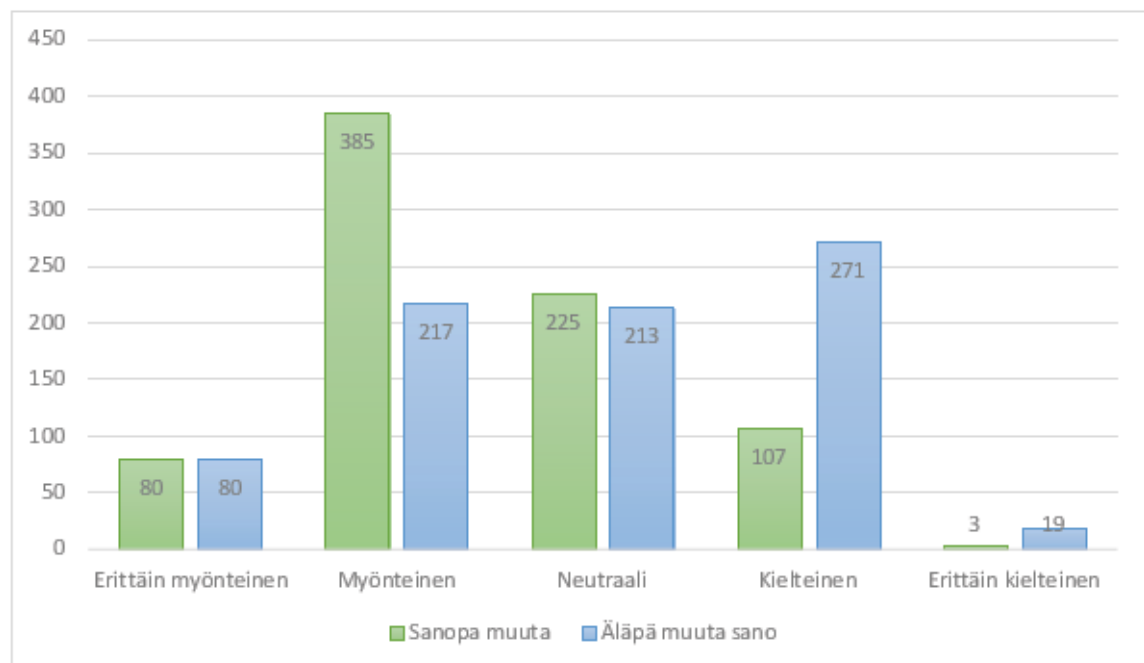
KUVIO 4. Kuinka usein informantit kertovat käyttävänsä molempia idiomeja.

Kuviosta 4 nähdään, että suurin ero myönteisen ja kielteisen variantin välillä on vastausvaihtoehdossa ”en ikinä”: 53 vastaajaa kertoo, ettei ikinä käytä idiomia *Sanopa muuta* kun taas jopa 178 vastaajaa kertoo, ettei käytä ikinä idiomia *Äläpä muuta sano*. Eroa

vastausten välillä on 125 vastausta eli 16 prosenttiyksikköä. Vastaajat siis kertovat käyttävänsä myönteistä varianttia useammin kuin kielteistä. Tätä tukee myös muiden vastausvaihtoehtojen vastausten määrät. Vaihtoehdon ”päivittäin” valitsi 24 vastaajaa enemmän myönteisen kuin kielteisen variantin kohdalla. Myös vaihtoehtojen ”muutaman kerran viikossa” (79 vastaajaa enemmän) ja ”muutaman kerran kuukaudessa” (70 vastaajaa enemmän) kohdalla *Sanopa muuta* valittiin useammin kuin *Äläpä muuta sano*. Kielteinen valittiin sen sijaan useammin vain vastausvaihtoehdoissa ”kerran vuodessa” (48 vastaajaa enemmän) ja ”en ikinä” (125 vastaajaa enemmän). Vastauksista voidaan siis päätellä, että idiomi *Sanopa muuta* on informanttien keskuudessa käytetympi kuin idiomi *Äläpä muuta sano*.

4.3. Käsitukset idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* sävyistä

Kysymys 3 on monivalintatehtävä. Vastaajan tehtävänä oli kertoa, onko hänen mielestään idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* erittäin myönteinen, myönteinen, neutraali, kielteinen vai erittäin kielteinen sävy. Esitän tulokset kuviossa 5.

KUVIO 5. Informanttien mielikuvat molempien idiomien sävyistä.

Kuvio 5 havainnollistaa, että vastaajat pitivät *Sanopa muuta* -varianttia selkeästi myönteisenä. Sitä mieltä ovat lähes puolet, 48 prosenttia (385), vastaajista. Sen sijaan vain 27 prosenttia (217) vastaajista pitää *Äläpä muuta sano* -varianttia myönteisenä, joten niillä on 168 vastaajan eli 21 prosenttiyksikön ero. Lähes yhtä suuri ero on kielteisyyden kohdalla. Vastaajista 271 pitää *Äläpä muuta sano* -varianttia kielteisenä, kun myönteisen variantin kohdalla luku on vain 107. Eroa on siis 164 vastaajan eli 20,5 prosenttiyksikön verran. Kolmanneksi suurin ero on vastausvaihtoehdon ”erittäin kielteinen” kohdalla, sillä 19 vastaajan (2 prosenttia) mielestä *Äläpä muuta sano* on erittäin kielteinen, kun taas vain 3 vastaajan (alle 0,5 prosenttia) mielestä *Sanopa muuta* on sävyltään sellainen. Eroa on siis 16 vastaajan eli 2 prosenttiyksikön verran.

Tasaisimmat vastaukset tulivat vaihtoehtojen ”neutraali” ja ”erittäin myönteinen” kohdalla. Informanteista 225 kokee neutraaliksi variantin *Sanopa muuta*, ja 12 vastaajan eli vain 1,5 prosenttiyksikön erolla 213 informanttia kokee neutraaliksi variantin *Äläpä muuta sano*. 80 vastaajan eli 10 prosentin mielestä *Sanopa muuta* on erittäin myönteinen ja saman verran, 80 vastaajan, mielestä *Äläpä muuta sano* on erittäin myönteinen. Vastauksista voidaan päätellä, että informanttien mielestä molemmat idiomit voivat olla erittäin myönteisiä tai neutraaleja, mutta *Sanopa muuta* nähdään kuitenkin selvästi enemmän myönteisenä ja *Äläpä muuta sano* selvästi enemmän kielteisenä. Kumpakaan idiomia ei vastausmäärien perusteella merkittävästi luonnehdita erittäin kielteiseksi.

Tässä monivalintatehtävässä informanteilla oli mahdollisuus myös perustella vastaustaan molemmissa kohdissa. Ensimmäiseen kohtaan perusteluja antoi 245 informanttia (30 prosenttia kysymykseen vastanneista), ja toiseen kohtaan 267 informantilta (33 prosenttia kysymykseen vastanneista). Perusteluista ei kuitenkaan noussut ilmi mitään idiomien merkityseroa selvittävää tekijää, joten en käy niitä sen tarkemmin tässä tutkielmassa läpi.

4.4. Käsitykset idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* puhujista

Kysymyksessä 4 vastaajan tehtävänä oli kuvailla laatimani dialogin perusteella sekä kielteisen että myönteisen variantin puhujia. Tarkoitukseni oli kartoittaa, millaiset ihmiset informanttien mielestä käyttävät idiomeja *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Idiomien

puhujien ominaisuuksia kartoittavat kysymykset olivat monivalintatehtäviä, joissa vastaaja sai valita yhden tai useamman vaihtoehdon. Tässä luvussa analysoin informanttien vastaukset kyselylomakkeeni siihen osioon, jossa informanttien tuli kuvailla molempien varianttien puhujia. Analysoin ensin informanttien mielikuvat puhujien sukupuolesta, sitten iästä, seuraavaksi suhteesta dialogin toiseen puhujaan ja lopuksi mielikuvat puhujien tunnetiloista.

4.4.1. Puhujan sukupuoli

Sanopa muuta -idiomin puhujan sukupuolta koskevaan kysymykseen tuli vastauksia yhteensä 1 051 ja *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan sukupuolta koskevaan kysymykseen 1 065. Vastausten määrät eroavat siitä syystä, että informantti sai valita joko yhden tai useamman vastausvaihtoehdon. Toisaalta jos informantti valitsi vaihtoehdon ”en osaa sanoa”, ei hän voinut valita sen lisäksi muita vaihtoehtoja. Olen koonnut informanttien tekemät idiomien puhujien sukupuolta koskevat valinnat taulukkoon 3.

TAULUKKO 3. Informanttien mielikuvat puhujan sukupuolesta.

Sukupuoli	<i>Sanopa muuta</i>		<i>Äläpä muuta sano</i>	
	n	%	n	%
Nainen	393	~ 37	355	33
Mies	362	~ 34	387	36
Muu	63	~ 6	69	7
En osaa sanoa	233	~ 22	254	24
Yhteensä	1 051	100	1 065	100

Vastausten mukaan informantit mieltävät *Sanopa muuta* -idiomin puhujan eniten naiseksi ja *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan eniten mieheksi. Koska eri varianttien kohdalla vastausmäärät ovat erit, vertailen vain prosenttimääriä vertailukelpoisuuden vuoksi. Enemmistö, noin 37 prosenttia, kokee *Sanopa muuta* -idiomin puhujan naiseksi. Noin 34 prosenttia kuvittelee puhujan mieheksi ja noin 6 prosenttia muunsukupuoliseksi. Noin 22 prosenttia sen sijaan valitsi vastausvaihtoehdon ”en osaa sanoa”.

Äläpä muuta sano -idiomin puhujaksi taas eniten koetaan mies. Tämän vaihtoehdon valitsi yhteensä 36 % vastaajista. Sen sijaan 33 prosenttia kokee puhujan naiseksi ja 7 prosenttia muunsukupuoliseksi. Muunsukupuolisten ajatellaan siis käyttävän molempia variantteja tasaisesti, mutta informanttien mielestä kielteinen ilmaus on aavistuksen (noin 1 prosenttiyksikköä) käytetympi muunsukupuolisten keskuudessa. Idiomien *Äläpä muuta sano* puhujan sukupuolta määriteltessä 24 prosenttia vastaajista valitsi vastausvaihtoehdon ”en osaa sanoa”. Kielteisen ilmauksen puhujan sukupuolta oli siis informanttien mielestä hieman vaikeampaa (24 prosenttia) määritellä kuin myönteisen (22 prosenttia).

4.4.2. Puhujan ikä

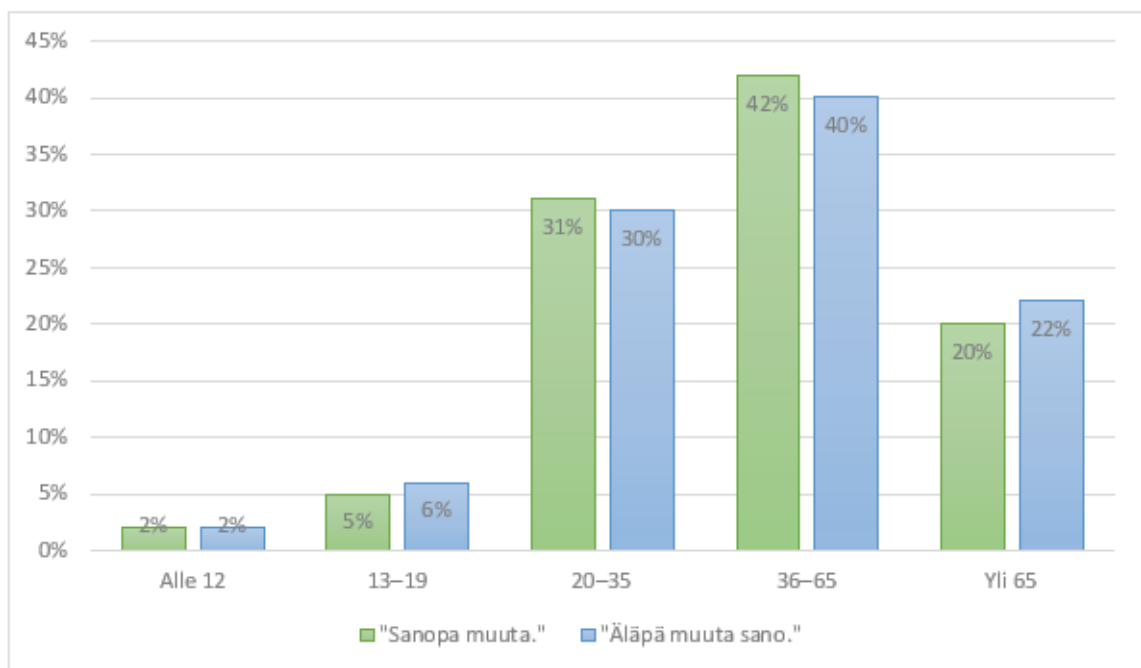
Sanopa muuta -idiomin puhujan ikää koskevaan kysymykseen tuli vastauksia 1 434 ja *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan sukupuolta koskevaan kysymykseen 1 449. Kuten puhujan sukupuolta koskevassa kysymyksessä (4.4.1.), myös tässä kysymyksessä informantti sai valita yhden tai useammin vaihtoehdon, mutta informantin valitessa vaihtoehdon ”en osaa sanoa” hän ei voinut valita sen lisäksi muita vaihtoehtoja. Olen koonnut informanttien vastaukset taulukkoon 4.

TAULUKKO 4. Informanttien mielikuvat idiomien puhujan iästä.

	<i>Sanopa muuta</i>		<i>Äläpä muuta sano</i>	
Ikä	n	%	n	%
Alle 12	31	2	33	2
13–19	72	5	92	6
20–35	440	31	435	30
36–65	600	42	578	40
Yli 65	291	20	311	22
Yhteensä	1 434	100	1 449	100

Vastausten mukaan *Sanopa muuta* -idiomin puhuja koetaan eniten 36–65-vuotiaaksi. Tätä mieltä on 42 prosenttia vastaajista. 31 prosentin mukaan puhuja on iältään 20–35-vuotias ja 20 prosentin mukaan yli 65-vuotias. Vain 5 prosenttia kokee puhujan 13–19-vuotiaaksi ja 2 prosenttia alle 12-vuotiaaksi. Vastaajat siis mieltävät *Sanopa muuta* -idiomin puhujan eniten noin keski-ikäiseksi ja vähiten lapseksi.

Myös *Äläpä muuta sano* -idiomin puhuja koetaan vastausten perusteella eniten 36–65-vuotiaaksi. Kyseisen vastausvaihtoehdon valitsi 40 prosenttia vastaajista. 30 prosenttia kokee puhujan 20–35-vuotiaaksi ja 22 prosenttia yli 65-vuotiaaksi. Ainoastaan 6 prosenttia vastaajista mieltää puhujan 13–19-vuotiaaksi ja 2 prosenttia alle 12-vuotiaaksi. Vastausten mukaan informantit pitävät *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujaa niin ikään eniten noin keski-ikäisenä ja vähiten lapsena. *Äläpä muuta sano* -idiomin puhuja arvioidaan kuitenkin hieman useammin yli 65-vuotiaaksi kuin *Sanopa muuta* -idiomin puhuja. Vertailen seuraavaksi tuloksia taulukossa 6. Vertailen kuitenkin taulukossa pelkästään prosenttilukuja vertailukelpoisuuden vuoksi.

KUVIO 6. Informanttien näkemykset molempien idiomien puhujien iästä.

Kuten kuvio 6 osoittaa, tulokset ovat hyvin tasaisia sekä myönteisen että kielteisen variantin kohdalla. Vähiten puhujan ajatellaan olevan lapsi, alle 12-vuotias, niin myönteisen kuin kielteisenkin variantin kohdalla. Informanttien mielestä toiseksi vähiten molempia ilmauksia käyttävät noin teini-ikäiset eli 13–19-vuotiaat ja kolmanneksi vähiten noin eläkeläiset eli yli 65-vuotiaat. Sekä 13–19-vuotiaiden että yli 65-vuotiaiden ajatellaan käyttävän kielteistä varianttia *Äläpä muuta sano* myönteistä enemmän. Muissa ikäryhmissä myönteinen variantti on vastaajien mukaan suositumpi. Alle 12-vuotiaiden kohdalla molemmat ilmaukset ovat tasoissa, ja 13–19-vuotiailla eroa on vain yhden prosenttiyksikön verran. Selkeään enemmistöön nousevat siis vastausvaihtoehdot 36–65-vuotiaat ($\geq 40\%$),

20–35-vuotiaat ($\geq 30\%$) sekä yli 65-vuotiaat ($\geq 20\%$). Taulukossa 5 esittelen vielä informanttien iät jaoteltuina samanlaisiin ikäluokkiin kuin kyselytutkimukseni kysymyksessä.

TAULUKKO 5. Informanttien ikäjakaumat.

Ikä	n	%
Alle 12	0	0
13–19	36	~ 5
20–35	598	~ 75
36–65	151	~ 19
Yli 65	15	~ 2
Yhteensä	800	100

Taustatietojen perusteella vanhin informantti on 90-vuotias ja nuorin 18-vuotias. Informanttien keski-ikä on 29,5. Valtaosa kaikista informanteista, yhteensä 75 prosenttia (598) sijoittuu ikäryhmään 20–35. Toiseksi eniten, 19 prosenttia (151), informantteja on ikäryhmässä 36–65. Vastausten ja informanttien ikäjakauman suhteesta voidaan siis päätellä, että vastaajat kokevat joko oman ikäistensä tai itseään vanhempien henkilöiden käyttävän idiomeja *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*.

4.4.3. Puhujien välinen suhde

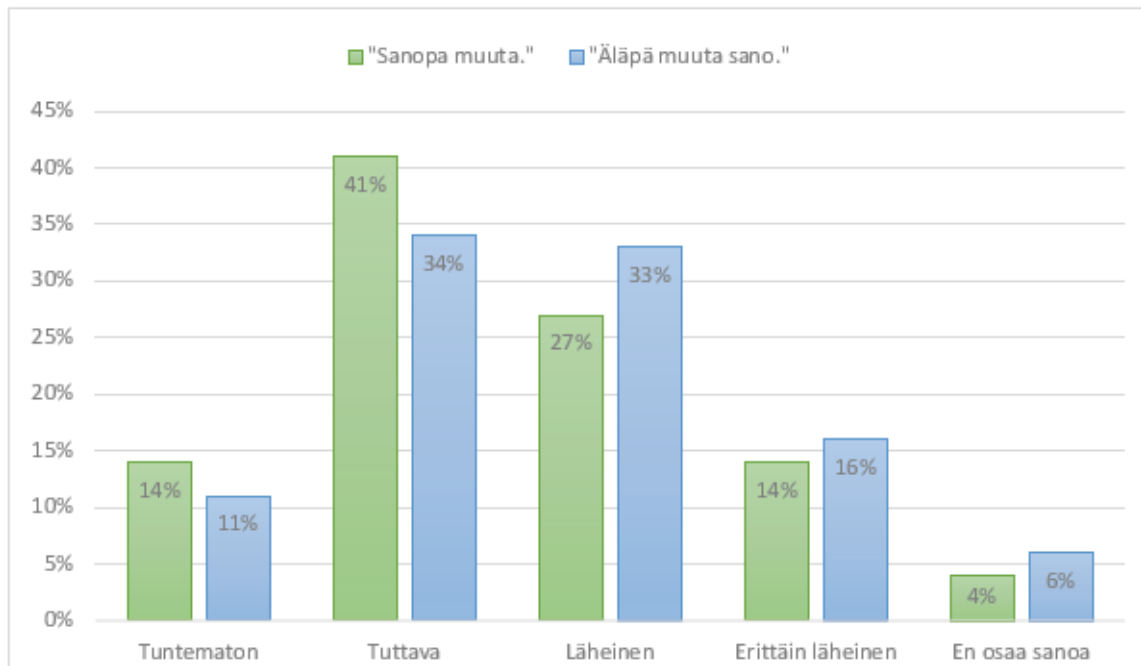
Seuraavaksi vastaajan tuli luonnehtia dialogin puhujien keskinäistä suhdetta valitsemalla yhden annetuista vastausvaihtoehdoista. Myönteisen variantin kohdalla vastausten määrä on 1 494 ja kielteisen 1 439. Olen koonnut vastaajien mielikuvat idiomien puhujien suhteista dialogien toisiin puhujiin taulukkoon 6.

TAULUKKO 6. Vastaajien mielikuvat idiomin puhujan suhteesta dialogin toiseen puhujaan.

Suhde	<i>Sanopa muuta</i>		<i>Äläpä muuta sano</i>	
	n	%	n	%
Tuntematon	204	14	161	11
Tuttava	608	41	485	34
Läheinen	409	27	468	33
Erittäin läheinen	214	14	234	16
En osaa sanoa	59	4	91	6
Yhteensä	1 494	100	1 439	100

Taulukko 6 havainnollistaa, että 41 prosenttia vastaajista kokee *Sanopa muuta* -idiomin puhujan olevan tuttava dialogin toisen puhujan kanssa. 27 prosenttia on sitä mieltä, että puhujat ovat läheisiä. 14 prosenttia vastauksista ilmaisee, että informanttien mielestä puhujat ovat keskenään erittäin läheisiä. Niin ikään 14 prosenttia toisaalta kokee, että puhujat ovat toisilleen tuntemattomia. Vain 4 prosenttia vastaajista valitsi vastausvaihtoehdon ”en osaa sanoa”.

Myös *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan suhde dialogin toiseen puhujaan koetaan eniten tuttavalliseksi, sillä tämän vaihtoehdon valitsi 34 prosenttia vastaajista. Lähes yhtä paljon, 33 prosenttia, kokee suhteen läheiseksi. 16 prosentin mukaan puhujien suhde on erittäin läheinen. 11 prosenttia pitää puhujia toisilleen tuntemattomina ja 6 prosenttia valitsi vaihtoehdon ”en osaa sanoa”. Tulosten samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien hahmottamiseksi olen luonut kuvion 7.

KUVIO 7. Informanttien mielikuvat puhujien suhteista keskustelukumppaneihin.

Vastaukset osoittavat, että informanttien mukaan kielteistä varianttia *Äläpä muuta sano* käytetään useammin läheisten ja erittäin läheisten ihmisten kanssa, kun taas myönteistä varianttia *Sanopa muuta* käytetään enemmän tuttavien ja tuntemattomien ihmisten kanssa. Suurin ero on vaihtoehdon ”tuttava” kohdalla: 41 prosenttia vastaajista kokee, että myönteisen variantin puhuja on tuttava toisen puhujan kanssa, ja 34 prosenttia vastaajista kokee, että toisen puhujan kanssa tuttava on kielteisen variantin puhuja. Eroa on 7 prosenttiyksikön verran. Pienin ero sen sijaan on vastausvaihtoehdon ”erittäin läheinen” kohdalla. 16 prosenttia vastaajista kokee *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan erittäin läheiseksi toisen puhujan kanssa. 14 prosenttia vastaajista on sitä mieltä, että *Sanopa muuta* -idiomin puhuja on erittäin läheinen toisen puhujan kanssa – eroa on vain kahden prosenttiyksikön verran.

4.4.4. Puhujan tunnetila

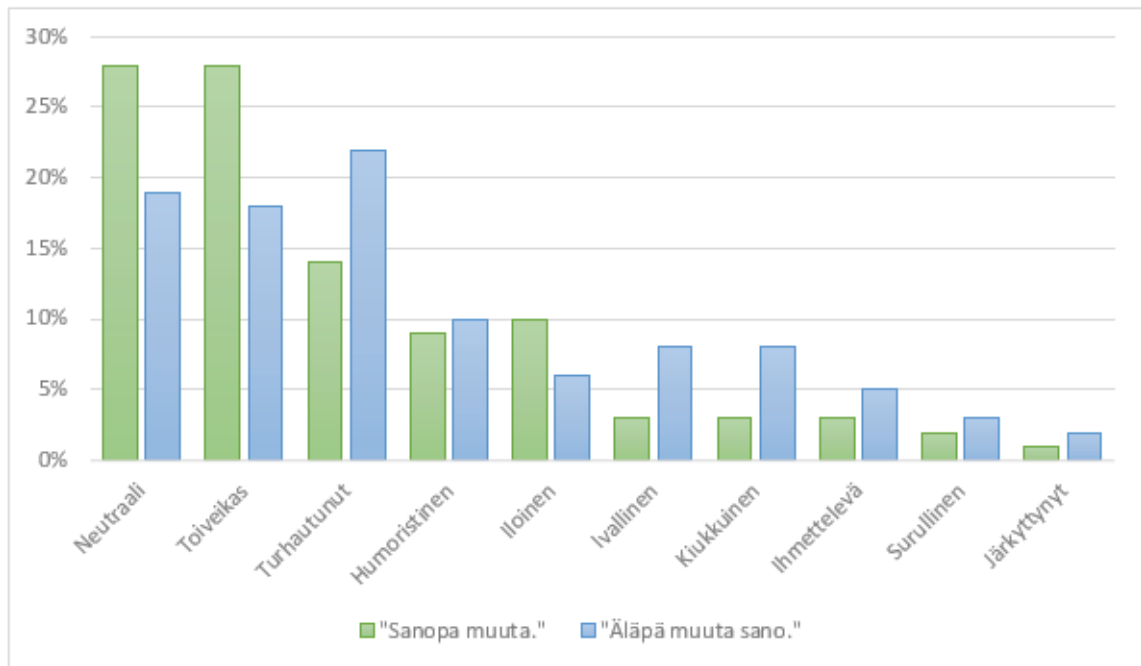
Puhujan tunnetilaa koskevaan kysymykseen tuli *Sanopa muuta* -idiomin kohdalla 1 627 vastausta. *Äläpä muuta sano* -idiomin kohdalla vastauksia tuli 1 710. Tällä kertaa vastausvaihtoehtona ei ollut ”en osaa sanoa”. Vastaaja sai valita yhden tai useamman vastausvaihtoehdon. Esitän vastaukset taulukossa 7.

TAULUKKO 7. Vastaajien mielikuvat idiomin puhujan tunnetilasta.

Tunnetila	<i>Sanopa muuta</i>		<i>Äläpä muuta sano</i>		Erotus (prosenttiyksikköä)
	n	%	n	%	
Neutraali	450	~ 28	304	~ 18	10
Toiveikas	453	~ 28	317	~ 19	9
Turhautunut	219	~ 14	371	~ 22	8
Kiukkuinen	48	~ 3	145	~ 8	5
Ivallinen	44	~ 3	142	~ 8	5
Iloinen	168	~ 10	102	~ 6	4
Ihmettelevä	56	~ 3	77	~ 5	2
Humoristinen	146	~ 9	167	~ 10	1
Surullinen	33	~ 2	51	~ 3	1
Järkyttynyt	10	~ 1	34	~ 2	1
Yhteensä	1 627	100	1 710	100	

Vastaajat kokevat *Sanopa muuta* -idiomin puhujan tunnetilan eniten neutraaliksi (noin 28 prosenttia) tai toiveikkaaksi (noin 28 prosenttia). Kolmanneksi eniten puhujan tunnetilaa luonnehditaan iloiseksi (noin 10 prosenttia) ja neljänneksi eniten humoristiseksi (noin 9 prosenttia). Vain noin 3 prosenttia vastaajista kokee puhujan tunnetilan olevan kiukkuinen, ivallinen tai ihmettelevä. Noin 2 prosenttia pitää *Sanopa muuta* -idiomin puhujan tunnetilaa surullisena ja ainoastaan noin 1 prosentti järkyttyneenä.

Äläpä muuta sano -idiomin puhujan tunnetila taas koetaan eniten turhautuneeksi: sitä mieltä on noin 22 prosenttia vastaajista. Noin 19 prosenttia pitää tunnetilaa toiveikkaana ja noin 18 prosenttia neutraalina. Noin 10 prosenttia vastaajista kokee puhujan tunnetilan humoristiseksi. Noin 8 prosenttia pitää tunnetilaa kiukkuisena tai ivallisena, noin 6 prosenttia iloisena, noin 5 prosenttia ihmettelevänä ja noin 3 prosenttia surullisena. Vain 2 prosenttia kokee *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan tunnetilan järkyttyneeksi. Tarkastelen seuraavaksi molempia variantteja rinnakkain. Yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien havainnollistamisen helpottamiseksi olen luonut kuvion 8. Vertailukelpoisuuden vuoksi vertailen jälleen kuviossa vain prosentteja, en vastausmääriä.

KUVIO 8. Informanttien mielikuvat puhujien tunnetiloista.

Kuvio osoittaa, että suurin eroavaisuus on neutraalin tunnetilan kohdalla. Neutraaliksi koetaan enemmän *Sanopa muuta* -idiomin kuin *Äläpä muuta sano* -idiomin puhuja. Eroa niillä on 10 prosenttiyksikön verran. Toiseksi suurin eroavaisuus on toiveikkaan tunnetilan kohdalla, sillä 9 prosenttiyksikön erolla vastaajat kokevat toiveikkaaksi enemmän myönteisen kuin kielteisen variantin puhujan. Vastaajien mielestä *Äläpä muuta sano* -idiomin puhuja on sen sijaan selkeästi turhautuneempi kuin *Sanopa muuta* -idiomin puhuja: eroa on 8 prosenttiyksikköä.

Kielteisen variantin puhujan tunnetilaa kuvataan aavistuksen useammin humoristiseksi kuin myönteisen (eroa noin yhden prosenttiyksikön verran), mutta myönteisen hieman iloisemmaksi (eroa neljän prosenttiyksikön verran) kuin kielteisen. Vastauksista voidaan siis päätellä, että informantit ajattelevat *Sanopa muuta* -idiomin puhujan tunnetilan eniten neutraaliksi tai toiveikkaaksi, kun taas *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan tunnetilan eniten turhautuneeksi. Näistä vastausvaihtoehdoista etenkin adjektiivit *turhautunut* ja *neutraali* nousevat esille myös viimeisen kysymyksen vastauksissa, jotka käsittelen seuraavaksi.

4.5. Käsitykset idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroista

Kysymyksessä 5 vastaajan tehtävänä oli kertoa, miten selittäisi suomea puhuvalle ystävälleen ilmausten *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseron. Olen ryhmitellyt vastaukset kysymyksen 1 vastausten sisällönanalyysin kaltaisesti eli sen mukaan, mitä asioita vastauksissa mainitaan eniten. Esittelen informanttien yleisimmät vastaukset taulukossa 8.

TAULUKKO 8. Informanttien yleisimmät selitykset idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityserolle.

Selitys	n	%
Toisen idiomien sävy on positiivisempi ja toisen negatiivisempi	212	27
<i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> tarkoittavat samaa asiaa	201	25
<i>Äläpä muuta sano</i> on vahvempi kuin <i>Sanopa muuta</i>	126	16
<i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> ovat tilanne- tai kontekstisidonnaisia	96	12
<i>Sanopa muuta</i> on neutraalimpi kuin <i>Äläpä muuta sano</i>	66	8
Idiomien <i>Sanopa muuta</i> ja <i>Äläpä muuta sano</i> merkityseroa ei osata selittää	65	8
Toinen idiomien on humoristisempi kuin toinen	42	5
Toinen idiomien on turhautuneempi kuin toinen	36	5
Nonverbaalinen viestintä vaikuttaa idiomien tulkintaan	19	2
Alue- tai murre-ero vaikuttaa siihen, kumpaa idiomia käytetään	14	2
<i>Äläpä muuta sano</i> on tunnepitoisempi kuin <i>Sanopa muuta</i>	14	2
<i>Äläpä muuta sano</i> lopettaa keskustelun	10	1

Taulukko 8 havainnollistaa, että informantit ovat eniten pyrkineet selittämään idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroa positiivisuus–negatiivisuus-akselilla: tämä mainitaan yhteensä 212 vastauksessa, eli niiden osuus on 27 prosenttia kaikista vastauksista. Neljännesosassa vastauksista (201 kpl) informantit kertovat olevansa sitä mieltä, että *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* tarkoittavat samaa asiaa. Kolmanneksi yleisin merkityseron selitys on se, että *Äläpä muuta sano* on vahvempi kuin *Sanopa muuta*: tämä ilmenee 16 prosentissa vastauksista (126 kpl). Tilanne- tai kontekstisidonnaisuus mainitaan 12 prosenttia vastauksista (96 kpl). Yhteensä 8 prosenttia vastauksista (66 kpl) pitää myönteistä varianttia neutraalimpana, ja niin ikään 8 prosentissa vastauksista (65 kpl) kerrotaan, ettei vastaaja osaa selittää merkityseroa.

Muiden merkityserokategorioiden vastausten määrät jäävät viiteen prosenttiin tai sen alle. 5 prosentissa vastauksista (42 kpl) *Äläpä muuta sano* -idiomia kuvaillaan humoristisemmaksi ja 5 prosentissa (36 kpl) turhautuneemmaksi. 2 prosentissa vastauksista (19 kpl) mainitaan nonverbaalisen viestinnän vaikutus merkityksen syntymiseen, ja 2 prosentissa vastauksista (14 kpl) puhutaan alue- tai murre-eroista. Niin ikään 2 prosentissa vastauksista (14 kpl) *Äläpä muuta sano* -idiomia kuvataan tunnepitoisemmaksi, ja 1 prosentissa vastauksista (10 kpl) sitä kuvaillaan enemmän keskustelun lopettavaksi ilmaisuksi kuin ilmaisua *Sanopa muuta*. Tarkastelen seuraavaksi merkityskategorioita yksi kerrallaan esimerkkien avulla.

4.5.1. Toisen idiomien sävy on positiivisempi ja toisen negatiivisempi

Olen laskenut tähän kategoriaan kaikki ne vastaukset, joissa idiomeja kuvaillaan sanoilla *myönteinen*, *kielteinen*, *positiivinen* tai *negatiivinen* sekä ne vastaukset, joissa mainitaan sana *sävyero*. 212 vastauksesta yhteensä 174 vastauksessa (82 prosenttia) ollaan sitä mieltä, että *Sanopa muuta* on sävyiltään myönteinen tai positiivinen ja *Äläpä muuta sano* kielteinen tai negatiivinen. Esimerkin (26) vastaaja perustelee kielteisen variantin olevan negatiivisempi sen sisältämän kieltosanan vuoksi. Esimerkissä (27) myönteistä varianttia kuvaillaan positiivisemmaksi kuin kielteistä. Esimerkeissä (28)–(29) molemmat idiomit tarkoittavat vastaajien mielestä samaa tai lähes samaa asiaa, mutta vastaajat kuvailevat silti *Sanopa muuta* -idiomin sävyä positiivisemmaksi ja *Äläpä muuta sano* -idiomin sävyä negatiivisemmaksi.

- (26) Jälkimmäinen mielestäni **negatiivisempi**, koska siinä sana älä.
- (27) *Sanopa muuta* on **positiivisempi** kuin *Äläpä muuta sano*
- (28) – Vaikka mielestäni puheena olevat fraasit tarkoittavat samaa, *Äläpä muuta sano* -fraasissa on jollain tavalla **negatiivisempi** sävy, ivallinen tms.
- (29) Käytännössä eroa ei juurikaan ole. Pieni sävyero on omasta mielestäni ja *Äläpä muuta sano* on jotenkin **positiivisempi**.

Vain 21 vastauksessa (10 prosenttia) *Sanopa muuta* kuvaillaan negatiiviseksi ja *Äläpä muuta sano* positiiviseksi. Esimerkissä (30) kielteistä varianttia varovaisesti kuvaillaan positiivisemmaksi, sillä vastaaja käyttää partikkelia *ehkä*, kun taas esimerkissä (31) vastaaja toteaa myönteisellä variantilla olevan negatiivinen sävy ja kielteisellä positiivinen.

- (30) *Sanopa muuta* on varsin **negatiivinen** ilmaisu, *Äläpä muuta sano* ehkä **positiivisempi**, joskin harvemmin käytetty.
- (31) *Sanopa muuta*, **negatiivinen** sävy. *Äläpä muuta sano*, **positiivinen** sävy.

Kuten esimerkissä (30), myös osassa muista vastauksista vastaaja vaikuttaa mielipiteensä kanssa hieman epävarmalta, sillä vastauksissa käytetään esimerkiksi mahdollisuutta ja todennäköisyyttä ilmaisevia partikkelia *ehkä* sekä määrää ilmaisevaa adverbia *hieman*. Tämä kertoo mielestäni siitä, että merkityseroa ei ole vastaajien mielestä helppo selittää. Esimerkissä (32) vastaaja nostaa esille sen, että sävyero riippuu keskustelun aiheesta. Hän perustelee merkityseroa myös sillä, että *Sanopa muuta* -idiomin jälkeen puhujalla ei tule mieleen lisättävää, kun taas *Äläpä muuta sano* -idiomin jälkeen puhuja ei edes voisi lisätä enää muuta. Esimerkissä (33) vastaaja kuvailee *Äläpä muuta sano* -idiomia negatiiviseksi. Vastaaja tosin lisäksi toteaa, että molemmat idiomit tarkoittavat hänen mielestään suunnilleen samaa asiaa. Epävarmuuden ilmaisemiseksi esimerkissä (34) käytetään adverbia *oikeastaan*, esimerkissä (35) adjektiivia *merkittävä* ja esimerkissä (36) adjektiivin *suuri* komparatiivimuotoa *suurempi*.

- (32) *Sanopa muuta* on **ehkä hieman kielteisempi**, mutta riippuu asiastakin. *Sanopa muuta* ehkä käytössä on sellainen ”kuuntelin mitä sanoit, olen samaa mieltä eikä oikeastaan tule mieleen mitä lisätä”. Jälkimmäinen kertoo että on asiasta niin samaa mieltä ettei siihen oikein voi enää lisätä mitään vaikka miettisikin mitä sanoisi.
- (33) Molemmat tarkoittavat suunnilleen samaa, *Äläpä muuta sano* on **ehkä vähän negatiivisempi** kuin *Sanopa muuta*.
- (34) Mielestäni fraaseilla ei ole **oikeastaan** eroa.
- (35) Sanonnoilla ei ole **merkittävää** eroa. Voi käyttää synonyymeinä.
- (36) Minun mielestä niillä ei ole **suurempaa** eroa, vaan molempia voi käyttää kun yhtyy toisen mielipiteeseen

Äläpä muuta sano -idiomin negatiivista tai kielteistä sävyä kuvailtaessa vastauksissa käytetään myös esimerkiksi adjektiiveja *tuomitseva*, *jyrkkä* ja *aggressiivinen*. Esimerkin (37) vastaajan mukaan *Äläpä muuta sano* on tuomitsevampi ja jyrkempi kuin *Sanopa muuta*. Muutamassa vastauksessa mainitaan myös se, että sillä on merkitystä, kenelle ilmaisu sanotaan. Esimerkissä (38) myönteistä varianttia kuvataan muodollisemmaksi ja mainitaan, että kielteistä varianttia tulisi vastaajan mielestä käyttää läheisempien tuttavien kanssa sen negatiivisen sävyn vuoksi. Osassa vastauksista, kuten esimerkissä (39), jää epäselväksi, millainen sävyero idiomeilla vastaajan mielestä on.

- (37) *Sanopa muuta on **positiivisempi**, ei niin tuomitseva ja jyrkkä kuin Äläpä muuta sano.*
- (38) *Sanopa muuta on muodollisempi, toki molemmat vaativat sopivan leppoisan vapaamuotoisen tilanteen. Äläpä muuta sano kannattaa varata **läheisemmälle tuttavalle**, koska se alkaa lähes toruvan kiellon omaisesti. Ihmisistä ei välttämättä ole kivaa kuulla tällaista negatiivissävytteistä käskytystä, mutta kaverille sen sopii sanoa, koska tuttuus mahdollistaa särmikkyuden.*
- (39) *En kyllä osaisi selittää muuten, kuin että toinen on negatiivissävytteinen ja toinen neutraali.*

4.5.2. *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* tarkoittavat samaa asiaa

Neljäsosa vastauksista (201 kpl) toteaa, ettei merkityseroa vastaajan mielestä ole. Esimerkissä (40) vastaaja toteaa asian ytimekkäästi, ja esimerkissä (41) vastaaja kertoo idiomien olevan käytettävissä samassa tilanteessa. Osassa vastauksista ilmenee myös se, että vastaaja tiedostaa muodon ja merkityksen ristiriidan. Esimerkissä (42) vastaaja ei koe idiomeilla olevan mitään sisällöllistä eroa, vaikka hän huomauttaa toisen olevan kielto-
muotoinen. Myös esimerkkien (43)–(44) vastaajat mainitsevat toisen idiomien olevan kielto-
muotoinen, mutta silti kertovat olevansa sitä mieltä, että idiomit tarkoittavat samaa asiaa.

- (40) Ei niillä ole eroa. ☺
- (41) Mielestäni tarkoittavat samaa tai käytettävissä samassa tilanteessa.
- (42) En näe sisällöllistä eroa, vaikka **toisessa kiello onkin.**
- (43) Tarkoittavat samaa asiaa, **vaikka toinen fraasi onkin kielteinen.**
- (44) Merkityksellä ei ole eroa, **vaikka toinen onkin kieltomuodossa.**

Osa vastaajista kommentoi idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* muodon ja merkityksen ristiriitaa oudoksi, hauskaksi tai hassuksi. Tämä kertoo mielestäni siitä, että ainakin osa informanteista on tietoisia tutkimastani ongelmasta. Esimerkin (45) vastaaja kuvailee suomen kieltä oudoksi, sillä idiomien kieliasut ovat erilaiset, mutta merkitykset samanlaiset. Esimerkissä (46) suomen kieltä kuvataan hauskaksi ja hullunkuriseksi, ja esimerkissä (47) vastaaja toteaa idiomien kirjaimellisten tulkintojen olevan toistensa vastakohtia mutta idiomien merkitysten silti samoja.

- (45) Tarkoittaa samaa asiaa, vaikka kirjaimellisesti fraasit ovat toistensa vastakohdat. Eli ero on vain kieliasussa, ei merkityksessä. **Outoa** tämä suomen kieli, eikö?
- (46) Ei mitään eroa. Suomen kieli on **hauska** ja **hullunkurinen**. Sen osoittaa tämän fraasin järjettömyys :D
- (47) **Hassu** poikkeustapaus, jossa fraasien merkitys on identtinen, vaikka ne kirjaimellisesti tulkittuna ovatkin toistensa vastakohtia.

Osa informanteista kuvailee variantteja synonyymeiksi, ja osa kuvailee idiomien puhujia optimistisiksi tai pessimistisiksi. Esimerkin (48) vastaaja kokee idiomit synonyymeiksi, mutta toteaa, että sanoja on joko pessimisti tai optimisti. Myös esimerkeissä (49)–(50) mainitaan se, että *Sanopa muuta* -ilmauksen kuulee vastaajan näkemyksen mukaan useammin myönteisen tai optimistisen ihmisen suusta.

- (48) Hyvä kysymys. **Synonyymeja** ovat. Sanoja voi valita lähestyykö asiaa negaation kautta vai ei. Siis onko sanoja pessimisti vai optimisti.
- (49) *Sanopa muuta* tulee myönteisemmin itseensä, elämään ja ko. keskusteluun suhtautuvan ihmisen suusta.
- (50) *Sanopa muuta* -fraasissa on optimistisempi sävy. *Äläpä muuta sano* on vähän sellaisen pessimistin lause

4.5.3. *Äläpä muuta sano* on vahvempi kuin *Sanopa muuta*

Kolmanneksi yleisin merkityseron selitys on se, että *Äläpä muuta sano* on vahvempi kuin *Sanopa muuta* – tämä nousee esille 16 prosentissa vastauksista. Yhteensä 126 vastauksessa kuvaillaan kielteistä varianttia adjektiivilla *voimakas*, *vahva* tai *painokas*. Vastauksissa käytetään myös paljon adjektiivin *voimakas* komparatiivimuotoa *voimakkaampi*. Esimerkissä (54) käytetään lisäksi adverbia *huomattavasti* ja adjektiivia *järkähtämättömämpi*. Esimerkin (55) vastaaja kuvailee kielteistä varianttia keskustelukumppanin toteamuksen vahvemmakeksi hyväksynnäksi, ja myös esimerkin (56) vastaaja toteaa kielteisen variantin olevan vahvempi. Esimerkissä (57) eritellään, että *Äläpä muuta sano* -idiomin puhuja on vahvemmin samaa mieltä keskustelukumppaninsa kanssa kuin *Sanopa muuta* -idiomin puhuja. Esimerkin (58) vastaaja perustelee kielteisen variantin käyttäjän hyväksyvän keskustelukumppanin mielipiteen voimakkaammin.

- (54) *Äläpä muuta sano* on huomattavasti **voimakkaampi** ja järkähtämättömämpi tapa ilmaista olevansa yhtä mieltä.

- (55) *Äläpä muuta sano* ilmaisee **vahvempaa** hyväksyntää toisen sanomalle
- (56) Mielestäni ero on vähän sama kuin ”niinhän se on” ja ”niinhän se todellakin on”. *Äläpä muuta sano* on mielestäni **vahvempi**.
- (57) *Sanopa muuta* on hieman neutraalimpi kuin *Äläpä muuta sano*, joka ilmaisee, että käyttäjä on **vahvemmin** samaa mieltä keskustelukumppaninsa kanssa.
- (58) Edellinen on neutraalimpi kiittäus: samaa mieltä, jälkimmäisellä ilmaisemme **voimakkaammin** hyväksyvämme puhujan mielipiteen.

Vastauksissa käytetään myös adjektiivia *ponteva* ja sen komparatiivimuotoa *pontevampi*. Esimerkissä (59) *Äläpä muuta sano* todetaan voimakkaammaksi ja *pontevammaksi*, ja myös esimerkin (60) vastaaja kuvaa sitä *pontevammaksi* ja toteaa, ettei merkityseroa ole. Vastaajat, jotka mieltävät kielteisen variantin voimakkaammaksi kuin myönteisen variantin, eivät välttämättä pidä sitä kielteisenä tai negatiivisena. Esimerkin (61) vastaaja kuvailee idiomia *Äläpä muuta sano* voimakkaammaksi ja painokkaammaksi kuin idiomia *Sanopa muuta*, mutta hän ei kuitenkaan miellä kielteistä varianttia sävyiltään kielteiseksi.

- (59) *Äläpä muuta sano* on fraasina **voimakkaampi** ja **pontevampi**, eikä niin neutraali kuin *sanopa muuta*.
- (60) *Äläpä muuta sano* on **pontevampi**. Sisältöeroa ei ole.
- (61) En osaa oikein itsekään selittää eroavaisuutta, vaikka mielestäni niissä jokin pieni vivahde-ero on, kuten aiemmin mainitsin. En miellä *Äläpä muuta sano* -fraasia kielteiseksi, vaikka siinä kieltosana onkin, vaan pikemmin hieman **voimakkaammaksi ja painokkaammaksi** tavaksi ilmaista se, että on samaa mieltä kuin keskustelun toinen osapuoli on tai myötäilee häntä.

Usean vastaajan mielestä *Äläpä muuta sano* implikoi vielä enemmän samanmielisyyttä kuin *Sanopa muuta*. Esimerkin (62) vastaaja kuvailee kielteistä varianttia samanmielisemmäksi kuin myönteistä. Esimerkissä (63) vastaaja kokee, että *Äläpä muuta sano* -idiomin puhuja on vielä enemmän samaa mieltä keskustelukumppanin kanssa, ja esimerkin (64) vastaaja tulkitsee, että kielteisen variantin puhuja haluaa korostaa olevansa asiasta samaa mieltä. Ainoastaan kolmen vastauksen mukaan myönteinen variantti on voimakkaampi kuin kielteinen. Esimerkissä (65) vastaaja kuvaa *Sanopa muuta* -idiomin puhujan olevan ehdottomasti samaa mieltä keskustelukumppanin kanssa, ja hänen mielestään myönteinen variantti on voimakkaampi.

- (62) -- Kielto-sanalla alkava tuntuu minusta **samanmielisemmältä** kuin *Sanopa muuta*. --

- (63) Äläpä muuta sano on vielä **enemmän** samaa mieltä
- (64) *Sanopa muuta*: henkilö on samaa mieltä, *Äläpä muuta sano*: henkilö haluaa **korostaa** olevansa samaa mieltä asiasta
- (65) *Sanopa muuta* on **voimakkaampi**, olet ehdottomasti samaa mieltä ja sama asia turhauttaa sinua juuri nyt. --

4.5.4. Idiomit ovat tilanne- tai kontekstisidonnaisia

Yhteensä 96 vastauksessa mainitaan, että idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityserot vaihtelevat tilanteen tai kontekstin mukaan. Tällaisten vastausten osuus koko aineistosta on 12 prosenttia. Vastauksissa mainitaan substantiivit *konteksti* ja *tilanne*. Esimerkissä (66) vastaaja toteaa merkityksen ja merkityseron riippuvan kontekstista, mutta hän ei avaa asiaa tarkemmin. Esimerkissä (67) vastaaja kokee, että *Äläpä muuta sano* kytkeytyy useammin negatiivisiin tilanteisiin.

- (66) **Kontekstista** riippuu merkitys ja siten myös merkitysero. --
- (67) Ero riippuu **kontekstista**, ja natiivinkin on usein vaikea selittää tarkasti, miten fraasit eroavat toisistaan. *Äläpä muuta sano* kytkeytyy ehkä useammin negatiivisiin tilanteisiin.

Osa vastaajista toteaa, että molempia idiomeja voidaan käyttää samanlaisissa tilanteissa: tätä mieltä on muun muassa esimerkin (68) vastaaja. Esimerkin (69) vastaaja sen sijaan erittelee idiomien olevan kontekstisidonnaisia, mutta toteaa, että niitä voidaan kuitenkin käyttää samoissa tilanteissa. Esimerkissä (70) *Äläpä muuta sano* koetaan hieman kielteisemmäksi ja harvinaisemmaksi, mutta todetaan silti, että molempia voidaan käyttää samanlaisissa konteksteissa. Osassa vastauksista, kuten esimerkissä (71), heijastuu vastaajan epävarmuus asian suhteen.

- (68) Mielestäni sanontojen välillä ei ole eroa ja niitä voidaan käyttää **samanlaisissa tilanteissa**.
- (69) Minusta nämä ovat kontekstisidonnaisia; molempia voi käyttää kuitenkin **samoissa tilanteissa**. Omassa ystäväpiirissäni *Äläpä muuta sano* on suositumpi muoto. Alkaisin varmaan selittämään jotain kielitieteellistä sanajärjestyksestä ja kieltoverbistä ja toivoisin että menee läpi.
- (70) Selittäisin, että molempia voi käyttää **samanlaisissa konteksteissa**, mutta itse koen jälkimmäisen hieman kielteisemmän sävyiseksi ja harvinaisemmaksi. --

- (71) Jaa-a. Ei niissä ole mielestäni **hirveästi** mitään eroa vaan niitä voi käyttää **aika samankaltaisissa tilanteissa**.

Useissa vastauksissa informantti toteaa, että toista idiomia on luontevampaa käyttää tietyssä tilanteessa, mutta tiettyä tilannetta ei kuitenkaan avata. Jää siis epäselväksi, millaista tilannetta vastaaja tarkoittaa. Esimerkin (72) vastaaja kokee molempien idiomien sopivan tiettyyn tilanteeseen, ja esimerkin (73) vastaaja erittelee niillä olevan eri tilanteissa käytettyinä eri merkitykset. Esimerkissä (74) todetaan idiomien tarkoittavan täsmälleen samaa asiaa, mutta lisätään, että idiomeja vaihtamalla viestin sisältö voi muuttua tilanteesta riippuen. Myös esimerkin (75) vastaaja kertoo, että hänen näkemyksensä mukaan tietyissä tilanteissa voi käyttää molempia idiomeja, mutta joissakin tilanteissa toinen idiomii voi olla toista luontevampi. Edelleen jää epäselväksi, millaisista tilanteista vastaaja puhuu.

- (72) – Selittäisin, että kyseessä on sama asia kahdella eri tavalla ilmaistuna ja että kumpikin sopii myötäileväksi lausahdukseksi **tietyssä tilanteessa**.
- (73) Ne tarkoittavat periaatteessa samaa, mutta niitä käytetään ehkä eri tilanteissa, ja **eri tilanteissa käytettyinä niillä on eri merkitys**
- (74) Fraasit tarkoittavat lähtökohtaisesti tismalleen samaa asiaa. **Tilanteesta riippuen** fraaseja vaihtamalla voi kuitenkin lisätä pieniä nyansseja viestin sisältöön liittyen.
- (75) – On olemassa tilanteita, joihin sopii molemmat vaihtoehdot, mutta **joissakin tilanteissa** toinen vaihtoehto voi olla luontevampi. Myös käytetty äänensävy vaikuttaa fraasin viestiin.

Joissakin vastauksissa sitä, mitä tietyllä tilanteella tarkoitetaan, pyrittiin avaamaan. Eroa selitettiin positiivisen tai negatiivisen tilanteen sekä muodollisen ja epämuodollisen tilanteen avulla. Esimerkissä (76) vastaajaa liittää *Sanopa muuta* -idiomin negatiivisempiin asiayhteyksiin ja *Äläpä muuta sano* -idiomin muodollisempiin yhteyksiin. Lisäksi hän kuvailee, että kielteistä varianttia käyttävät hänen mielestään useammin vanhemmat kuin nuoremmat ihmiset, kun taas *Sanopa muuta* -idiomia käyttävät myös nuoret. Esimerkin (77) vastaaja sen sijaan pitää *Sanopa muuta* -idiomia muodollisempana ja *Äläpä muuta sano* -idiomia tunteikkaampana. Hänen näkemyksensä mukaan myönteistä varianttia voidaan käyttää puolittuttujen kanssa, kielteistä varianttia sen sijaan läheisempien ihmisten kanssa.

- (76) Sanoisin, että niiden merkitys on hyvin lähellä toisiaan ja että niitä voi varmasti käyttää samoissa tilanteissa ilman väärinymmärryksen vaaraa. Itse koen, että *Sanopa muuta* sopii useammin **negatiivisempiin** asiayhteyksiin, ehkä vähän sarkastiseksi, huomautukseksi, kun taas *Äläpä muuta sano* koen useammin positiivisemmaksi, aidoksi ihmettelyksi. Toisaalta *Äläpä muuta sano* kuulostaa mielestäni **muodollisemmalta** ja sopisi vanhempien ihmisten suuhun, kun taas nuoret saattaisivat sen sijasta sanoa ”älä” tai ”no älä”. *Sanopa muuta* tai ehkä Oulussa ”no sanoppa muuta” sopii mielestäni myös nuorten ihmisten käyttöön.
- (77) Ensimmäinen on neutraalimpi fraasi, jota voidaan käyttää **muodollisemmassa** tilanteessa puolittuttujenkin kanssa juteltaessa. Jälkimmäinen puolestaan sanotaan usein hieman enemmän tunteella, jolloin vastaanottaja on luultavasti läheisempi, kuten ystävä, tai tilanne on muuten sellainen, että tutun kanssa keskustellaan kiihkeästi tietyistä aiheista.

4.5.5. *Sanopa muuta* on neutraalimpi kuin *Äläpä muuta sano*

Vastauksista nousi esille myös variantin arvottaminen neutraaliksi tai ei-neutraaliksi. Kaikkiaan 66 vastauksessa idiomia *Sanopa muuta* kuvaillaan neutraalimmaksi kuin idiomia *Äläpä muuta sano*. Tällaisten vastausten osuus koko aineistosta on 8 prosenttia. Huomattavasti eniten aineistossa on sellaisia vastauksia, joissa neutraaliutta ei selitetä tarkemmin. Esimerkissä (78) myönteistä varianttia kuvaillaan neutraalimmaksi, ja esimerkissä (79) sitä kuvaillaan neutraaliksi.

- (78) *Sanopa muuta* on **neutraalimpi**
 (79) -- *Sanopa muuta* on **neutraali** ja ilmaisee samanmielisyyttä äsken sanotun kanssa. --

Osassa vastauksista kuitenkin pyritään avaamaan, mitä vastaaja tarkoittaa neutraalilla. Esimerkissä (80) vastaaja kokee myönteisen variantin olevan neutraali tapa olla samaa mieltä keskustelukumppanin kanssa. Esimerkin (81) vastaaja kertoo myönteisen variantin olevan neutraalimpi kuin kielteisen, ja hänen mukaansa *Sanopa muuta* -idiomia voidaan käyttää muodollisemmassa tilanteessa ja puolittuttujen kanssa, kun taas *Äläpä muuta sano* -idiomia läheisempien ihmisten kanssa sen tunnepitoisuuden vuoksi.

- (80) *Sanopa muuta* on **neutraali** tapa olla samaa mieltä. *Äläpä muuta sano* vaatii joko negatiivisen tai humoristisen (sarkastisen) asiayhteyden

- (81) Ensimmäinen on **neutraalimpi** fraasi, jota voidaan käyttää muodollisemmassa tilanteessa puolituttujenkin kanssa juteltaessa. Jälkimmäinen puolestaan sanotaan usein hieman enemmän tunteella, jolloin vastaanottaja on luultavasti läheisempi, kuten ystävä, tai tilanne on muuten sellainen, että tutun kanssa keskustellaan kiihkeästi tietystä aiheesta.

Myös tämän kategorian joissakin vastauksissa ilmenee hieman epävarmuutta, sillä vastauksissa on käytetty esimerkiksi partikkeleita *ehkä* ja *kenties*. Esimerkissä (82) myönteistä varianttia kuvaillaan rennommaksi ja neutraalimmaksi, ja esimerkin (83) vastaaja kokee sen olevan ”*kenties neutraalimpi*”. Partikkeleiden *ehkä* ja *kenties* käyttäminen implikoi mielestäni sitä, että merkitysero on vastaajan mielestä hyvin pieni.

- (82) Sanoisin, että fraasit tarkoittavat käytännössä ihan samaa, mutta *Sanopa muuta* on **ehkä** rennompi ja neutraalimpi.
 (83) *Sanopa muuta* on **kenties** neutraalimpi.

4.5.6. Idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroa ei osata selittää

Kaikkiaan 65 vastauksessa todetaan, ettei vastaaja osaa selittää idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroa lainkaan. Nämä vastaukset käsittävät 8 prosenttia koko aineistosta. Olen laskenut tähän lukuun mukaan myös ne vastaukset, joissa vastauksena on pelkkä viiva, sillä tulkitsem sen tarkoittavan sitä, ettei vastaaja osaa kielentää merkityseroa. Huomion arvoista on myös se, että nekin vastaukset, joissa merkityseroa pyritään selittämään, sisältävät usein aloituksen ”Hurjan vaikea selittää, mutta...”

Avointen kysymysten huono puoli on se, että niihin voi vastata epätarkasti tai ylimalkaisesti. Vastaaja saattaa myös vastata kysymykseen aiheen vierestä, jolloin vastaus on hedeilmätön. (Valli 2018: 98.) Uskon kuitenkin, että tutkimukseni kohdalla kyse ei ole vastaajien ylimalkaisuudesta, sillä kysymys on ymmärrettävästi vaikea: idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* merkityseroa todella on vaikea selittää, sillä niitä ei ole kandidaatintutkielmaani lukuun ottamatta aiemmin tutkittu.

4.5.7. Toinen idiomi on humoristisempi tai turhautuneempi kuin toinen

Yhteensä 42 vastauksessa toista idiomia kuvaillaan humoristisemmaksi, sarkastisemmaksi tai ironisemmaksi kuin toista. Vastausten osuus koko aineistosta on 5 prosenttia. Suurimmassa osassa vastauksia (34 kpl) humoristisemmaksi, sarkastisemmaksi tai ironisemmaksi kuvaillaan idiomia *Äläpä muuta sano*. Esimerkissä (87) vastaaja kertoo sen olevan useammin ironisessa käytössä, ja esimerkin (88) vastaaja kokee sen humoristisemmaksi tai sarkastisemmaksi. Vain 8 vastauksessa *Sanopa muuta* -idiomi koetaan joksikin edellä mainituista. Esimerkissä (89) vastaaja toteaa, että myönteiseen varianttiin voi liittyä ironinen sävy.

- (87) Kieltomuotoinen on useammin **ironisessa** käytössä.
- (88) – *Äläpä muuta sano* on **humoristisempi** tai **sarkastisempi**. Tosin näiden fraasien pieni ero menee arjessa varmasti usein sekaisin, joten en lähtisi yleistämään liikaa.
- (89) – *Sanopa muuta* -fraasiin voi puolestaan liittyä **ironinen** sävy.

Kaikkiaan 36 vastauksessa toisen idiomien puhujan tunnetilaa kuvaillaan turhautuneemmaksi kuin toisen. Myös näiden vastausten osuus koko aineistosta on 5 prosenttia. Yhtä vastausta lukuun ottamatta kaikissa adjektiivi *turhautunut* liitetään pelkästään idiomien *Äläpä muuta sano* puhujaan. Yhdessä vastauksessa adjektiivi *turhautunut* taas liitetään sekä myönteisen että kielteisen variantin puhujaan. Esimerkissä (90) kielteistä varianttia kuvaillaan turhautuneemmaksi kuin myönteistä varianttia, vaikka vastauksen mukaan idiomien koetaan tarkoittavan pohjimmiltaan samaa asiaa. Esimerkin (91) vastaaja yksinkertaisesti kuvaa *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan tunnetilaa turhautuneemmaksi. Esimerkissä (92) *Sanopa muuta* -idiomin puhujaa kuvataan turhautuneeksi ja hieman ahdistuneeksi, kun taas *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujaa tunnetilaltaan turhautuneeksi ja vihaiseksi.

- (90) Fraasit tarkoittavat pohjimmiltaan samaa asiaa. Ehkä sävyero on hienoinen: *Äläpä muuta sano* vaikuttaa hieman **turhautuneemmalta** ilmaisulta kuin *Sanopa muuta*.
- (91) *Äläpä muuta sano* on **turhautuneempi** ilmaisu.
- (92) Niillä on sävyero. *Sanopa muuta* on **turhautunut ja hieman ahdistunut** kun taas *Äläpä muuta sano* on **turhautunut ja vihainen**.

4.5.8. Nonverbaalinen viestintä vaikuttaa idiomien tulkintaan

Yhteensä 19 vastauksessa mainitaan nonverbaalinen viestintä. Vastausten määrä kattaa 2 prosenttia koko aineistosta. Esimerkissä (99) vastaaja kokee, että merkityseroa on vaikea selittää, ja toteaa eron johtuvan asiayhteyden lisäksi myös äänensävyistä. Esimerkissä (100) kerrotaan merkityseron saavuttamisen riippuvan täysin äänensävyistä, ja esimerkin (101) vastaaja kokee huomaavansa eron yleensä kontekstin ja äänensävyn avulla. Esimerkissä (102) mainitaan, että idiomit *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* tarkoittavat samaa asiaa, mutta niiden sävy voidaan määritellä muun muassa äänensävyistä ja kehonkielestä.

- (99) Vaikea selittää, koska ero on niin pieni, ja riippuneen paljolti myös asiayhteydestä ja **äänensävyistä**.
- (100) Voidaan käyttää samoissa tilanteissa. Riippuu täysin **äänensävyistä** miten sanotaan, jotta saavutetaan ero.
- (101) Yrittäisin selittää että eron huomaa yleensä kontekstista ja **äänensävyistä**.
- (102) Että ne tarkoittavat samaa ja **äänensävy** yms. kehonkieli määrittävät niiden sävyn.

Äänensävyn ja kehonkielen lisäksi vastauksissa mainitaan painotus, huokailu, elekieli ja ilmeet. Esimerkissä (103) vastaaja toteaa idiomien olevan melko neutraaleja, mutta lisää niiden affektiivisen sisällön ilmenevän painotuksesta, äänensävyistä ja ilmeistä. Esimerkin (104) vastaaja kokee *Sanopa muuta* -idiomiin liittyvän joissakin tilanteissa toiveikkaan huokaisun, ja esimerkissä (105) listataan merkityseron riippuvan kontekstin ja puhuman lisäksi äänenpainosta ja elekielestä. Esimerkin (106) vastaaja kertoo hänen mielestään idiomeilla olevan erilaisia sivumerkityksiä, jotka riippuvat muun muassa tilanteesta, äänensävyistä, eleistä ja ilmeistä.

- (103) -- ja sanoisin ettei niillä ole järkeä suurta eroa lähtökohtaisesti. Molemmat ovat arkisen puhekielen melko neutraaleja ilmauksia, joiden affektiivinen sisältö tulee ilmi **painotuksesta, äänensävyistä ja ilmeistä**.
- (104) -- *Sanopa muuta* on väriltään neutraalimpi, joskin se voi joissakin tilanteissa ilmaista myös toiveikkuutta tai ylipäättään toivetta, ehkä pienen **huokaisun** kera.
- (105) Ei kovin suurta eroa. Riippuu kontekstista, puhumasta, **äänenpainosta** ja jopa **elekielestä**. --

- (106) Mielestäni ne tarkoittavat samaa, mutta kielteisellä muodolla voi kieltämättä olla sivumerkityksenä esim. turhautuminen -- Sivumerkityksiä voi varmaan olla muitakin, mutta ne riippuvat täysin tilanteesta, **äänensävyistä, eleistä, ilmeistä...**

Koska kyselyni on tekstimuotoinen, ei puhujien nonverbaalia viestintää ollut mahdollista erotella. Kuitenkin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ilmeet, eleet ja asennot ovat kaikki keskeisiä visuaalisen ilmaisun keinoja. Kasvonilmeet ovat erityislaatuinen vuorovaikutuksen resurssi, sillä ne ovat erikoistuneet tunteiden ilmaisemiseen. (Peräkylä 2016: 52.) Kasvot liittyvät erityisellä tavalla sosiaaliseen vuorovaikutukseen, mutta myös muilla kehon osilla on vastaavia tehtäviä: esimerkiksi käsillä voidaan kommunikoida toisille. Myös koko kehon asennoilla on tärkeitä merkityksiä vuorovaikutuksessa. (Peräkylä 2016: 58.) Ilmeet heijastavat ja muovaavat keskustelukumppanien suhdetta keskusteltavana oleviin asioihin ja toinen toisiinsa. Ilmeet myös säätelevät samanaikaisesti sosiaalisen vuorovaikutuksen kulkua ja ihmisen sisäistä tilaa. (Peräkylä 2016: 63.) Pohdin tähän liittyviä jatkotutkimusmahdollisuuksia luvussa 5.

4.5.9. Alue- tai murre-ero vaikuttaa siihen, kumpaa idiomia käytetään

Yhteensä 14 vastauksessa mainitaan alue- tai murre-erot. Tämä kattaa 2 prosenttia kaikista vastauksista. Vastauksissa mainitaan esimerkiksi *murre-erot*, *murretausta* ja *murrealueet*. Esimerkin (107) vastaaja pohtii, että murre-erot voisivat vaikuttaa siihen, käyttääkö puhuja idiomia *Sanopa muuta* vai *Äläpä muuta sano*. Esimerkissä (108) vastaaja uskoo murretaustan vaikuttavan siihen, kumpaa idiomia puhuja suosii, ja esimerkin (109) vastaaja arvelee idiomien valinnan johtuvan puhujan murrealueesta. Tiettyjä murrealueita ei vastauksissa kuitenkaan mainita, joten jää epäselväksi, missä murteissa informantit ajattelevat kutakin fraasia käytettävän ja missä eivät. Ainoastaan esimerkissä (110) mainitaan savolaisuus. Tämän vastauksen perusteella oletan vastaajan tarkoittaneen sitä, että *Äläpä muuta sano* on vastaajan mielestä yleisempi Savossa kuin *Sanopa muuta*.

- (107) Monesti ihminen käyttää vain toista niistä. En tiedä syytä, mutta voisiko taustalla olla esim. **murre-eroja**.
 (108) -- Varmaan **murretaustalla** on vaikutusta, kumpaa suosii. --
 (109) Luulin johtuvan **murrealueesta** kumpaa ilmaisua käyttää. Toisaalla käytetään äläpä ja toisella alueella sanopa.

- (110) Eroa ei mielestäni ole, se on ehkä enemmän tottumis- ja **aluekysymys**. Toisaalla kielletään, toisaalla myönnetään enemmän (mm. savolaiset aloittavat muutenkin lauseen aina kiellolla ”ei mutta kyllä se on niin että...” –

Murteet herättävät runsaasti kommentointia ja keskustelua, ja varsinaisten kielitieteilijöiden lisäksi myös ei-kielitieteilijät – maallikot – ovat kiinnostuneita kielestä ja murteista. Kansanlingvistiikka tutkii tavallisen kielenkäyttäjän käsityksiä kielestä, ja kansanlingvistiset tutkimukset ovat osoittaneet, että maallikoiden mentaalinen kieli- tai murrekartta ei välttämättä vastaa lingvistien tekemiä jäsennyksiä kielen variaatiosta. (Vaattovaara 2009: 26–27.)

Tommi Kurki on tutkinut keski- ja pohjoispohjalaisten puhekieltä koskevia kielikäsityksiä. Hänen tutkimustulostensa mukaan vastaajien arviot murrenäytteiden murteellisuudesta ja yleiskielisyydestä sekä subjektiivisesta etäisyydestä vaihtelevat selvästi. Kuulijat kokivat neutraaleiksi tai tavallisiksi ne näytteet, jotka muistuttivat kuulijasta hänen omaa puhetapaansa, oman alueen puhetapaa tai yleiskieltä. (Kurki 2018: 345.) Taustatietojen mukaan informanttini asuvat eri puolilla Suomea. 800 informantista huomattava enemmistö, 62 prosenttia, (494), kertoi kotipaikkakunnakseen Oulun. Voidaan kenties olettaa, että myös oman tutkimuksen informantit kokevat neutraaleiksi tai tavallisiksi sellaiset idiomit, jotka muistuttavat informantin mielestä hänen omaa puhetapaansa tai Oulun alueen puhetapaa. Tämä on syytä ottaa huomioon tuloksia tarkastellessa.

4.5.10. *Äläpä muuta sano* on tunnepitoisempi tai lopettaa keskustelun

Merkityseron selittäväksi tekijäksi on yhteensä 14 vastauksessa mainittu se, että *Äläpä muuta sano* -idiomi on tunnepitoisempi kuin *Sanopa muuta* -idiomi. *Sanopa muuta* -idiomi ei yhdessäkään vastauksessa kuvailla tunnepitoisemmaksi. Tällaisia vastauksia on siis 2 prosenttia koko aineistosta. Esimerkissä (93) vastaaja kuvailee myönteistä varianttia napakammaksi. Hänen mielestään se ei myöskään sisällä yhtä paljon mielipidettä tai tunnetta kuin kielteinen variantti. Esimerkki (94) kuvaa *Äläpä muuta sano* -idiomia jyrkemäksi ja toteaa, että *Sanopa muuta* -idiomiin ei liity tunnelatausta. Esimerkki (95) kuvaa hieman epävarmasti sitä, että vastaajan mielestä kielteinen variantti sisältää enemmän tunnetta. Epävarmalta vaikuttaa myös esimerkki (96), jossa kielteistä varianttia kuvataan

tunnelatautuneemmaksi. Esimerkissä (97) sen sijaan todetaan myönteisen variantin olevan varmempi ja kasuaalimpi valinta, sillä hän kokee kielteisen variantin sisältävän enemmän tunnelatausta. Esimerkin (98) vastaaja kertoo, ettei hänen mielestään *Sanopa muuta* sovi yhtä hyvin läheisten ihmisten sanomaksi, sillä se ei sisällä yhtä paljon tunnetta kuin *Äläpä muuta sano*.

- (93) -- *Sanopa muuta* on usein napakampi eikä sisällä niin paljoa mieli-
pidettä tai **tunnetta**.
- (94) -- *Äläpä muuta sano* on jyrkempi ja siinä on pahaenteinen sävy, jos
jotain ei tapahdu niin henkilö ei pidä lopputulemasta. *Sanopa muuta*
on toteava neutraali eikä siihen liity **tunnelatausta**.
- (95) En näe näillä oikeastaan kummempaa eroa. Jos pitää jotain keksiä
niin *Äläpä muuta sano* -sanonnassa on ehkä enemmän **tunnetta** mu-
kana. *Sanopa muuta* on neutraalimpi, enemmän toteamuksen kaltai-
nen.
- (96) En osaa selittää. Kai ensimmäinen on enemmän tokaisu ja toinen
tunnelatautuneempi tapa ilmaista asiaa.
- (97) Ohjeistaisin käyttämään varmuuden vuoksi vain *Sanopa muuta*. Se
on kasuaalimpi ja helppo heittää myöntymisen merkiksi. *Äläpä
muuta sano* on **tunnelatautuneempi**. --
- (98) *Sanopa muuta* on ei niin läheisen sanoma, **ei tunteikas**. *Äläpä muuta
sano* on läheisemmän sanoma ja **tunteikkaampi**

Yhden prosentin kaikista vastauksista muodostavat ne merkityseron selitykset, joissa kerrotaan toisen ilmauksen lopettavan keskustelun ja toisen antavan mahdollisuuden keskustelun jatkumiselle. Tällaisia vastauksia on aineistossa yhteensä 10, ja niistä 6 toteaa, että *Äläpä muuta sano* lopettaa keskustelun. Esimerkissä (111) vastaaja selittää, että kielteinen variantti ainakin pyrkii lopettamaan keskustelun. Esimerkissä (112) todetaan, että myönteisen variantin kehottaessa jatkamaan keskustelua kielteinen variantti pyrkii päättämään sen. Joidenkin informanttien mielestä kielteinen variantti voidaan mahdollisesti tulkita myös kirjaimellisesti, jolloin sen lausumisella kielletään keskustelukumppania sanomasta mitään muuta. Tätä puoltaa esimerkki (113), jossa vastaaja on myös sitä mieltä, että molemmat variantit tarkoittavat sitä, ettei aiheesta enää tarvitse sanoa enempää. Neljässä vastauksessa, kuten esimerkissä (114), *Sanopa muuta* -idiomin koetaan sopivan keskustelun lopettamiseen paremmin kun taas kielteisen variantin koetaan sopivan keskustelun jatkamiseen paremmin.

- (111) *Äläpä muuta sano* **lopettaa keskustelun** (tai siis ainakin pyrkii siihen)

- (112) Vaikka periaatteessa tarkoittavat samaa, *Sanopa muuta* kehottaa toista **jatkamaan keskustelua**, kun taas *Äläpä muuta sano* on sen sävyinen, että **lopettaa keskustelun**. Vaikka käytännössähän kumpaa tahansa fraasia voi käyttää samassa tilanteessa.
- (113) Fraasit voi johtaa kirjaimellisiin merkityksiin ”kerro lisää” ja ”älä kerro lisää”, mutta kumpikin tarkoittaa, että aiheesta ei ole enää tarvetta sanoa enempää. --
- (114) *Sanopa muuta* **lopettaa keskustelun** ja *Äläpä muuta sano* **jatkaa keskustelua**.

4.6. Koonti

Luvuissa 4.5.1.–4.5.10. olen analysoinut vastaukset kysymys kerrallaan. Tässä alaluvussa kokoon yhteen tutkimukseni keskeisimmät tutkimustulokset. Heti analyysiluvun alussa analysoin kyselylomakkeeni ensimmäisen kysymyksen vastaukset. Vastauksissa informantit kertovat näkemyksiään idiomeista *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Vastausten perusteella informanttien yleisin käsitys kyseisistä idiomeista on se, että ne tarkoittavat samaa asiaa – tämä mainitaan 30 prosentissa kaikista vastauksista. Toiseksi yleisin käsitys on se, että *Äläpä muuta sano* nähdään vahvempana tai painokkaampana kuin *Sanopa muuta*, mikä ilmenee 13 prosentissa vastauksista. Kolmanneksi yleisin käsitys (11 prosenttia vastauksista) on se, että *Äläpä muuta sano* on negatiivisempi kuin *Sanopa muuta*.

Tämän jälkeen analysoin sitä, kuinka usein informantit kertovat käyttävänsä idiomeja *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Vastausten perusteella myönteinen variantti on informanttien keskuudessa käytetympi kuin kielteinen variantti. Suurin osa vastaajista arvioi käyttävänsä kumpaakin idiomia muutaman kerran kuukaudessa, mutta vain 7 prosenttia arvioi, ettei käytä idiomia *Sanopa muuta* koskaan. Sen sijaan jopa 22 prosenttia vastaajista arvioi, ettei käytä koskaan idiomia *Äläpä muuta sano*.

Analysoituani vastaukset idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* käyttötiheydestä analysoin informanttien käsitykset niiden sävyistä. Tulosten mukaan informantit pitävät *Sanopa muuta* -varianttia selvästi enemmän myönteisenä, sillä sitä mieltä on lähes puolet, 48 prosenttia, vastaajista. Sen sijaan 34 prosenttia informanteista pitää vastausten perusteella *Äläpä muuta sano* -varianttia selkeästi kielteisenä. Vastaajat kokevat sekä myönteisen että kielteisen variantin melko tasaisesti sävyiltään neutraaliksi. Tämä on ristiriidassa viimeisen kysymyksen vastausten kanssa, sillä niistä nousee toistuvasti (8 prosentissa

kaikista vastauksista) esille se, että *Sanopa muuta* -idiomia pidetään neutraalina, kun taas *Äläpä muuta sano* -idiomia ei. Tasan saman verran vastaajia pitää sekä kielteistä että myönteistä varianttia erittäin myönteisenä. Kaikkiaan vastauksista voidaan päätellä, että *Sanopa muuta* nähdään selvästi myönteisenä ja *Äläpä muuta sano* selvästi kielteisenä, mutta molemmat variantit voivat olla sävyiltään erittäin myönteisiä tai neutraaleja.

Sävyjen selvittämisen jälkeen analysoin sitä, millaisiksi informantit kuvittelevat *Sanopa muuta* -idiomin puhujan ja millaiseksi *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan. Idiomien puhujia määrittelevien kysymysten avulla halusin selvittää, millaisia piirteitä idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* puhujiin liittyviin kehystietoihin kuuluu. Tulosten mukaan vastaajat ajattelevat naisten käyttävän myönteistä varianttia *Sanopa muuta* miehiä enemmän, ja miesten taas käyttävän kielteistä varianttia *Äläpä muuta sano* naisia enemmän. Informanttien vastausten perusteella idiomien *Sanopa muuta* prototyyppisin puhuja on iältään keski-ikäinen. Myös idiomien *Äläpä muuta sano* prototyyppisin puhuja koetaan vastausten perusteella iältään keski-ikäiseksi.

Suurin osa vastaajista, 41 prosenttia, näkee *Sanopa muuta* -variantin puhujan olevan tuttava dialogin toisen puhujan kanssa. Tuttavalliseksi nähdään eniten (34 prosenttia) myös *Äläpä muuta sano* -variantin puhujan suhde dialogin toiseen puhujaan. Tulosten mukaan kielteistä varianttia käytetään useammin läheisten ja erittäin läheisten ihmisten kanssa. Myönteisen variantin taas koetaan sopivan paremmin keskusteluun tuttavien ja tuntemattomien kanssa. 4 prosenttia kysymykseen vastanneista ei osannut arvioida *Sanopa muuta* -idiomin puhujan suhdetta toiseen puhujaan. *Äläpä muuta sano* -idiomin suhde toiseen puhujaan koettiin hieman vaikeampana, sillä siihen ei osannut vastata 6 prosenttia vastaajista.

Sanopa muuta -idiomin puhujan tunnetilaa kuvaillaan eniten neutraaliksi (noin 28 prosenttia) tai toiveikkaaksi (noin 28 prosenttia). *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan tunnetilaa sen sijaan kuvaillaan eniten turhautuneeksi (noin 22 prosenttia). *Sanopa muuta* -idiomin puhujan tunnetila nähdään myös useammin iloisena kuin kielteisen variantin puhujan. *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan tunnetilaa taas kuvataan myönteisen variantin puhujan tunnetilaa useammin kiukkuseksi, ivalliseksi, ihmetteleväksi, humoristiseksi, surulliseksi tai järkyttyneeksi.

Yksi tutkimustavoitteeni on ollut selvittää, eroavatko idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* puhujat toisistaan. Vastausten perusteella kaikista prototyyppeistä *Sanopa muuta* -idiomin puhuja siis on noin keski-ikäinen nainen, joka on tuttavallisessa suhteessa dialogin toisen puhujan kanssa ja jonka tunnetila on neutraali tai toiveikas. Kaikista prototyypisimmäksi *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujaksi vastausten perusteella muotoutuu noin keski-ikäinen mies, joka on niin ikään tuttavallisessa suhteessa dialogin toisen puhujan kanssa, mutta jonka tunnetila sen sijaan on turhautunut. Kaikista vähiten *Sanopa muuta* -idiomin puhujaksi nähdään tunnetilaltaan järkyttynyt, alle 12-vuotias lapsi, joka on joko erittäin läheinen tai tuntematon toisen puhujan kanssa. Niin ikään kaikista vähiten *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujaksi kuvitellaan alle 12-vuotias lapsi, mutta joka ei tunne keskustelukumppaniaan ja jonka tunnetila on joko humoristinen, surullinen tai järkyttynyt.

Viimeiseksi analysoin kyselylomakkeeni viimeisen kysymyksen vastaukset. Vastajan tehtävänä oli omin sanoin selittää, mikä merkitysero on idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Merkittävin tulos on se, että 27 prosenttia vastauksista ilmentää ajatusta siitä, että toisen idiomien sävy on positiivisempi ja toisen negatiivisempi, ja että 25 % prosenttia vastauksista toteaa, että molemmat idiomit tarkoittavat samaa asiaa. 16 prosenttia vastauksista kertoo kielteisen variantin olevan myönteistä varianttia vahvempi, ja 12 prosenttia vastauksista toteaa idiomien olevan tilanne- tai kontekstisidonnaisia. Hieman alle kymmenessä prosentissa kaikista vastauksista mainitaan myös se, että *Sanopa muuta* on neutraalimpi kuin *Äläpä muuta sano* ja toisaalta se, että idiomien merkityseroa ei osata selittää.

Merkityseroa selittävässä vastauksissa nousi esille myös nonverbaalisen viestinnän merkitys. Yhteinen visuaalinen huomio on ominaista ihmisten väliselle kohtaamiselle, ja se, miten käsillä oleva tilanne ymmärretään sekä mitä seuraavaksi tapahtuu, määrittyy pitkälti näiden visuaalisten ja ruumiillisten ilmaisujen perusteella. Ruumiilliset ilmaisut, kuten eleet, ilmeet ja asennot, ovat vuorovaikutuskumppanien nähtävissä ja niistä tehdään päätelmiä, sillä ne ovat osa sitä aistimellis-kognitiivista hahmoa, jonka perusteella vuorovaikutuskumppani ymmärtää sekä meidän mielen tilaamme, suhtautumistamme keskustelussa esiintyviin referentteihin että toiminnallisia tarkoituksiamme. (Peräkylä 2016: 61–62.) Vastaajien eläytyessä kuvitteelliseen dialogiin ainakin osa heistä pyrki kuvittelemaan, millaista puhujan nonverbaalinen viestintä on. Etenkin tunnetilaa arvioidessaan

vastaaja luultavasti on kuvitellut mielessään, miltä puhujan ilmeet tai eleet vaikuttavat tämän sanoessa idiomien *Sanopa muuta* tai *Äläpä muuta sano*.

Merkityseroa selitettäessä *Äläpä muuta sano* -varianttia kuvaillaan myös tunnepitoisemmaksi kuin *Sanopa muuta* -varianttia. Tämä mukailee ensimmäisen kysymyksen vastauksia, sillä myös niissä mainittiin kielteisen variantin sisältävän vastaajien mielestä enemmän tunnetta kuin *Sanopa muuta*. Sen sijaan *Äläpä muuta sano* -idiomia käytetään vastaajien mielestä läheisempien ihmisten kanssa kuin myönteistä varianttia. Tulokset sopivat yhteen, sillä todennäköisesti keskustelu onkin tunnepitoisempaa läheisten ihmisten kuin tuntemattomampien kanssa.

Kysymyksen 1 kohdalla 30 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* tarkoittavat samaa asiaa. Kysymyksen 5 kohdalla luku on 25 prosenttia – kyselyn edetessä osa vastaajista siis huomasi, etteivät ne olekaan merkitykseltään täysin samanlaisia. Ensimmäisessä kysymyksessä 13 prosenttia vastaajista kuvaili kielteistä varianttia vahvemமாகsi kuin myönteistä. Viimeisessä kysymyksessä tällä tavoin idiomeja kuvaili 16 prosenttia. Uskon määrän nousun johtuvan siitä, että osa vastaajista ajatteli idiomeja tarkemmin sen jälkeen, kun he olivat kuvailleet idiomien puhujia.

Vaikka kysymyksen 5 vastaukset osittain mukailevat ensimmäisen kysymyksen vastauksia, niissä on myös eroja. Ensimmäisen kysymyksen kohdalla vastauksista ei esimerkiksi ilmennyt se, että vastaajien mielestä toisen idiomien puhuja olisi turhautuneempi kuin toisen. Viimeisen kysymyksen vastauksissa taas *Äläpä muuta sano* -idiomia kuvaillaan tois-tuvasti turhautuneeksi. Merkityseroa koskevissa vastauksissa myös mainittiin sellaisia seikkoja, jotka eivät ensimmäisen kysymyksen kohdalla nousseet merkittävään rooliin. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi nonverbaalinen viestintä sekä alue- tai murre-erot.

Luvun 2.1. kuviossa 1 esittelin Jaakko Leinon esittämän ANTAA-konstruktion ja antamis-kehyyksen. Kuvion yläosassa esitetään konstruktio ja alaosassa kehys. Myös idiomikonstruktiot *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* sekä samanmielisyyshäys voidaan esittää vastaavanlaisessa kuviossa. Leinon mukaan konstruktio ovat kielenpuhujien muodostamia kokemusperäisiä ilmausten malleja. Kuvausmallin taustalla on ajatus siitä, että kieli omaksutaan niin, että tehdään yleistyksiä kuulluista ilmauksista ja niiden yhteydestä ympäröivään todellisuuteen. Konstruktiokielioppia voidaan siis kuvailla käyttöpohjaiseksi

kuvausmalliksi. (J. Leino 2010: 81.) Kielenpuhujat ovat omaksuneet esimerkiksi sen, että ilmauksilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* osoitetaan keskustelukumppanille samanmielisyyttä.

Kielenpuhujan käyttäessä jotakin konstruktia hän valitsee tietyn mielikuvarakenteen tilanteen esittämiseksi. Ilmauksen ja sen esittämän asiointilan suhde ei siis ole suora: ei voi varmasti ennustaa, millaisia muotoja käytetään ja miten jokin asiointila ilmaistaan ja jäsennetään. Tässä suhteessa näkemys on relativistinen, sillä kielen symboliset resurssit tarjoavat valikoiman vaihtoehtoisia mielikuvia asiointilojen käsitteistämiseen. Merkitystä ei ole mahdollista pelkistää objektiivisiksi olosuhteiksi – se riippuu siitä, miten puhuja tilanteen konstruoi ja esittää. Kielellisessä merkityksessä on siis kysymys ilmauksen suhteesta ihmisen maailmaa koskeviin käsityksiin, ja kieliopin konventionaaliset mielikuvat heijastavat puhujan kykyä rakentaa ja hahmottaa asiointila erilaisten vaihtoehtojen mukaan. Maailmaa voidaan konstruoida eri tavoin, mutta kielen yksiköt edustavat kognitiivisia rutiineja, joiden mukaan se yleensä käsitteistetään. (P. Leino 1993: 50.)

Yhteistä idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on se, että molemmat rajaavat kielenulkoisista entiteeteistä hyvin samankaltaiset tarkoitteet – ilmaukset siis muistuttavat toisiaan hahmoiltaan, joten niiden merkityserot tulevat eksplisiittisimmin esiin niihin liittyvien kehystietojen valossa. Konstruktoiden skemaattisuus mahdollistaa niiden produktiivisuuden, kielen luovan käytön ja yhä uusien merkityskokonaisuuksien välittämisen. Konstruktoiden konventionaalisuus taas karkeasti sanottuna mahdollistaa niiden symbolisen luonteen, muodon ja merkityksen yhteenliittymisen. (J. Leino 2010: 84.)

5. PÄÄTÄNTÖ

Keskustelu on yksi inhimillisen kommunikaation perusmuodoista, ja kielenkäyttö on ensisijaisesti puheviestintää. Toimivat agentit eli ihmiset harrastavat sitä kaksisuuntaisesti. Viestinnän taustana he käyttävät maailmantietoaan, arkitietämystään. He myös hyödyntävät diskurssitietoa niin käsillä olevasta tilanteesta, läsnäolijoista kuin äsken sanotusta. (Karlsson 2008: 200.) *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat idiomeja, joita keskustelussa käytetään ilmaisemaan samanmielisyyttä. Kun puhuja toteaa ”sanopa muuta” tai ”äläpä muuta sano”, hyödyntää hän idiomia valitessaan niin diskurssi- kuin maailmantietoaan. Nenosen mukaan idiomien käyttäminen on taloudellinen tapa kuvata asioita, sillä idiomit ovat yleensä lyhyitä mutta hyvin runsassisältöisiä. Idiomit antavat tilaa useille tulkinnoille, ja kuulija tai lukija tekeekin niistä erilaisia päätelmiä puhetilanteen ja muun kontekstin perusteella. (Nenonen 2002: 132.)

Pro gradu -työssäni olen tarkastellut idiomeja *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*, jotka ovat voimakasta samanmielisyyttä osoittavia imperatiivimuotoisia idiomeja (VISK 2008 § 1723). Ajatus näiden idiomien tutkimiseen lingvistiksestä näkökulmasta syntyi, kun katsoin televisiosta Jaakko Saariluoman stand up -esitystä. Saariluoma kuvaili suomen kieltä oudoksi ja ihmetteli esityksessään sitä, miten suomen kielessä *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* voivat tarkoittaa samaa, vaikka ne ovat toistensa vastakohtia. Lingvistisen näkökulman mukaan täydellisiä synonyymeja ei ole olemassa, joten nämä idiomit eivät oikeasti voi tarkoittaa täysin samaa. Johdanto-luvussa esittelin tutkielmani aiheen, aiempia tutkimuksia sekä tutkimuskysymyksiä. Tutkielmani tavoitteena on selvittää sekä se, millaisia merkityseroja näillä kahdella idiomilla, että se, miten niiden puhujat mahdollisesti eroavat toisistaan.

Luvussa 2. esittelin tutkimukseni teoreettisen taustan eli työni kannalta keskeisimmät konstruktiokieliopin, kehyssemantiikan sekä imperatiivin teoriat ja käsitteet. Näkemykseni kielen rakenteista pohjautuu amerikkalaisen kielitieteilijä Adele E. Goldbergin kognitiiviseen konstruktiokielioppiin. Tämän näkemyksen mukaan kieli on systeemi, joka koostuu konstruktioista. *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat idiomikonstruktioita. Konstruktiot ovat vakiintuneita kielenyksiköitä. Niissä yhdistyvät muoto ja merkitys eli kielellinen rakenne ja funktio. (J. Leino 2010: 73.) Ero muodossa kertoo myös erosta merkityksessä – tämä on kognitiivisen kieliopin ydin. Idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä*

muuta sano on omat merkityksensä, jotka eivät johdu verbin *sanoa* eivätkä pronominin *muu* merkityksistä. Nämä idiomikonstruktiot ovat siis muodon ja merkityksen yhteenliittymiä, eikä niiden osien merkityksistä voi päätellä koko idiomien merkitystä.

Sekä merkitykseltään että muodoltaan läheisiä konstruktioita kutsutaan lähikonstruktioiksi. Samanlaisten rakenteiden semanttiset erot eivät aina ole selviä. Kotilainen demonstroi tätä kolmen toisistaan hieman poikkeavan mutta näennäisesti identtisesti toimivan konstruktion avulla: rakenteet *mikäs siinä oli herätessä*, *mikäs siinä on maailmaa kierrellä* ja *mikäs siinä on ollakseen* ovat muodoltaan melko samanlaisia. Nämä konstruktiot ovat muodoltaan kysymyslauseita, mutta niitä ei silti käytetä aitoina kysymyksinä, vaan pikemminkin sellaisina kommentteina, joilla ilmaistaan arvio infiniittiverbin ilmaiseman prosessin sujumisesta. (Kotilainen 2005: 39–40.) Myös idiomikonstruktiot *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat muodoltaan samankaltaisia, sillä niissä on *sanoa*-verbi, *pa*-liitepartikkeli sekä taivutettu pronomini *muu*. Toinen niistä on kuitenkin myönteinen ja toinen kielteinen imperatiivilause. Vaikka molemmat ovat muodoltaan käskylauseita, eivät ne ole käskyjä, vaan pikemminkin sellaisia toteamuksia, joilla vahvistetaan samanmielisyys keskustelukumppanin kanssa.

Kehyssemantiikan keskeinen käsite on semanttinen kehys. Se on eräänlainen tausta, jota vasten kielellinen merkitys ymmärretään, ja se auttaa kielenkäyttäjää hahmottamaan maailmaa. Semanttinen kehys sisältää tiedon siihen liittyvistä kehyselementeistä. Tietyn ilmaisun valitseminen riippuu tilanteen kontekstista, sillä kielenkäyttäjän mielessä aktivoituvat eri kehyselementit lauseesta riippuen. Esimerkiksi semanttiseen kehykseen KAU-PANKÄYNTI liittyy kehyselementit ostaja, myyjä, ostettava tavara ja raha. (Fillmore 1977a: 79–80.) Idiomit *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* aktivoivat kielenkäyttäjän mielessä semanttisen kehyksen SAMANMIELISYYS. Se, kumman idiomien kielenkäyttäjä valitsee riippuu tilanteen lisäksi esimerkiksi siitä, miten kielenkäyttäjä hahmottaa maailmaa.

Kehyssemantiikalla on siis ensyklopedinen lähestymistapa kieleen: ympäröivä todellisuus vaikuttaa myös merkitysten tulkintaan ja kuvaukseen. Kielenkäyttäjän tulkitessa mitä tahansa ilmausta tai sanaa muodostaa hän tulkinnan semanttista kehystä vasten. Tutkimustulosteni mukaan tilanne tai konteksti vaikuttavat siihen, kumman ilmaisun, *Sanopa muuta* vai *Äläpä muuta sano*, kielenkäyttäjä milloinkin valitsee. Tulokset siis tukevat tätä

teoriaa. Kielen tutkimuksessa tulee aina tarkastella rakenteen ja muodon lisäksi sitä laajempaa, pragmaattista, semanttista ja ensyklopedistä taustaa, jota vastaan kielellisiä ilmauksia tulkitaan. Kieltä ei voida ajatella irrallisena merkitysjärjestelmänä, ja ymmärtääkseen kielen merkityksiä on kielenkäyttäjän ymmärrettävä myös häntä ympäröivää maailmaa. Esimerkiksi sanan *poikamies* merkitys yksinkertaistettuna on 'naimaton, aikuinen mies'. Tämä määritelmä ei kuitenkaan täysin sovi todelliseen maailmaan, sillä on olemassa lukuisia tapauksia, joissa aikuista miestä ei oikeastaan voi kutsua poikamieheksi. Ovatko esimerkiksi paavi tai Tarzan *poikamiehiä*? (Evans & Green 2006: 160.)

Muodon muuttuessa myös merkitys muuttuu. Täydellistä synonymiaa ei tämän teorian mukaan siis ole olemassa. (Langacker 1987: 12, 46, 147, 153.) Synonymialla eli samamerkityksisyydellä tarkoitetaan kahden tai useamman muodoltaan eri lekseemin denotaation identtisyyttä. Ankarimmillaan täydellinen synonymia edellyttää sitä, että synonyymit olisivat keskenään vaihdettavissa kaikissa konteksteissa ilman minkäänlaista muutosta denotaatiossa itsessään sekä tyyliarvossa, konnotaatioissa tai affektiivisessä merkityksessä. (Karlsson 2008: 219.) Usein synonyymiehdokkaat kuitenkin eroavat toisistaan jonkin ominaisuuden osalta. Lähisynonyymeistä puhutaankin silloin, kun pieniä syntaktisia tai semanttisia eroja löytyy. (Karlsson 2008: 220.)

Teoriaosuuden lopussa tarkastelin imperatiivia. Muodoltaan *Sanopa muuta* on myönteinen ja *Äläpä muuta* sano kielteinen imperatiivilause. Modukseltaan imperatiivinen, finiitiverbin sisältävä lause yleensä kääkee, kehottaa, neuvoo tai toivottaa. Tutkimani ilmaukset eivät kuitenkaan tee mitään näistä, sillä *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* eivät ole direktiivisiä käskyjä. Kaikilla imperatiivimuotoisen verbin sisältävillä lauseilla ei kuitenkaan tehdä samaa – muodon ja käytön suhde ei ole yksiselitteinen. Morfologinen imperatiivi voi imperatiivilauseen lisäksi esiintyä myös muissa lauserakenteissa. Tällöin lauseen merkitys ja käyttö poikkeavat imperatiivilauseen merkityksestä ja käytöstä. (Lauranto 2014: 11.) Idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* puhefunktio ei ole kehoitus eikä pyyntö, sillä ne ovat pikemminkin toteamuksia. Imperatiivin perusmerkitystä voidaan kuvata sateenvarjoksi, jonka alle mahtuu useita tilanteisia käyttömerkityksiä. Nämä käyttömerkitykset ovat sidoksissa sekä keskustelijoihin että keskustelutilanteisiin (Lauranto 2014: 11.) Pro gradu -työssäni pyrin selvittämään, muuttuvatko tutkimieni ilmausten käyttömerkitykset erilaisissa keskustelutilanteissa.

Idiomeissa *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on liitepartikkeli *-pA*. Laurannon (2014: 41) mukaan jokaisella imperatiivilauseessa käytetyllä partikkelilla on hyvin olennainen osa imperatiivilauseen tulkinnassa. Jokainen partikkeli tulkitaan lopulta sen mukaan, missä kontekstissa se esiintyy (VISK 2008 § 821). Arkikeskustelussa liitepartikkelin käyttäminen muokkaa käskyä ystävällisemmäksi. Ne muokkaavat käskystä tuttavallisen kehotuksen. (Lampinen 1990: 86–87.) *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* ovat intuitioni mukaan tuttavallisempia kehotuksia kuin liitepartikkelittomat *Sano muuta* ja *Älä muuta sano*.

Luvussa 3. esittelin tutkimukseni metodit sekä aineiston, joka koostuu sähköisen kyselylomakkeen vastauksista. Koska tutkin pro gradu -työssäni puhujien omia käsityksiä kielenkäytöstä, korostuvat puhujan intuitio ja oma kielitaju tutkimuksessani. Aineiston käyttö on perusteltavissa esimerkiksi mielikuvituksen puutteella (Ojutkangas 2008: 277) ja sillä, ettei suomen kielen muotoihin ole mahdollista päästä luotettavasti käsiksi pelkäämään tutkijan omaan kielitajuun nojautumalla (Kotilainen 2007: 28). Koen sähköisen kyselylomakkeen palvelleen tarkoitustani, sillä sain helposti ja nopeasti paljon vastauksia kysymyksiini. Aineistoni koostuu 816 informantin vastauksista, joista valikoin satunnaisotannalla tasan 800 vastausta analyysiani varten. Kyselylomakkeessani (ks. liite) on yhteensä viisi kysymystä, joista kaksi on avointa ja kolme suljettua.

Tutkimusmenetelmäni on osa laadullista tutkimusta. Olen hyödyntänyt avointen kysymysten analysoinnissa sisällönanalyysia. Kun aineisto on verbaalista tai visuaalista tai vaatii tulkintaa, sisällönanalyysi sopii hyvin tutkimusmenetelmäksi (Schreier 2012: 3). Sen avulla pystyin systemaattisesti sekä analysoimaan että jäsentelemään avointen kysymysten vastauksia. Tutkimusaineistoa analysoidessa tärkeää on tiivistää, järjestää ja jäsentää aineisto niin, että aineiston informaatioarvo kasvaa eikä mitään olennaista jää pois (Eskola 2018: 190). Erilaiset analyysitavat eivät käytännössä ole selvärajaisia vaan ne usein kietoutuvat toisiinsa (Eskola & Suoranta 1998: 116). Hyödynsin analysointivaiheessa limittäin erilaisia sisällönanalyysin menetelmiä ja analysoin myös avointen kysymysten vastauksia osittain tilastollisin menetelmin.

Luku 4. on tutkielmani analyysiluku, jossa analysoin aineistoni kysymys kerrallaan. Kysymyksessä 1 vastaajan tehtävänä oli kuvailla omin sanoin käsityksiään idiomeista *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Vastauksissa kaikista suurimpaan rooliin nousi se, että

informanttien mielestä *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* tarkoittavat samaa asiaa: tämä mainitaan yhteensä 30 prosentissa vastauksista. Kysymyksessä 2 vastaajan oli määrä arvioida, kuinka usein käyttää idiomiä *Sanopa muuta* ja kuinka usein idiomiä *Äläpä muuta sano*. Suurin ero myönteisen ja kielteisen variantin välillä on vastausvaihtoehdon ”en ikinä” kohdalla, sillä vain 53 vastaajaa kertoo, ettei käytä ikinä myönteistä varianttia, kun taas jopa 178 vastaajaa kertoo, ettei käytä ikinä kielteistä varianttia. Informantit kertovat kaikkiaan käyttävänsä myönteistä varianttia useammin kuin kielteistä.

Kysymyksessä 3 vastaajan tuli kertoa, millainen mielikuva hänellä on idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* sävyistä. Kysymys oli monivalintatehtävä, jossa vastaajan tuli valita yksi annetuista vastausvaihtoehdoista. Tulosten mukaan informantit pitävät *Sanopa muuta* -varianttia selkeästi myönteisenä ja *Äläpä muuta sano* -varianttia selkeästi kielteisenä. Tulosten mukaan informantit pitävät sekä myönteisen että kielteisen variantin sävyä tasaisesti neutraaliksi. Tasan saman verran informanteista pitää molempia variantteja erittäin myönteisinä. Kaikkiaan tuloksista voidaan päätellä, että *Sanopa muuta* koetaan selkeästi myönteiseksi ja *Äläpä muuta sano* selkeästi kielteiseksi, mutta kumpi tahansa variantti voi olla sävyltään joko erittäin myönteinen tai neutraali.

Kysymys 4 koski *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* -idiomien puhujia. Vastaajien tehtävänä oli kuvailla laatimani dialogin perusteella sekä myönteisen että kielteisen variantin puhujia. Tämän kysymyksen avulla halusin selvittää toisen tutkimuskysymyksistäni, sen, eroavatko idiomien *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* puhujat toisistaan. Kysymys 4 koostui monivalintatehtävistä, joissa vastaaja sai valita yhden tai useamman vaihtoehdon. Tulosten mukaan informantin mieltävät *Sanopa muuta* -idiomin puhujan eniten naiseksi ja *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan eniten mieheksi. Sekä myönteisen että kielteisen variantin puhuja koetaan iältään eniten 36–65-vuotiaaksi. Suurin osa vastaajista kokee sekä myönteisen että kielteisen variantin puhujan olevan tuttava dialogin toisen puhujan kanssa. *Sanopa muuta* -idiomin puhujan tunnetila koetaan eniten neutraaliksi, kun taas *Äläpä muuta sano* -idiomin puhujan tunnetila koetaan eniten turhautuneeksi.

Käyttävätkö samanlaiset kielenpuhujat siis sekä idiomiä *Sanopa muuta* että *Äläpä muuta sano*? Eivät, sillä tutkimustulosteni mukaan niiden puhujiin liitetään erilaisia kehystietoja. Vastausten mukaan kaikista prototyyppisin *Sanopa muuta* -idiomin puhuja on siis noin keski-ikäinen nainen, joka on tuttava dialogin toisen puhujan kanssa ja tunnetilaltaan

neutraali. *Äläpä muuta sano* -idiomin kaikista prototyyppisin puhuja koetaan sen sijaan noin keski-ikäiseksi mieheksi, joka on niin ikään tuttava dialogin toisen puhujan kanssa mutta tunnetilaltaan turhautunut.

Kysymyksen 5 avulla pyrin saamaan vastauksia toiseen tutkimuskysymykseeni, eli siihen, mikä merkitysero idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on. Vastaajan tehtävänä oli omin sanoin selittää, mikä merkitysero hänen mielestään näillä idiomeilla on. Yhteensä 27 prosentissa vastauksista mainitaan se, että toisen idiomien sävy on positiivisempi ja toisen negatiivisempi. 25 prosentissa vastauksista ollaan sitä mieltä, että molemmat idiomit tarkoittavat samaa asiaa. Vastauksissa ilmeni myös se, että kielteistä varianttia pidetään myönteistä vahvempana. Osa informanteista myös toteaa idiomien olevan tilanne- tai kontekstisidonnaisia. Lisäksi vastauksissa mainitaan se, että myönteinen variantti koetaan neutraalimmaksi sekä se, että idiomien merkityseroa ei osata selittää. Osa informanteista selittää merkityseroa niin, että *Äläpä muuta sano* -idiomi sisältää enemmän tunnetta kuin *Sanopa muuta* -idiomi, mikä mukailee kysymyksen 1 vastauksia. Keskustelu todennäköisesti on tunnepitoisempaa läheisten ihmisten kuin tuntemattomien kanssa.

Tutkimustulokseni siis osoittavat, että idiomeilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano* on jokin pragmaattinen ero. Kysymyksen 5 vastauksista nousi esille myös se, että informantien mielestä nonverbaalisella viestinnällä on merkitystä siinä, mitä idiomilla *Sanopa muuta* tai *Äläpä muuta sano* todella tarkoitetaan. Olisikin hyödyllistä tutkia kyseisiä ilmauksia lisää esimerkiksi videoaineiston avulla. Myös murretaustan vaikutusta siihen, käyttääkö kielenpuhuja idiomia *Sanopa muuta* vai *Äläpä muuta sano*, voisi jatkossa tutkia. Tutkimukseni informanteista yli puolet kertoi kotipaikkakunnakseen Oulun. Olisi mielenkiintoista selvittää, mikä on murretaustan vaikutus siihen, kumman variantin kielenkäyttäjät valitsee.

Kuten Jaakko Saariluoma stand up -esityksessään totesi, on suomen kieli välillä vaikeaa, hassua ja jopa omituista. Voisinkin yhtyä hänen toteamukseensa ja todeta, että ”sanopa muuta”.

LÄHTEET

- ALANEN, RIIKKA 2011: Kysely tutkijan työkaluna. – Paula Kalaja, Riikka Alanen & Hannele Dufva (toim.), *Kieltä tutkimassa* s. 146–161. Helsinki: Finn Lectura.
- CRUSE, D. A. 1986: *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ESKOLA, JARI – SUORANTA, JUHA 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- ESKOLA, JARI 2018: *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta*. – Raine Valli (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. s. 180–200. Jyväskylä: PS-kustannus.
- EVANS, VYVYAN – GREEN, MELANIE 2006: *Cognitive linguistics. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- FILLMORE, CHARLES 1977a: *Scenes and Frames semantics*. – *Studies in descriptive linguistics. Fillmore's case grammar. A reader*. Edited by Dirven, René & Radden, Günter. Heidelberg: Groos, 1987. S. 79–87.
- FILLMORE, CHARLES 1977b: Topics in lexical semantics. – *Studies in descriptive linguistics. Fillmore's case grammar. A reader*. Edited by Dirven, René & Radden, Günter. Heidelberg: Groos, 1987. S. 89–98.
- FILLMORE, CHARLES 1982: Frame semantics. – The Linguistic Society of Korea (toim.), *Linguistics in the morning calm. Selected papers from SICOL-1981* s. 111–137. Seoul: Hanshin.
- GOLDBERG, ADELE E. 1995: *Constructions. A Construction Grammar approach to argument structure*. Cognitive Theory of Language and Culture. Chicago: The University of Chicago Press.
- GOLDBERG, ADELE E. 2006: *Constructions at work. The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1988: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ESA – PAJUNEN, ANNELI 2010: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Suomi 199. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JANTUNEN, JARMO 2001: Tärkeä seikka ja keskeinen kysymys. Mitä korpuslingvistinen analyysi paljastaa lähisynonyymeista? – *Virittäjä* 2/2001 s. 170–192.

- JANTUNEN, JARMO 2004: *Synonymia ja käännössuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 35. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- KANNISTO, ANTTI 2016: *Pysy paikallasi vai Älä liiku? Myönteisen ja kielteisen imperatiivilauseen ero*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- KARLSSON, FRED 2008: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Helsinki University Press.
- KOTILAINEN, LARI 2005: Lähikonstruktioiden dynamiikkaa. *Mikäs on ollessa, mikäs on olla ja mikäs on ollakseen*. – Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.) *Elävä kielioppi*. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa. s. 39–71. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOTILAINEN, LARI 2007: *Konstruktioiden dynamiikkaa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2017. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URB:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018 (20.03.2017).
- KURKI, TOMMI 2018: Tavallisuus puhekielessä. Keski- ja pohjoispohjalaisten puhekieltä koskevia kielikäsityksiä. – Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen & Jari Sivonen (toim.), *Kuinka mahottomasti nää tekkiit. Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi*. *Studia humaniora ouluensia* 16. Oulu: Oulun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- KUUSI, ANNA-LEENA 1971: *Johdatusta suomen kielen fraseologiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KYNKÄÄNNIEMI, JENNI 2014: *Naisiin viittaavat parisuhdenimitykset*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- LAAKKONEN, MARIA 2017: *Lähisynonyymien keho, vartalo ja ruumis kontekstuaalista semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- LAMPINEN, ARJA 1990: *Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LAURANTO, YRJÖ 2014: *Imperatiivi, käsky, direktiivi. Arkikeskustelun vaihtokauppielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 900. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, JAAKKO 2010: Adele E. Goldberg. Väitöskirjalla klassikoksi. – Pentti Haddington & Jari Sivonen (toim.), *Kielentutkimuksen modernit klassikot. Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede*. s. 71–97. Helsinki: Gaudeamus.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nyky-suomen modukset 1. Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B. Humaniora No. 7. Philologica No. 2. Oulu: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO – JANTUNEN, JARMO HARRI – KOKKO, OSSI 2008: *Suurella sydämellä ihan sikana. Suomen kielen kuvaileva fraasisanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.
- MÄKELÄ, KATARIINA 2018: *Sanopa muuta vai Äläpä muuta sano? Myönteisen ja kielteisen imperatiivilauseen ero*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- MÄNTYLÄ, EVELIINA 2017: *Imperatiivi ja kin-partikkeli kielteisyyttä implikoivassa imperatiivilauseessa*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- NENONEN, MARJA 2002: *Idiomit ja leksikko. Lausekeidiomien syntaksia, semanttisia ja morfologisia piirteitä suomen kielessä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja.
- OED = *Oxford Dictionary of English* [verkkosanakirja]. Oxford University Press. Päivitetty 2010. [Viittauspäivä 18.11.2017.]
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Kielentutkijan mielikuvituksen puute eli mihin todelliseen kielenkäyttöön perustuvaa aineistoa tarvitaan. – *Virittäjä* 112 s. 276–284.
- OLKINUORA, KATRI 1992: Onko *aalto* suurempi kuin *laine*? Synonymian ongelmia. Heikki Paunonen – Matti K. Suojanen – Kari Nahkola (toim.), *Variaatioita. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen juhlakirja*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- PERÄKYLÄ, ANSSI 2016: Ilmeet ja eleet. – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.), *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. s. 52–63. Tampere: Vastapaino.
- PIRKOLA, SILJA 2016: *Synonyymien EHKÄ ja MAHDOLLISESTI kollokaatit ja semanttiset preferenssit*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75.
- PÄIVÄRINTA, ANNA-MARIA 2017: *Naisiin viittaavat parisuhdenimitykset*. Kandidaatin-tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- RAUKKO, JARNO 2002: Pitämisen polysemia. Miten koehenkilöt hahmottavat *pitää*-verbin merkitystyyppejä. – *Virittäjä* 3/2002 s. 354–374.
- SCHREIER, MARGRIT 2012: *Qualitative Content Analysis in Practice*. Los Angeles: SAGE.
- SIVONEN, JARI 2005: *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1017. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TAINIO, LIISA 1996: Kannanotoista arkikeskustelussa. – Hakulinen, Auli (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja II*. s. 81–108. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 9. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- TTP = Tieteen termipankki. <http://tieteentermipankki.fi/wiki/> (18.11.2017)
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VALLI, RAINE 2018: *Aineistonkeruu kyselylomakkeella*. – Raine Valli (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu. Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. s. 81–99. Jyväskylä: PS-kustannus.
- VANHATALO, ULLA 2002: Naiset motkottaa aiheesta ja nalkuttaa syyttä. Kyselytestit verbien semanttisten sisältöjen arvioinnissa. – *Virittäjä* 106 s. 330–353.
- VANHATALO, ULLA 2003: Kyselytestit vs. korpuslingvistiikka lähisynonyymien semanttisten sisältöjen arvioinnissa. Mitä vielä *keskeisestä* ja *tärkeästä*? – *Virittäjä* 3 s. 351–369.
- VANHATALO, ULLA 2005: *Kyselytestit synonymian selvittämisessä: Sanastotietoutta kieltenpuhujilta sähköiseen sanakirjaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/suoma/vk/vanhatalo/>.
- VIRKKUNEN, SAKARI 1974: *Suomalainen fraasisanakirja. Kivestä Kekkoseen*. Helsinki: Otava.

- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA 2008: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk> (1.11.2008).
- VÄSTI, KATJA 2012: *Verbittömät tapahtumanilmaukset. Suunnannäyttäjinä LÄHDE- ja KOHDE-konstruktio*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora vol. 107. Oulu: Oulun yliopisto.

LIITE. Kyselylomake.

Kysely

Taustatiedot

Ikä

Sukupuoli

Kotipaikkakunta

Vastaa kysymyksiin oman intuitiosi perusteella – valitse se vaihtoehto, joka sinulle tulee ensimmäisenä mieleen ja joka tuntuu sinulle luontevimmalta. **Kysymyksiin ei ole oikeita tai vääriä vastauksia.**

1. Millaisia ajatuksia ja/tai mielikuvia sinulle tulee mieleen alla olevista fraaseista? Voit esimerkiksi kuvailla tilannetta, jossa kyseistä fraasia käytetään.

Fraasi 1: *Sanopa muuta*

Fraasi 2: *Äläpä muuta sano*

2a. Kuinka usein arvioisit käyttäväsi fraasia *Sanopa muuta?*

Päivittäin

Muutaman kerran viikossa

Muutaman kerran kuukaudessa

Kerran vuodessa

En ikinä

2b. Kuinka usein arvioisit käyttäväsi fraasia *Äläpä muuta sano?*

Päivittäin

Muutaman kerran viikossa

Muutaman kerran kuukaudessa

Kerran vuodessa

En ikinä

3a. Millainen sävy mielestäsi on fraasilla *Sanopa muuta?*

Erittäin myönteinen

Myönteinen

Neutraali

Kielteinen

Erittäin kielteinen

Perustelu (vapaaehtoinen):

3b. Millainen sävy mielestäsi on fraasilla *Äläpä muuta sano?*

Erittäin myönteinen

Myönteinen

Neutraali

Kielteinen

Erittäin kielteinen

Perustelu (vapaaehtoinen):

4a. Pohdi seuraavaa vuoropuhelua:

Henkilö 1: ”Toivottavasti huomenna paistaa aurinko.”

Henkilö 2: ”Sanopa muuta.”

Millaiseksi kuvittelet henkilön 2 (sukupuoli, ikä, suhde henkilöön 1, tunnetila)? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

Nainen	Alle 12	Tuntematon
Mies	13–19	Tuttava
Muu	20–35	Läheinen
En osaa sanoa	36–65	Erittäin läheinen
	Yli 65	En osaa sanoa
Kiukkuinen	Iloinen	Surullinen
Humoristinen	Järkyttynyt	Ihmettelevä
Ivallinen	Turhautunut	Toiveikas
Neutraali		

4b. Pohdi seuraavaa vuoropuhelua:

Henkilö 1: ”Toivottavasti huomenna paistaa aurinko.”

Henkilö 2: ”Äläpä muuta sano.”

Millaiseksi kuvittelet henkilön 2 (sukupuoli, ikä, suhde henkilöön 1, tunnetila)? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

Nainen	Alle 12	Tuntematon
Mies	13–19	Tuttava
Muu	20–35	Läheinen
En osaa sanoa	36–65	Erittäin läheinen
	Yli 65	En osaa sanoa
Kiukkuinen	Iloinen	Surullinen
Humoristinen	Järkyttynyt	Ihmettelevä
Ivallinen	Turhautunut	Toiveikas
Neutraali		

5. Suomea puhuva ystäväsi kysyy sinulta, mikä ero on fraaseilla *Sanopa muuta* ja *Äläpä muuta sano*. Miten selität eron hänelle?